

face forward

...into my home

22.11.2017 - 18.02.2018

Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ), Χώρος Περιοδικών Εκθέσεων
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST), Temporary Exhibition Space

Επιμέλεια έκθεσης / Exhibition curated by:
Μαρίνα Τσέκου, Επιμελήτρια Εκπαίδευσης ΕΜΣΤ / Marina Tsekou, EMST Education Curator
Γιάννης Βασταρδής, Φωτογράφος / Ioannis Vastardis, Photographer

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (ΕΜΣΤ)
Λεωφ. Καλλιρρόης & Αμβρ. Φραντζή (πρώην εργοστάσιο Φιξ), Αθήνα, 117 43
Τηλ.: +30 211 1019000-99, Φαξ: +30 211 1019111
e-mail: protocol@emst.gr
www.emst.gr

HELLENIC MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS
NATIONAL MUSEUM OF CONTEMPORARY ART, ATHENS (EMST)
Kallirrois Ave. & Amvr. Frantzi Str, (former FIX factory), 117 43 Athens, Greece
Tel.: +30 211 1019000-99, Fax: +30 211 1019111
e-mail: protocol@emst.gr
www.emst.gr

www.faceforward.gr

ΕΚΘΕΣΗ

Γενικός συντονισμός
Κατερίνα Κοσκινά

Επιμέλεια έκθεσης / Ιδέα-Υλοποίηση προγράμματος
Μαρίνα Τσέκου, Επιμελήτρια Εκπαίδευσης ΕΜΣΤ
Γιάννης Βασταρδής, Φωτογράφος

Φωτογραφικά πορτρέτα
Γιάννης Βασταρδής

Απόδοση κειμένων αφηγήσεων
Μαρίνα Τσέκου

Βοηθός συντονισμού προγράμματος *Face Forward*
Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR)
Έλλη Παξινού

Υπεύθυνη ποιότητας και προγραμμάτων -
Γραφείο διεύθυνσης ΕΜΣΤ
Έλενα Ανδρέου

Επικοινωνία, Γραφείο τύπου ΕΜΣΤ
Κασσιανή Μπένου
Δέσποινα Μπαραμπούτη

Επικοινωνία, Τμήμα Επικοινωνίας και Ενημέρωσης -
Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR)
Στέλλα Νάνου
Κατερίνα Σταυρούλα
Εύα Σαββοπούλου
Καλλιόπη Διονυσοπούλου

Εκπαιδευτικά προγράμματα
Μαρίνα Τσέκου
Δημήτρης Καννάς
Ελισάβετ Ιωαννίδη
Γιάννης Βασταρδής
Έλλη Παξινού

Οικονομικός συντονισμός
Χρήστος Πράνταλος, ΕΜΣΤ
Μαργαρίτα Σαλτερή, Ύπατη Αρμοστεία ΟΗΕ για τους
Πρόσφυγες (UNHCR)

Πρωθητικό ηχητικό και βίντεο σποτ
φωτογραφία και καταγραφή
Θέκλα Μαλάμου
Κοσμάς Σταθόπουλος

Δημιουργικό - σχεδιασμός προωθητικού υλικού
ψηφιακή επεξεργασία πορτρέτων
Μαρία Παναγιωτονάκου, KissMyArt

Ιστότοπος
Δημήτρης Δελλής, Loud Web Communications

Μεταφράσεις
Χριστίνα Λιόλιου (Ελληνικά - Αγγλικά)
Στέφανος Μπάσιγκαλ (Ελληνικά - Αγγλικά)
Arsham Parsa (Ελληνικά - Περσικά και Ελληνικά - Αραβικά)
ELIT Language Services (Αγγλικά - Περσικά και Αραβικά)
EL-TRANSLATIONS (Αγγλικά - Περσικά και Αραβικά)
Interpretit (Αγγλικά - Περσικά και Αραβικά)

Διερμηνεία
ΜΕΤΑδραση

Εκφωνητές ιστοριών
Antony Rahmany - Περσικά
Ammar Al Khaffaf - Αραβικά
Γιώργος Ευγενικός - Ελληνικά
Ελισάβετ Ιωαννίδη - Αγγλικά
Εύα Κεχαγιά - Ελληνικά
Τίμοθu Λασκαράτος - Αγγλικά
Zahra Mirsadry - Περσικά
Talin Zaroukian - Αραβικά

Επιμέλεια ηχογράφησης ιστοριών
Θέκλα Μαλάμου
Κοσμάς Σταθόπουλος

Χώρος ηχογράφησης εκφωνητών
Σχολή φωτογραφίας "Focus"
Studio "Ψ"

Εκφωνητής ηχητικού σποτ
Κοσμάς Σταθόπουλος

Μουσική σύνθεση & παραγωγή
Χρυσανθος Χριστοδούλου

Μουσικό θέμα
Perhaps some noise

Αρχιτεκτονική επίβλεψη έκθεσης
Ηρώ Νικολακέα

Ηλεκτρολογικά - Φωτισμοί
Κώστας Κατσαρός
Μιχάλης Παγώνης
Χρήστος Ρούτουλας

Εκτύπωση και μεταφορά φωτογραφικών πορτρέτων
Photolab Athens

Εγκατάσταση και μεταφορά φωτογραφικών πορτρέτων
Move Art A.E.

Εκτύπωση φυλλαδίου, καρτών και επίτοιχων κειμένων
Φωτόλιο Α.Ε.

Εκτύπωση μπάνερ
NEXT A.E.

Συμμετέχοντες
Ali T., Amin K., Ava S., Azizi A., Beshr H., Bibiche M., Bryan N.,
Carlos U., Daas A., Dabbas B., Ghassan A., Hassan G., John
N., Kourosh S., Mahdi K., Maya F., Patricia M., Reem T., Yaser I.,
Zainab A.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Επιμέλεια
Ελισάβετ Ιωαννίδη

Συντονισμός
Έλλη Παξινού

Φωτογραφικά πορτρέτα
Γιάννης Βασταρδής

Απόδοση κειμένων αφηγήσεων
Μαρίνα Τσέκου

Επιμέλεια ελληνικών κειμένων
Γιώργος Εξαδάκτυλος

Μεταφράσεις
Χριστίνα Λιόλιου (Ελληνικά - Αγγλικά, σσ. 32, 38, 64, 82, 98, 122, 128)
Στέφανος Μπάσιγκαλ (Ελληνικά - Αγγλικά)

Δημιουργικό - Σχεδιασμός
Μαρία Παναγιωτονάκου, KissMyArt

Εκτύπωση
Φωτόλιο Α.Ε.

© ΕΜΣΤ, 2017
© Κείμενα: ΕΜΣΤ, οι συγγραφείς
© Φωτογραφίες:
ΕΜΣΤ, Γιάννης Βασταρδής (σσ. 29 -137), Kira Perov (σ. 143),
Mathias Voelzke (σ. 150), Νίκος Ευαγγελόπουλος (σσ. 151, 149)

EXHIBITION

General coordination
Katerina Koskina

Exhibition curators / Idea-Implementation of the project
Marina Tsekou, Education Curator EMST
Ioannis Vastardis, Photographer

Portrait photographs
Ioannis Vastardis

Composition of narratives
Marina Tsekou

Project manager assistant for *Face Forward*, UNHCR
Elli Paxinou

Quality and programme manager - The director's office EMST
Elena Andreou

Communication, Press office EMST
Kassiani Benou
Despoina Barabouti

Communication, Communications -
Public Information Unit, UNHCR
Stella Nanou
Katerina Stavroula
Eva Savvopoulou
Kalliopi Dionysopoulou

Educational programmes
Marina Tsekou
Dimitris Kannas
Elisabeth Ioannides
Ioannis Vastardis
Elli Paxinou

Financial coordination
Christos Prantalos, EMST
Margarita Salteri, UNHCR

Promotional audio and video spot,
photography and documentation
Thekla Malamou
Kosmas Stathopoulos

Creative design - design of promotional material - photo editing
Maria Panagiotonakou, KissMyArt

Website
Dimitris Dellis, Loud Web Communications

Translations
Stephen Bacigal (Greek - English)
Christina Lioliou (Greek - English)
Arsham Parsa (Greek - Persian and Greek - Arabic)
ELIT Language Services (English - Persian and Arabic)
EL- TRANSLATIONS (English - Persian and Arabic)
Interpretit (English - Persian and Arabic)

Interpretation
METAdrasi

Voiceovers for stories
Antony Rahmany - Persian
Ammar Al Khaffaf - Arabic
Giorgos Evgenikos - Greek
Elisabeth Ioannides - English
Eva Kexagia - Greek
Timothy Laskaratos - English
Zahra Mirsadry - Persian
Talin Zaroukian - Arabic

Sound editing
Thekla Malamou
Kosmas Stathopoulos

Recording studio for voiceovers
School of photography "Focus"
Studio "Ψ"

Voiceover for audio spot
Kosmas Stathopoulos

Music written & produced by
Chrysanthos Christodoulou

Music track
Perhaps some noise

Architectural supervision of the exhibition
Iro Nikolakea

Electricians - Lighting
Konstantinos Katsaros
Michail Pagonis
Christos Routoulas

Printing and transportation of photographs
Photolab Athens

Installation and transportation of photographs
Move Art S.A.

Printing of leaflets, postcards and wall texts
Fotolio S.A.

Printing of banner
NEXT S.A.

Participants
Ali T., Amin K., Ava S., Azizi A., Beshr H., Bibiche M., Bryan N.,
Carlos U., Daas A., Dabbas B., Ghassan A., Hassan G., John
N., Kourosh S., Mahdi K., Maya F., Patricia M., Reem T., Yaser I.,
Zainab A.

CATALOGUE

Editor
Elisabeth Ioannides

Coordination
Elli Paxinou

Portrait photographs
Ioannis Vastardis

Composition of narratives
Marina Tsekou

Editing of Greek texts
George Exadaktylos

Translations
Stephen Bacigal (Greek - English)
Christina Lioliou (Greek - English, pp. 32, 38, 64, 82, 98, 122, 128)

Creative design
Maria Panagiotonakou, KissMyArt

Printing
Fotolio S.A.

ISBN: 978-960-8349-85-8

© ΕΜΣΤ, 2017
© Texts: ΕΜΣΤ, the authors
© Photographs:
ΕΜΣΤ, Ioannis Vastardis (pp. 29 -137), Kira Perov (p. 143),
Mathias Voelzke (p. 150), Nikos Evangelopoulos (pp. 151, 149)

Ο κατάλογος εκδόθηκε με την ευκαιρία του προγράμματος *Face Forward ...into my home* (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2017), το οποίο σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), με τη χρηματοδότηση του τμήματος Πολιτικής Προστασίας και Ανθρωπιστικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ECHO), στο πλαίσιο του προγράμματος ESTIA (στήριξη έκτακτης ανάγκης για την ένταξη και τη στέγαση), το οποίο παρέχει στέγη και οικονομική στήριξη σε χιλιάδες αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Ελλάδα. Η έκθεση διήρκησε από τις 22 Νοεμβρίου 2017 έως τις 18 Φεβρουαρίου 2018.

Δηλώσεις αποποίησης ευθύνης

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες:
Οι συγγραφείς φέρουν την αποκλειστική ευθύνη για την επιλογή και παρουσίαση των στοιχείων και των απόψεων που περιλαμβάνονται σε ιστορίες, σχόλια και άλλα κείμενα της παρούσας έκδοσης και δεν εκφράζουν απαραίτητα αυτές της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, την οποία δεν δεσμεύουν.

Ευρωπαϊκή Ένωση:
Αυτή η έκδοση καλύπτει δράσεις ανθρωπιστικής βοήθειας που πραγματοποιούνται με την οικονομική βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι απόψεις που εκφράζονται εδώ δεν πρέπει να θεωρηθεί, με κανένα τρόπο, ότι αντανακλούν την επίσημη άποψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν φέρει ευθύνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτή.

This catalogue was published to accompany the project *Face Forward ...into my home* (October - December 2017), designed and implemented by the National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST), in collaboration with UNHCR, the UN Refugee Agency, and funded by the European Commission's department for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO), in the framework of the ESTIA programme (Emergency Support to Integration and Accommodation), providing urban accommodation and cash assistance to thousands of asylum seekers and refugees in Greece. The exhibition was held from the 22nd of November 2017 until the 18th of February 2018.

Disclaimers

UNHCR:
The authors are solely responsible for the choice and presentation of facts and opinions expressed in stories, comments and other contributions contained in this document, which are not necessarily those of UNHCR and do not commit UNHCR.

European Union:
This document covers humanitarian aid activities implemented with the financial assistance of the European Union. The views expressed herein should not be taken, in any way, to reflect the official opinion of the European Union, and the European Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΑΡΣΙΣ
Δήμος Αθηναίων
(Εταιρεία Ανάπτυξης & Τουριστικής Προβολής Αθηνών)
ΚάρITAS Ελλάς
Νόστος
CRS
Praksis
SolidarityNow
Welcommon

ACKNOWLEDGMENTS

ARIS
Caritas Hellas
CRS
Municipality of Athens
through Athens Development and Destination Management Agency
Nostos
Praksis
SolidarityNow
Welcommon

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ / MEDIA SPONSORS

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

12	<i>Εστία, ένας χώρος συνύπαρξης</i> Κατερίνα Κοσκινά Διευθύντρια του ΕΜΣΤ
14	<i>Οι πρόσφυγες κοιτάζουν προς το μέλλον</i> Philippe Leclerc Αντιπρόσωπος, Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα
16	<i>ESTIA: Νιώθοντας ξανά σαν στο σπίτι τους</i> Χρήστος Στυλιανίδης Ευρωπαίος Επίτροπος Ανθρωπιστικής Βοήθειας και Διαχείρισης Κρίσεων
18	<i>Εισαγωγή</i> Μαρίνα Τσέκου Επιμελήτρια Εκπαίδευσης ΕΜΣΤ
22	<i>Πορτρέτο</i> Γιάννης Βασταρδής Φωτογράφος - Ειδικός Θεραπευτής 18 Άνω
24	<i>Face Forward ...into my home: Αντί εισαγωγής</i> Γιώργος Εξαδάκτυλος Επιμέλεια ελληνικών κειμένων
27	Ιστορίες - Πρόσωπα
140	Κατάλογος έργων συλλογής ΕΜΣΤ που αξιοποιήθηκαν στο Πρόγραμμα

CONTENTS

12	<i>Estia (hearth), a space of co-existence</i> Katerina Koskina Director of EMST
14	<i>Refugees facing the future</i> Philippe Leclerc UNHCR Representative in Greece
16	<i>ESTIA: Feeling again at home</i> Christos Stylianides European Commissioner for Humanitarian Aid and Crisis Management
18	<i>Introduction</i> Marina Tsekou EMST Education Curator
22	<i>Portrait</i> Ioannis Vastardis Photographer - Special Therapist 18 Ano
24	<i>Face Forward ...into my home: in place of a preface</i> George Exadaktylos Editing of Greek texts
27	Stories - Faces
140	List of works from the EMST collection that were used in the Project

Στόχος του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης της Ελλάδας είναι να είναι ανοιχτό στον κόσμο, να λειτουργεί ως διαπασών, για να μιλάει, να αφουγκράζεται και να μεταδίδει πληροφορίες και μηνύματα που αφορούν στην εικόνα της κοινωνίας στην οποία απευθύνεται. Ο τρόπος που έχει διαλέξει το Μουσείο για να συμβαίνει αυτό είναι η εξωστρεφής στάση του — όχι η εξωραϊστική — και οι συνέργειες, τις οποίες έθεσε στο επίκεντρο της πολιτιστικής του πολιτικής και ταυτότητας. Οι συνέργειες και ο διάλογος που προκύπτει εξ αυτών, προϋποθέτουν την επί ίσοις όροις αποδοχή του άλλου, όμοιου ή διαφορετικού, ώστε να αυξάνεται το ενδιαφέρον της συνδιαλλαγής, να ενδυναμώνεται η διάδοση του μηνύματος και να εδραιώνεται η αναγκαία, γνωστικά, ερευνητικά και ηθικά, προσέγγιση και ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών.

Επιθυμούμε το ΕΜΣΤ να είναι ένας χώρος για όλους, μια εστία, ένα «σπίτι» για τον πολιτισμό, τη σπουδαιότερη έκφραση του ανθρώπινου είδους. Δεν θα μπορούσαμε κατά συνέπεια να μην συνεργαστούμε στην υλοποίηση ενός πρωτότυπου, διαδραστικού μουσειακού προγράμματος όπως το *Face Forward ...into my home* που αφορά σε ευαίσθητα κοινωνικά ζητήματα, όπως είναι το προσφυγικό. Η ιστορία της Ελλάδας έχει πολλά κεφάλαια που αναφέρονται σε αυτά τα ζητήματα. Από την αρχαιότητα ήδη ο Αισχύλος με τις «ΙΚέτιδες», την πρώτη τραγωδία που αναφέρεται στην παροχή ασύλου σε ξένους, θέτει επί τάπητος ένα μείζον ηθικό δίλημμα. Όμως και στη συνέχεια οι Έλληνες, εκτός από τις περιόδους επεκτατισμού, βίωσαν και οι ίδιοι, υποχρεωτικούς εκπατρισμούς και δυσκολίες επιβίωσης, ειδικότερα τα τελευταία εκατό χρόνια. Ει μη τι άλλο λοιπόν, δεν νοείται να παραμένουν αδιάφοροι απέναντι σε ανθρώπους που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν βίαια τις πατρίδες και τους δικούς τους, διωγμένοι, χάνοντας κατακτήσεις και αναφορές μιας ζωής και μαζί τους τους ανθρώπους που την πλαισίωναν· απέναντι σε ανθρώπους, που ζητούν καταφύγιο και στήριξη για την απόκτηση μιας αξιοπρεπούς συνθήκης, μόνιμα ή περιστασιακά, που θα τους επιτρέψει να επουλώσουν τα τραύματα του ξεριζωμού, της ψυχής και του σώματος, και να κάνουν μια, εκ προοιμίου δύσκολη, νέα αρχή.

Απόρροια του καινοτόμου αυτού προγράμματος που πρότεινε το ΕΜΣΤ και υποστήριξε η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και το τμήμα Πολιτικής Προστασίας και Ανθρωπιστικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, είναι η έκθεση *Face Forward ...into my home* και κυρίως η διαδικασία που προηγήθηκε. Σε αυτήν συμμετείχαν είκοσι πρόσφυγες και πλειάδα ανθρώπων, μεταφραστές, επιμελητές, οργανώσεις, οικογένειες, συγγραφείς, με επικεφαλής την κα. Μαρίνα Τσέκου, επιμελήτρια εκπαίδευσης στο Μουσείο και τον κ. Γιάννη Βασταρδή, φωτογράφο.

Αποτέλεσμα της πολύμηνης επικοινωνίας και συγχρωτισμού τους καθώς και της επαφής τους με έργα τέχνης της συλλογής του ΕΜΣΤ, είναι μια έκθεση και ένας κατάλογος με πορτρέτα και προσωπικές αφηγήσεις, στα οποία η πίκρα, ο πόνος, η εξάρτηση, η αγωνία της επιβίωσης, ο φόβος για το μέλλον ισοσκελίζονται από τη δύναμη για τη συνέχεια, την απαίτηση για το ανθρώπινο αυτονόητο, την ελπίδα για το αύριο, την αλληλεγγύη, τη δημιουργία νέων σχέσεων, τη φιλία, την αισιοδοξία. Όλα αυτά επιχειρεί να απαθανατίσει ο φακός και να καταγράψει η μαγνητοφώνηση.

Τα πρόσωπα και οι ιστορίες των προσφύγων, από όποια χώρα και εάν προέρχονται, μας μαθαίνουν πολλά και για εμάς. Μας αποκαλύπτουν ανθρώπους που μας μοιάζουν και που μοιράζονται, κάτω από πιο δύσκολες συνθήκες είναι αλήθεια, κοινά όνειρα και αγωνίες για το μέλλον ενός κόσμου που αλλάζει με ραγδαίο τρόπο, επιδεικνύοντας όλο και περισσότερο ένα τρομακτικό πρόσωπο και μια όχι τόσο αισιόδοξη προοπτική. Τον κόσμο αυτόν τον συνθέτουμε όλοι εμείς και φυσικά είναι στο χέρι μας να τον βελτιώσουμε, αν συνειδητοποιήσουμε ότι είναι ο καθρέπτης μας.

Η συνεργασία μας με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και με το τμήμα Πολιτικής Προστασίας και Ανθρωπιστικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στο πλαίσιο του προγράμματος ΕΣΤΙΑ, ήταν περισσότερο από γόνιμη και τους ευχαριστούμε πολύ για αυτό. Μας επέτρεψε όχι μόνον να ανοίξουμε το «σπίτι» μας σε ένα παγκόσμιας σημασίας ανθρωπιστικό θέμα, αλλά και να το μετατρέψουμε σε Εστία, γνωριμίας, φιλοξενίας και άμεσης επικοινωνίας με τους άλλους. *Face Forward ...into my home*, λοιπόν για όλους, με τους πιο μακρινούς συνανθρώπους μας, με τους οποίους θα διαπιστώσουμε πλησιάζοντάς τους, ότι έχουμε κοινά και διαφορές, όχι όμως περισσότερα από αυτά που μας ενώνουν ή μας χωρίζουν με τους οικείους ή πιο κοντινούς μας.

Κατερίνα Κοσκινά
Διευθύντρια του ΕΜΣΤ

Greece's National Museum of Contemporary Art seeks to be open to the world, functioning as a resonator to speak, listen and convey information and messages regarding the image of the society which it addresses. The Museum has chosen to accomplish this through an outward-looking orientation that eschews embellishment and through the synergies it has placed at the core of its cultural policy and identity. These synergies, along with the dialogue they generate, presuppose that one accepts the other on equal terms, regardless of how similar or different they are. Only then is it possible to heighten the interest for conciliation, broaden the dissemination of the message, and foster the exchange of views and experiences that is needed in terms of knowledge, research and ethics.

We want EMST to be a place for everyone, an *estia* or welcoming home for culture, the highest expression of the human spirit. How, then, could we not cooperate in such an innovative interactive museum project as *Face Forward ...into my home*, which deals with sensitive social issues like the refugee question? Such questions have appeared in various chapters of Greek history. Already in Classical Antiquity, we find Aeschylus posing a weighty moral dilemma in *The Suppliants*, the first play to address the granting of asylum to foreigners. Since then, Greeks have experienced not only periods of expansion but also forced emigration and difficult conditions of survival, particularly in the last 100 years. If nothing else, it is inconceivable that they could remain indifferent to others who have been forced to leave behind homeland and family, persecuted, deprived of their bearings and possessions, and with them, the people who were part of their lives. That they would not care about the fate of those seeking refuge and help to secure decent living conditions, temporary or permanent, that will let them heal the deep physical and spiritual wounds of their displacement and make a new life for themselves, however difficult that is at the outset.

The exhibition *Face Forward ...into my home*, and particularly the process that preceded it, is the result of an innovative project proposed by EMST and supported by the UN Refugee Agency (UNHCR) and the European Commission's Civil Protection and Humanitarian Aid department. Twenty refugees took part in the programme, as did a score of other individuals and organisations, including translators, curators, writers, and families. Heading the project were the Museum's education curator, Marina Tsekou, and photographer Ioannis Vastardis.

The outcome of their many months of interaction and communication, as well as their contact with works of art from the EMST collection, is an exhibition and catalogue with photographic portraits and personal narratives. Bitterness, pain, dependency, the fight for survival and the fear of the future are counterbalanced by the strength to persevere, the claim to fundamental dictates of humanity, a hope for the future, solidarity, the cultivation of new relationships, friendship, and optimism. This is what the camera seeks to preserve and the recordings to document.

The faces and stories of these refugees, whatever their homeland, can tell us a lot about ourselves. They reveal individuals who look like us and who share with us, admittedly under difficult conditions, the same dreams and the same worries about the future, in a world with an increasingly terrifying face and less than optimistic prospects. But it is a world that we fashion, and once we realize it is a mirror of ourselves, we can make it a better one.

Our cooperation with UNHCR and the European Commission's Civil Protection and Humanitarian Aid department in the framework of the ΕΣΤΙΑ programme has been highly productive, and for this we are deeply thankful. It has allowed us not only to open our “home” but also to turn it into a welcoming space of encounter and fellowship. *Face forward ...into my home*, that is, with our most distant fellow human beings, with whom we realize, as we draw closer, that we have things in common and differences, too, but not more than those that bond us to our family and friends, or divide us from them.

Katerina Koskina
Director of EMST

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΟΙΤΑΖΟΥΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Είκοσι άνθρωποι, είκοσι φωνές, είκοσι ιστορίες. Αυτό είναι το *Face Forward ...into my home*, ένα μοναδικό, φιλόδοξο και συγκινητικό καλλιτεχνικό και αφηγηματικό εγχείρημα στην Αθήνα που έφερε μαζί ανθρώπους που αναγκάστηκαν να τραπούν σε φυγή από την πατρίδα τους εξαιτίας του πολέμου ή των διώξεων.

Προέρχονται από οχτώ διαφορετικές χώρες και διάφορους πολιτισμούς από την Ασία και την Αφρική, άνδρες και γυναίκες, νεαρής και μεγαλύτερης ηλικίας. Όλοι τους ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες να λάβουν μέρος σε ένα ξεχωριστό πρόγραμμα.

Τα μέλη αυτής της σχετικά μικρής αλλά ποικιλόμορφης ομάδας, άνθρωποι που ζουν στην περιοχή της Αθήνας και προσπαθούν να ξαναχτίσουν τη ζωή τους στην Ελλάδα, καλωσόρισαν την ευκαιρία να ξεφύγουν λίγο και να κάνουν κάτι θετικό, προσωπικό, ουσιαστικό, εκπαιδευτικό, δημιουργικό, καινούργιο· κάτι που οδηγεί σε μια έκθεση που παρουσιάζει τις φωτογραφίες τους, τις ιστορίες τους, ακόμα και ποίηση, με πρωταγωνιστές τους ίδιους.

Το *Face Forward ...into my home* συστήνει στο κοινό τα πρόσωπα που κρύβονται πίσω από τους ανώνυμους αριθμούς και του δίνει τη δυνατότητα να ταυτιστεί με τις ιστορίες και τις ελπίδες τους, τα όνειρά τους αλλά και με τα πράγματα που απολαμβάνουν — ένα φαγητό με φίλους, έναν αγώνα ποδοσφαίρου, ένα φλιτζάνι καφέ στο μπαλκόνι ή μια βόλτα στο πάρκο — πράγματα κοινά που σε όλους μας αρέσει να κάνουμε.

Οι ιστορίες δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο εργαστηρίων που οργάνωσε το Μουσείο και η Ύπατη Αρμοστεία, στα οποία οι συμμετέχοντες είδαν για πρώτη φορά έργα τέχνης από τη συλλογή του Μουσείου, που αποτέλεσαν έναυσμα για συζήτηση. Κάποιοι από τους συμμετέχοντες ήταν λάτρεις της τέχνης, άλλοι είδαν μοντέρνα τέχνη για πρώτη φορά. Όμως τα έργα αυτά τους έδωσαν έμπνευση και τους βοήθησαν να αναλογιστούν τη δική τους ζωή, τις στενοχώριες τους, αλλά και τις ελπίδες τους.

Για παράδειγμα, η Patricia από το Καμερούν, μίλησε για τον τρόπο που δύο έργα, το *Μποτάρι* της Κιμσούτζα και *Η σχεδία* του Μπιλ Βιόλα, την έκαναν να σκεφτεί το ταξίδι που έκανε μέσω θαλάσσης και τους κινδύνους που αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει στην προσπάθειά της να βρει ασφάλεια. Η 26χρονη Reem από τη Συρία είπε ότι το έργο *Αθήνα, Παρθενώνας* του Αλέξανδρου Γεωργίου της έφερε στο μυαλό θρησκευτικές μνήμες αλλά την έκανε επίσης να σκεφτεί ότι υπάρχει φως στο τέλος του τούνελ.

Η Patricia, η Reem και όλοι όσοι συμμετέχουν στο *Face Forward ...into my home* είναι μερικοί από τους χιλιάδες πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα που διαμένουν σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και κτίρια στο πλαίσιο του ESTIA, του προγράμματος στήριξης έκτακτης ανάγκης της Ύπατης Αρμοστείας τους ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την παροχή στέγασης, υπηρεσιών και οικονομικής βοήθειας. Τώρα που επανέρχεται σταδιακά η σταθερότητα στη ζωή τους, οι πρόσφυγες αυτοί είναι έτοιμοι να αδράξουν νέες ευκαιρίες.

Το πρόγραμμα ESTIA, υπό την αιγίδα της ελληνικής κυβέρνησης και με την πολύτιμη συνεργασία των εταίρων μας, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και Δήμων σε όλη την Ελλάδα, έχει ήδη βοηθήσει χιλιάδες οικογένειες προσφύγων να αποκτήσουν ξανά αξιοπρέπεια, αυτάρκεια και, ίσως το σημαντικότερο απ' όλα, μια αίσθηση «εστίας». Στην επιτυχία του προγράμματος συνέβαλε και η θερμή αγκαλιά που επιφύλαξαν για τους πρόσφυγες οι τοπικές κοινωνίες, σε μια αλληλεπίδραση που ωφελεί και τις ίδιες.

Η Ύπατη Αρμοστεία είναι περήφανη που συμμετέχει σε αυτό το φιλόδοξο και εντυπωσιακό καλλιτεχνικό εγχείρημα, καθώς και ευγνώμων απέναντι σε όλους όσοι το υποστήριξαν.

Philippe Leclerc
Αντιπρόσωπος, Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα

REFUGEES FACING THE FUTURE

Twenty individuals, twenty voices and twenty stories. This is *Face Forward ...into my home*, a unique, ambitious and moving art and story-telling project in Athens that brings together people forced to flee their homelands by war or persecution.

They come from eight different countries and various cultures in Asia and Africa and include male and female, young and old. All responded to an appeal by the Athens National Museum of Contemporary Art (EMST) and UNHCR, the UN Refugee Agency, for refugees and asylum seekers to take part in a special project.

Rebuilding their lives in Greece and living in the Athens area, the relatively small but diverse group welcomed the opportunity to get out and do something positive, personal, meaningful, educational, creative and new. And at the end of it, they are at the heart of an exhibition that features their photos, stories and even poetry.

Face Forward ...into my home introduces the public to the faces behind the anonymous numbers and you can empathise with their stories and their hopes, dreams as well as the things they like—a dinner with friends, a game of football, a cup of coffee on the balcony or a walk in the park—the kinds of things we all share.

The stories were created in workshops organised by the Museum and UNHCR, where participants were introduced to artworks from the Museum's collection as incentives for discussion. Some were art lovers, some were being introduced to modern art for the first time. But these gave them inspiration and helped them to reflect on their own lives, suffering and aspirations.

For example, Patricia from Cameroon told how two exhibits, *Bottari* by Kimsooja and *The Raft* by Bill Viola, made her think of crossing the sea and the risks she had to face while searching for safety. Reem, aged 26, from Syria, said *Athens, Parthenon* by Alexandros Georgiou stirred thoughts of religion but also made her think there was light at the end of the tunnel.

Patricia, Reem and the others taking part in *Face Forward ...into my home* are among the thousands of refugees and asylum seekers in Greece that live in rented apartments and buildings under the ESTIA - Emergency Support to Integration and Accommodation, UNHCR's and the European Commission's accommodation, services and cash programme. Now that stability gradually returns to their lives, these refugees are ready to embrace new possibilities.

Under the auspices of the Greek Government and with the valuable cooperation of our partners, NGOs and Municipalities all around Greece, ESTIA has already assisted thousands of refugee families regain dignity, self-reliance and, perhaps most importantly, a sense of home. The warm welcome they received from local communities, who also benefit from the interaction, contributed to this.

UNHCR is proud to be part of this ambitious and impressive art project and grateful to all those who supported it.

Philippe Leclerc
UNHCR Representative in Greece

ESTIA: ΝΙΩΘΩΝΤΑΣ ΞΑΝΑ ΣΑΝ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥΣ

Το *Face Forward ...into my home* μας μιλάει για τα όνειρα και τις ελπίδες, την αισιοδοξία και την αποφασιστικότητα 20 προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα που προσπαθούν να προσαρμοστούν στο νέο τους περιβάλλον και να νιώσουν πάλι σαν στο σπίτι τους. Το ESTIA, το εμβληματικό πρόγραμμα στήριξης έκτακτης ανάγκης για την ένταξη και τη στέγαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δημιουργήθηκε για να τους βοηθήσει σε αυτή τους την προσπάθεια.

Για αυτούς που έφυγαν κυνηγημένοι από τον πόλεμο και τις συγκρούσεις, το ESTIA, που καθόλου συμπτωματικά παραπέμπει στην ελληνική λέξη εστία, συμβολίζει την αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την αυτονομία, την ασφάλεια, την ένταξη μα, πάνω απ' όλα, το σπίτι. Το πρόγραμμα ESTIA σηματοδοτεί τον νέο τρόπο με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρέχει βοήθεια στην Ελλάδα. Σημαίνει πως σταδιακά οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο μεταφέρονται από τους καταυλισμούς σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και σε όλους τους παρέχεται οικονομική βοήθεια. Ζώντας σε διαμερίσματα και λαμβάνοντας χρηματική υποστήριξη, οι πρόσφυγες επανακτούν αξιοπρέπεια και ασφάλεια στη ζωή τους, έχουν περισσότερες ευκαιρίες να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία ενώ παράλληλα υποστηρίζουν έμμεσα την ελληνική οικονομία.

Παρά τις τραγικές ιστορίες που ακούμε, τα θετικά για τους πρωταγωνιστές του *Face Forward ...into my home* είναι ξεκάθαρα: ζουν πια σε κανονικά διαμερίσματα στον αστικό ιστό, μπορούν να αγοράσουν τα υλικά για να μαγειρέψουν τα αγαπημένα τους φαγητά, χρησιμοποιούν τη δημόσια συγκοινωνία. Παράλληλα, τα παιδιά τους έχουν ένα ασφαλές μέρος για να παίξουν και πηγαίνουν στο κοντινό σχολείο. Ταυτόχρονα, παρέχεται η ευκαιρία στους Έλληνες να αυξήσουν το εισόδημά τους από την ενοικίαση των διαμερισμάτων ενώ τα καταστήματα της γειτονιάς αποκτούν νέους πελάτες.

Πρόκειται για ένα μεγάλο βήμα μπροστά που είναι δυνατό χάρη στην καλή συνεργασία με τις ελληνικές αρχές και τη σταθερή δέσμευση του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), και των εταίρων της.

Οφείλω, επιπλέον, να αναφερθώ στις προσπάθειες των Δήμων και το θερμό καλωσόρισμα που επεφύλαξαν οι γειτονιές στους πρόσφυγες, δίνοντας ένα ισχυρό μήνυμα Ευρωπαϊκής αλληλεγγύης.

Τέλος, ένα μεγάλο και εγκάρδιο ευχαριστώ προς το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Αθήνας (ΕΜΣΤ) που έκανε αυτές τις πραγματικές ιστορίες προσβάσιμες στον καθένα μας και δημιούργησε ένα χώρο συνάντησης για πρόσφυγες και κοινότητες υποδοχής.

Χρήστος Στυλιανίδης
Ευρωπαίος Επίτροπος Ανθρωπιστικής Βοήθειας και Διαχείρισης Κρίσεων

ESTIA: FEELING AGAIN AT HOME

Face Forward ...into my home speaks of the dreams and hopes of 20 refugees and asylum seekers in Greece, their positivism and determination to adapt to the new surroundings and feel again at home. ESTIA, the European Commission's flagship Emergency Support to Integration and Accommodation programme, was created to help them in this endeavour.

For those fleeing war and conflict, ESTIA, which aptly means home in Greek, symbolises dignity, freedom, autonomy, safety, integration, but above all, home. ESTIA has marked a new stage in the way the European Commission delivers aid in Greece. It means progressively moving refugees and asylum seekers from camps to rented accommodation and providing cash assistance to all of them. By living in apartments and receiving monetary assistance, refugees gain dignity and security in their lives, have a better chance to integrate into the Greek society and boost the local Greek economy indirectly.

Despite the tragic stories we hear, the benefits for the protagonists of *Face Forward ...into my home* are clear: they are now living in normal flats in urban areas, can buy ingredients to cook their favourite dishes, use public transportation, offer a secure place for their children to play and send them to nearby schools. Furthermore, the Greeks have now the opportunity to expand their clientele or get an income by renting their apartments.

This is a big step forward, and only possible thanks to the good cooperation with the Greek authorities and the firm commitment of the Office of the UN High Commissioner for Refugees, UNHCR, and their implementing partners.

I must also mention the efforts of the municipalities and the empathy shown by local neighbours who have welcomed these refugees, a powerful signal of the EU's solidarity.

Finally, a big and heartfelt thank you to the National Museum of Contemporary Art of Athens (EMST) for making these real human stories accessible to everyone and for creating a space where refugees and host communities are brought together.

Christos Stylianides
European Commissioner for Humanitarian Aid and Crisis Management

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Face and speech are interlinked. The face speaks.
It talks, and it is the essence of the person that makes this possible
and kick-starts any conversation.*

Emmanuel Lévinas, *Ethics and Infinity*¹

Η άποψη ότι τα μουσεία δεν είναι νήσοι απομονωμένοι αλλά χρειάζεται να συντονίζονται με τη ζωή εκτός των τειχών τους², διατυπωμένη από την Alma Wittlin το 1970³, ηχεί ακόμη και σήμερα ως ιδιαίτερα επίκαιρη. Στο πλαίσιο της ταχύτατα μεταβαλλόμενης σύγχρονης κοινωνίας η οποία γίνεται ολοένα και πιο πολυσυλλεκτική και πολυπολιτισμική, τα μουσεία καλούνται να προσαρμοστούν και να επανεξετάσουν τον κοινωνικό ρόλο τους. Οι μεταβολές στη δημογραφική και πολιτισμική σύνθεση των ευρωπαϊκών πόλεων αποτελούν τη σύγχρονη πρόκληση για τα μουσεία, στην οποία καλούνται να απαντήσουν, αναλαμβάνοντας δράση ώστε να γίνουν περισσότερο συμμετοχικά και να προάγουν την κοινωνική συνοχή. Εξ άλλου, αν τα μουσεία σήμερα δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα διαφορετικών πολιτισμικών και κοινωνικών ομάδων, θα αντιμετωπίζονται από το κοινό ως πολυτέλεια που απευθύνεται στους λίγους προνομιούχους.

Στην Τέχνη, ως πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας, ανιχνεύονται πτυχές και αναδεικνύονται όψεις της πραγματικότητας μέσα από τη συμβολική, γι' αυτό και βαθιά κριτική, γλώσσα της. Οι σύγχρονες κρίσιμες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών και ζητήματα όπως ο πόλεμος, η βία, η καταπίεση, οι δικτατορίες, οι πρόσφυγες, οι διακρίσεις, ο αποκλεισμός και η φτώχεια, απασχολούν τους σύγχρονους καλλιτέχνες οι οποίοι με το έργο τους ελέγχουν, παίρνουν θέση απέναντι και, συχνά, αναδεικνύουν την άλλη όψη, ανοίγοντας τον δρόμο στον διάλογο, την επαναθεώρηση ή και την επανατοποθέτηση σε παγιωμένες αντιλήψεις.

Το πρόγραμμα *Face Forward ...into my home* αξιοποίησε αυτά τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης τέχνης και προσκάλεσε σε διάλογο ανθρώπους από άλλες χώρες οι οποίοι έχουν έρθει πρόσφατα ως πρόσφυγες στην Ελλάδα και πλέον ζουν στην Αθήνα. Η πρόσκληση δεν αποσκοπούσε μόνο στο να διευκολύνει την πρόσβαση στην τέχνη και τον πολιτισμό σε μια ομάδα συμπολιτών για τους οποίους εκ των πραγμάτων, στην παρούσα φάση της ζωής τους, η επίσκεψη σε ένα μουσείο δεν μπορεί να αποτελέσει προτεραιότητα της καθημερινότητάς τους. Βασική επιδίωξη του προγράμματος ήταν και να καταστήσει τους συμμετέχοντες πρόσφυγες ενεργούς συμμετοχους στον διάλογο πάνω σε θέματα που απασχολούν κάθε σύγχρονο πολίτη, κάθε άνθρωπο. Πρόκειται για τον διάλογο τον οποίο η σύγχρονη τέχνη επιδιώκει εν τέλει να ενεργοποιήσει και του οποίου θεμελιακά στοιχεία αποτελούν ο πολιτισμικός πλουραλισμός και ο αμοιβαίος σεβασμός.

Με αφορμή και ερέθισμα για την έναρξη του διαλόγου έργα από τη συλλογή του ΕΜΣΤ, χωρίς να προϋποτίθεται προηγούμενη επαφή και εξοικείωση με τη σύγχρονη τέχνη, οι συμμετέχοντες ανασύρουν μνήμες, κάνουν συνδέσεις με εμπειρίες από την προηγούμενη ή την παρούσα φάση της ζωής τους και μοιράζονται ιδέες, συναισθήματα και επιθυμίες με την ομάδα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, συνθέτονται σταδιακά οι προσωπικές αφηγήσεις ανθρώπων διαφορετικής εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής και διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων ή καταβολών, οικογενειακής και κοινωνικής κατάστασης, ηλικίας, σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Το σύνολο δε των αφηγήσεων αναδεικνύει ποικιλία χαρακτήρων, απόψεων, νοοτροπιών, συναισθηματικών αποχρώσεων και εντάσεων αλλά και τον κοινό πυρήνα όλων που είναι τα όνειρα για το μέλλον και η βαθιά ανάγκη για επικοινωνία.

Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται το προσφυγικό ζήτημα στις μέρες μας, τόσο μέσα από εικόνες όσο και μέσα από κείμενα, εστιάζει περισσότερο στη σκληρότητα, την ταλαιπωρία και την απελπισία. Είναι αμφίβολο το κατά πόσο μπορεί έτσι να αναπτυχθεί το αίσθημα του σεβασμού απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους, η ελπίδα για το μέλλον τους καθώς επίσης και η αλληλεγγύη, η αποδοχή και η κοινωνική συνοχή. Επιπλέον, οι πρόσφυγες δεν είναι αριθμοί και ποσοστά, όπως συχνά γίνεται αναφορά σε αυτούς.

Για τους παραπάνω λόγους, το πρόγραμμα *Face Forward ...into my home* και η ομότιτλη έκθεση παρουσιάζουν το θέμα διαφορετικά, όπως περιγράφεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στη φράση του Emmanuel Lévinas: «Βλέπω το πρόσωπο, σημαίνει μιλώ για τον κόσμο»⁴.

Η έκθεση *Face Forward ...into my home* συγκεντρώνει το υλικό που δημιουργήθηκε μέσα από το ομότιτλο πρόγραμμα, δηλαδή είκοσι φωτογραφικά πορτρέτα μαζί με τις ισάριθμες ηχογραφημένες προσωπικές αφηγήσεις των απεικονιζόμενων. Η δημιουργία των πορτρέτων και η σε μεγάλες διαστάσεις παρουσίασή τους στην έκθεση έχουν ως σκοπό να αποκαλύψουν τη μοναδικότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε προσώπου τα οποία, μαζί, συνθέτουν τη φυσιογνωμία του σύγχρονου κόσμου. Ο δε θεατής καλείται να συναντήσει τα πρόσωπα και να ακούσει τη φωνή τους και να διαπιστώσει ότι οι όποιες διαφορές δεν χωρίζουν αλλά, αντίθετα, κάνουν τις κοινωνίες πλουσιότερες. Ακόμα περισσότερο, ο θεατής καλείται να διαπιστώσει ότι, τελικά, οι ομοιότητες, οι κοινές ελπίδες, οι κοινές αγωνίες και τα βαθύτερα συναισθήματα αποτελούν κοινό τόπο στον οποίο όλοι συνυπάρχουμε.

Ίσως, η έκθεση *Face Forward ...into my home* δώσει νέο νόημα στην ιδέα του André Malraux για το μουσείο, το οποίο θεωρεί ότι είναι «από εκείνα τα μέρη που δίνουν μια υψηλή ιδέα για τον άνθρωπο»⁵.

Μαρίνα Τσέκου
Επιμελήτρια Εκπαίδευσης ΕΜΣΤ

¹ Lévinas, Emmanuel. *Ethics and Infinity*. Duquesne University Press, 1995, Pittsburgh.

² «Museums are not islands in space; they have to be considered in the context of life outside their walls.»

³ Wittlin, Alma S. "A Twelve Point Programme for Museum Renewal." *Reinventing the Museum: Historical and Contemporary Perspectives on the Paradigm Shift*, edited by Gail Anderson, The MIT Press, 1970, Cambridge, Mass.

⁴ Lévinas, Emmanuel. *Ολόπηλα και άπειρο*. Μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Εξάντας, 1989, Αθήνα.

⁵ Malraux, André. *Το Φανταστικό Μουσείο*. Μτφρ. Νίκος Ηλιάδης, Πλέθρον, 2007, Αθήνα.

INTRODUCTION

*Face and speech are interlinked. The face speaks.
It talks, and it is the essence of the person that makes this possible
and kick-starts any conversation.*

Emmanuel Lévinas, *Ethics and Infinity*¹

The notion, put forward by Alma Wittlin in 1970, that “museums are not islands in space [but] have to be considered in the context of life outside their walls², still has a timely resonance. In today's rapidly changing and ever more inclusive and multicultural society, museums are called upon to adapt and re-examine their role in society. The shifting demographic and cultural composition of European cities is challenging museums to take initiatives to enhance public engagement and promote social cohesion. Indeed, if today's museums fail to respond to the needs and interests of different cultural and social groups, they will be viewed by the public as a luxury for the privileged few.

As a field of human endeavour, art discovers and brings to light facets of reality through its symbolic, and hence profoundly critical, language. Artists today are dealing with contemporary political and social conditions, multiculturalism, the refugee question, issues of war, violence, oppression, tyranny, discrimination, exclusion and poverty. In their work, these artists interrogate and critique these issues, often uncovering their reverse side, and in doing so, clear a path for dialogue and the re-examination, when not the revision, of broadly accepted perceptions.

Drawing on these aspects of contemporary art, the project *Face Forward ...into my home* invited individuals from other countries who recently arrived in Greece as refugees and are now living in Athens, for a series of discussions. The purpose of the invitation was not only to facilitate access to art and culture for a group of persons for whom a visit to the museum is not an everyday priority at this point in their lives, given the circumstances. Rather, the main goal of the programme was to engage these participants as active stakeholders in a dialogue on issues of concern to us all. It is the kind of dialogue which contemporary art, in the end, seeks to provoke, and which is founded on cultural pluralism and mutual respect.

With works from the collection of the National Museum of Contemporary Art, Athens (EMΣT) serving as a starting point and stimuli for discussion—though no prior contact or familiarity with contemporary art was assumed—participants retrieved memories, made connections with current and past experiences, and shared their ideas, feelings, and aspirations with the group. Through this process, a series of personal narratives gradually emerged, stories of individuals of different national or ethnic origins, religious backgrounds and beliefs, family status, social standing, age, sexual orientation and gender identity. Taken as a whole, these narratives exhibit a diversity of character, outlook, intensity, emotional colouring and ways of thinking. The common core of all these stories, however, is the profound need to communicate and the dreams for the future.

The refugee question is portrayed these days, in both text and image, in a way that highlights hardship, acts of cruelty and despair. It is uncertain to what extent such an approach can foster respect for these persons, engender hope for their future, and cultivate solidarity, acceptance and social cohesion. Furthermore, refugees are not numbers and percentages, however often they are referred to as such.

These reasons explain why *Face Forward ...into my home*, as project and exhibition, approaches the subject in a different way, which is best described in the words of Emmanuel Lévinas: “to see the face is to speak of the world”³.

The exhibition brings together the material produced in the project, namely, 20 photographic portraits and an equal number of recorded personal stories of the persons portrayed. The creation and exhibition of these large-format portraits aim to highlight the uniqueness and specific features of each of these individuals, who together compose

the visage of the world today. The viewer is invited to meet these faces, hear their voices and come to realize that whatever differences exist, they do not divide societies, but, on the contrary, enrich them. The visitor is further called upon to discover how these similarities—their shared hopes and struggles and deepest emotions—constitute, in the end, the common ground on which we all stand.

Perhaps the exhibition *Face Forward ...into my home* gives new meaning to André Malraux's concept of the museum, which he saw as “one of the places that shows man at his noblest.”⁴

Marina Tsekou
EMST Education Curator

¹ Lévinas, Emmanuel. *Ethics and infinity*: conversations with Philippe Nemo. Transl. Richard A. Cohen, Duquesne University Press, 1995, Pittsburgh, PA.
² Wittlin, Alma S. “A Twelve Point Programme for Museum Renewal.” *Reinventing the Museum: Historical and Contemporary Perspectives on the Paradigm Shift*, edited by Gail Anderson, The MIT Press, 1970, Cambridge, Mass.
³ Lévinas, Emmanuel. *Totality and Infinity*. Trans. Alphonso Lingis, Duquesne University Press, 1960, Pittsburgh, PA.
⁴ Malraux, André. *The Voices of Silence*. Transl. Stuart Gilbert and Francis Price, Secker & Warburg, 1967, London.

ΠΟΡΤΡΕΤΟ

Ο ζωγράφος κατασκευάζει, ο φωτογράφος αποκαλύπτει.
Susan Sontag, *On Photography*

Από την προϊστορική εποχή έως σήμερα, η προσωπογραφία-πορτρέτο αποτελεί αγαπημένο θέμα σε όλους τους πολιτισμούς. Γι’ αυτόν τον λόγο, η προσωπογραφία είναι αρχέγονο και ταυτόχρονα σύγχρονο θέμα τόσο για τον καλλιτέχνη — τον φωτογράφο, στην περίπτωσή μου — όσο και για την καλλιτεχνική δημιουργία γενικότερα.

Υπό αυτή την οπτική, τα φωτογραφικά πορτρέτα είναι ανθρώπινα ψυχογράμματα που στέκονται σε μια συγκεκριμένη στιγμή δημιουργώντας μια εικόνα του πρόσφατου παρελθόντος ή του παρόντος. Αποκαλύπτοντας ή δημιουργώντας αινιγματικές φυσιογνωμίες, καλούν τον θεατή να κοιτάξει στα μάτια τον φωτογραφούμενο και να αποκωδικοποιήσει τη σκέψη του, την έκφρασή του και τον δικό του κόσμο. Χαρακτηριστικά, ο πίνακας ζωγραφικής του Γιοχάνες Βερμέερ *Το Κορίτσι με Το Μαργαριταρένιο Σκουλαρίκι* είναι αινιγματικός καθώς, μολονότι η απεικονιζόμενη κοπέλα φαίνεται ότι θέλει να πει κάτι στον θεατή, δεν το αποκαλύπτει.

Από την αρχή της καριέρας μου ως φωτογράφος, έχω αγαπήσει τα πορτρέτα, κυρίως επειδή ο άνθρωπος — μοναδικό αντικείμενο του συγκεκριμένου φωτογραφικού είδους — είναι όν πολύπλοκο και γεμάτο αντιφάσεις οι οποίες, πολλές φορές, ξαφνιάζουν ακόμα και τον ίδιο. Ταυτόχρονα, έχω συνειδητοποιήσει ότι ένα πορτρέτο πρέπει, πρώτα απ’ όλα, να είναι μια καλή φωτογραφία αλλά και ένα μέρος του εαυτού μου — ή και ολόκληρος εγώ — επειδή απεικονίζει τις σκέψεις μου, τις ανησυχίες μου, την κουλτούρα μου, τα πιστεύω μου και, γενικότερα, τη φωτογραφική πρόοδό μου.

Τα πρόσωπα δε τα οποία μου προξενούν ενδιαφέρον να φωτογραφίσω δεν είναι απλές, καθημερινές φωτογραφικές προσωπικότητες· τα αναζητώ με βάση τις απόψεις μου για τη σύνθεση, το φως και το φόντο, προσπαθώντας να κάνω ταυτόχρονη δήλωση όχι μόνον για τον φωτογραφούμενο αλλά και για εμένα.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία και προσπαθώντας να γνωρίσω όσο μπορώ περισσότερο τους ανθρώπους πριν τους φωτογραφίσω, ανακάλυψα ότι η κάθε μικρή ή μεγάλη ιστορία που κρύβει ο καθένας μέσα του, αν την ακούσω και παράλληλα μοιραστώ τη δικιά μου, ξεκλειδώνει έναν κόσμο μυστηρίου που μόνο εμείς οι δύο — φωτογράφος και φωτογραφούμενος — ξέρουμε. Επίσης, αποκαλύπτει ένα ‘μονοπάτι’ στο οποίο, με τη γνώση που πλέον έχω για το φως και το κάδρο, μπορώ να δημιουργήσω αινιγματικές εικόνες με φιγούρες που στέκονται μπροστά από τον φακό μου θέλοντας να πούνε κάτι, χωρίς όμως ο θεατής να ξέρει τι.

Έτσι, η καριέρα μου στα πορτρέτα πήρε άλλη πορεία στην οποία φωτογραφίζω όχι με την κάμερα αλλά με την καρδιά και τη σκέψη μου.

Σήμερα, μέσα από το *Face Forward ...into my home*, νιώθω σαν να γύρισα στην αρχή — στο μέρος που γεννήθηκα, μεγάλωσα και έπαιξα — αλλά πιο ώριμος, δημιουργώντας ανθρώπινα πορτρέτα χωρίς να με ενδιαφέρει ο εντυπωσιασμός. Το μόνο που με ενδιέφερε ήταν οι ανθρώπινες υπάρξεις που στάθηκαν μπροστά μου, μου προκάλεσαν ερωτήματα για τα βλέμματα χαράς, θλίψης και ευτυχίας που τόσο περήφανα μου έδειξαν και με έκαναν να δώσω όλον τον χώρο στον ‘ήρωα της στιγμής’.

Τόσο οι ιστορίες όσο και τα πορτρέτα αυτών των ανθρώπων δημιουργούν έναν σύγχρονο ρεαλισμό, απόλυτα ενταγμένο στην πραγματικότητα. Αφενός, οι αφηγούμενες ιστορίες τους είναι πραγματικές και έντονα ρεαλιστικές. Αφετέρου, τα φωτογραφικά πορτρέτα τους συνεχίζουν τις ιστορίες τους χωρίς αντιφατικά σχόλια και αντιπαραθέσεις και προχωράνε βαθύτερα. Ο δε θεατής καλείται να ταυιστεί με τους φωτογραφούμενους και να συνειδητοποιήσει ότι, πλέον, πέρα από τις ιστορίες, συναντιόνται και τα όνειρα — τα οποία είναι πανανθρώπινα.

Γιάννης Βασταρδής
Φωτογράφος - Ειδικός Θεραπευτής 18 Άνω

PORTRAIT

The painter constructs, the photographer discloses.
Susan Sontag, *On Photography*

Portraiture has been a popular subject in cultures since ancient times. For the artist—in my case, the photographer —the portrait is thus a subject both primitive and contemporary, as it is for the creative process in general.

Seen in this way, a photographic portrait is a depiction of the human psyche captured at a particular moment, fashioning an image of the present or recent past. It discloses or creates an enigmatic physiognomy which invites the viewer to look into the eyes of the photographed subject and decode the person’s thought, expression and world. Johannes Vermeer’s *Girl with a Pearl Earring* is illustrative here. The painting is enigmatic because, although the girl in the painting seems to want to say something to the viewer, she reveals nothing.

Since the start of my career as a photographer I have loved portraits, mostly because human beings—the sole subject of this type of photography—are complex creatures, rife with contradictions that often surprise the subjects themselves. At the same time, I have realized that a portrait, above all, must be a good photograph and represent a part of me—or all of me—since it depicts my thoughts, my concerns, my culture, my beliefs and, more generally, my development as a photographer.

The faces I am interested in photographing are not simple photographic characters of everyday life; I seek them out on the basis of my approach to composition, light and background, trying in this way to make a statement not only about the subject but about myself as well.

Through this process and my efforts to get to know my subjects before photographing them, I discovered that they all harbored stories to tell and that each story, big or small, could unlock a world of mystery that only the two of us, photographer and subject, could know—provided I listened to it carefully and shared mine as well. I also discovered a “path” along which, equipped with my knowledge of light and framing, I could create enigmatic images with the figures who stood before my lens, figures who wanted to say something but didn’t let the viewer know what.

My career in portraiture thus took another direction, one in which I photograph not with the camera but with my heart and mind.

Today, *with Face Forward ...into my home*, I feel as I’ve come full circle—to the place where I was born, grew up and played—but more mature, able to create portraits of people without the need to impress. The only thing that interested me were the persons who stood before me, who spurred me to explore the looks of joy, sorrow and happiness they so proudly wore and who made me devote the entire space to the “hero of the moment”.

Both the narratives and the portraits of these persons create a kind of contemporary realism, wholly rooted in reality. On the one hand, their stories are genuine and intensely realistic. On the other, the photographic portraits continue the narratives, without contradiction or confrontation, and deepen them. The viewer is invited to identify with the subjects of these portraits and realize that, in the end, beyond the stories we share, our dreams—which are universal—meet as well.

Ioannis Vastardis
Photographer - Special Therapist, 18 Ano

Face Forward ...into my home: ANTI ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Στην Αγγλική, η φράση «face forward» μπορεί να έχει πολλές σημασίες, ανάλογα με το γλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον της και το μέρος του λόγου στο οποίο ανήκει το «face». Στην Ελληνική, εκτός άλλων, αποδίδεται ελεύθερα ως «κοίτα μπροστά» ή «δείξε τον εαυτό σου».

Η ομότιπλη έκθεση του ΕΜΣΤ καλεί όλους τους εμπλεκόμενους να πράξουν το ίδιο, κοιτώντας εμπρός και προβάλλοντας τους αληθινούς εαυτούς τους.

Μέσω της έκθεσης, το ΕΜΣΤ ανθρωποποιείται και εντάσσεται στην παγκόσμια κοινωνία ανθρώπων η οποία συνεχώς εμπλουτίζεται από νέες πολιτισμικές ταυτότητες. Οι συμμετέχοντες πρόσφυγες προβάλλουν το μεγαλείο και τη μοναδικότητα των προσωπικών ιστοριών τους με τα οποία βελτιώνουν τον κόσμο. Οι δε επισκέπτες αντιλαμβάνονται την αδιάλειπτη σύνδεση μεταξύ Τέχνης και 'κανονικής' ζωής χωρίς πολιτισμικούς και εθνικούς περιορισμούς.

Με αυτούς τους τρόπους, η έκθεση *Face Forward ...into my home* αφ' ενός καταδεικνύει τη σύγχρονη θετική πραγματικότητα στην οποία οι πρόσφυγες μετέχουν κανονικά και, αφ' ετέρου, προτείνει την ενότητα της πανανθρώπινης δημιουργίας.

Είτε κάθε άνθρωπος ξεχωριστά είτε σύνολο εκατομμυρίων, είτε πρόκειται περί Τέχνης είτε περί αληθινών βιωμάτων, το *Face Forward ...into my home* αποδεικνύει ότι, τελικά, πρόκειται περί Ενός προσώπου το οποίο ούτε κρύβεται ούτε κοιτάει προς τα πίσω.

Γιώργος Εξαδάκτυλος
Επιμέλεια ελληνικών κειμένων

Face Forward ...into my home: IN PLACE OF A PREFACE

“Face forward” can mean different things in English, depending on its linguistic and situational context, and the part of speech that “face” represents. In Greek, the phrase is rendered variously as “look ahead” or “show yourself”.

The exhibition of the same name at the EMST invites everyone to do the same: to face forward and reveal their true selves.

Through the exhibition, the EMST is given a human face and integrated into a global human society that is continually being enriched with new cultural identities. The refugees taking part in the project reveal the grandeur and singularity of their personal stories, and in doing so, make the world a better place. Visitors, for their part, are made aware of the unbroken link between art and ‘ordinary’ life, without cultural and ethnic constraints.

In this way, the exhibition *Face Forward ...into my home* brings to light, on the one hand, the positive aspects of the refugees' lives today, and argues, on the other, for the unity of human creation throughout the world.

Whether we are talking about one individual or a group of millions, about art or actual experience, *Face Forward ...into my home* shows us that, in the end, it is all really a question of One face, which neither looks down nor conceals itself.

George Exadaktylos
Editing of Greek texts

Ali
40 ετών / ΣΥΡΙΑ
40 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Όταν με ενημέρωσαν για το πρόγραμμα στο Μουσείο¹, δεν ήμουν σίγουρος αν ήθελα να το παρακολουθήσω. Δεν είχα ξαναπάει σε μουσείο και τα προηγούμενα χρόνια δεν είχα δει ποτέ κάποια έκθεση. Όμως, κάτι με ώθησε να πάω στις πρώτες συναντήσεις και μετά να αποφασίσω. Έτσι, διαπίστωσα ότι υπάρχει κάτι καινούργιο να κάνω το οποίο είναι ενδιαφέρον. Είχα τη δυνατότητα να γνωρίσω ανθρώπους και να μάθω καινούργια πράγματα. Με τις συζητήσεις που κάναμε και τις ιδέες και εμπειρίες που μοιραστήκαμε με την ομάδα, μπόρεσε η σκέψη μου να καθαρίσει από τις έννοιες. Μου δόθηκε η ευκαιρία να σκεφτώ κάτι διαφορετικό και ίσως να αλλάξω τον τρόπο με τον οποίο βλέπω τα πράγματα.

Είχε ενδιαφέρον που καθένας από εμάς² έβλεπε τα έργα με τον δικό του τρόπο. Εγώ, για παράδειγμα, κοιτάζοντας το έργο της Μπίας Ντάβου, *Ιστία*, σκέφτηκα ότι κάπως έτσι είναι ο χάρτης της Συρίας. Στο έργο της Ντάβου, κάθε ένα από τα ιστία καταλαμβάνει τον δικό του ξεχωριστό χώρο· έχει τα δικά του όρια όπως και το δικό του χρώμα. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στον χάρτη της Συρίας, ο οποίος είναι διαιρεμένος σε Κυβερνεία και Επαρχίες· κάθε Κυβερνείο και κάθε Επαρχία σημειώνεται πάνω στον χάρτη με το δικό του χρώμα και τα δικά του σύνορα.

Πριν από τον πόλεμο, στη Συρία, ζούσαμε χριστιανοί και μουσουλμάνοι αρμονικά. Στη γειτονιά μου υπήρχε και εκκλησία και τζαμί. Είχα γείτονες που ήταν χριστιανοί και μεταξύ μας δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα. Η μια οικογένεια συμμετείχε στη γιορτή και στο πένθος της άλλης. Στην περιοχή αυτή, πάντα, από τα αρχαία χρόνια, συνυπήρχαν διαφορετικές θρησκείες και διαφορετικοί πολιτισμοί. Όλα αυτά που γίνονται σήμερα δεν έχουν ξεκινήσει από τον λαό. Δεν πιστεύω πως στην πραγματικότητα η αιτία του πολέμου είναι θρησκευτική.

Από τα έργα που είδαμε στο Μουσείο³, αυτό που με συγκίνησε περισσότερο είναι *Το κουτσό* του Βλάση Κανιάρη. Πιστεύω ότι αυτό το έργο εκφράζει κάθε πρόσφυγα. Προσωπικά, μου θύμισε το πώς ακριβώς ένιωσα τη στιγμή που έφτασα στην Τουρκία. Δεν γνώριζα κανέναν, ήμουν άγνωστος μεταξύ αγνώστων, δεν ήξερα τη γλώσσα, δεν ήξερα τι να κάνω, από πού να αρχίσω και πώς να συνεχίσω. Η βαλίτσα μου ήταν το μόνο αντικείμενο στο οποίο μπορούσα να ακουμπήσω, να ξαποστάσω και να σκεφτώ για λίγο.

Μπορώ να πω ότι ταυτίστηκα με τον άντρα που είναι καθισμένος σκυφτός πάνω στη βαλίτσα του, σα να τον βασανίζει η απόφαση που πρέπει να πάρει, το δίλημμα για το αν πρέπει να μείνει στην πατρίδα του ή να φύγει. Και εγώ βίωσα αυτό το δίλημμα. Το να φύγω δεν ήταν για μένα μια εύκολη απόφαση, είχα τις αμφιβολίες μου. Έπρεπε να αφήσω πίσω τη γυναίκα μου και τις δυο μου κόρες. Αυτή η αμφιβολία υπάρχει ακόμη μέσα μου. Ακόμα και τώρα κάποιες φορές σκέφτομαι μήπως δεν ήταν σωστή απόφαση να κάνω αυτό το ταξίδι και να φύγω μακριά τους. Όμως, αν το ένα μου χέρι βάραινε από την έννοια της γυναίκας μου και των παιδιών μου και το βάρος αυτό με απέτρεπε απ' το να φύγω, από το άλλο χέρι με τραβούσε η ανάγκη μου να μην πάρω μέρος σε τέτοιον πόλεμο. Είμαι άνθρωπος που δεν μου αρέσει η βία, δεν θέλω να κρατάω όπλο, δεν θέλω να κάνω κακό σε κανέναν, δεν μου αρέσει το αίμα. Θέλω να ζήσω μια ζωή ειρηνική και ασφαλή, μαζί με την οικογένειά μου.

Δεν είναι μόνο που έχω αφήσει πίσω τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου. Αυτό που με στενοχωρεί περισσότερο είναι ότι έχουν πλέον περάσει δύο χρόνια που έχω φύγει από τη Συρία και δεν έχω ακόμη καταφέρει να κάνω κάτι για την οικογένειά μου, να μπορέσω να φέρω εδώ τη γυναίκα μου και τις κόρες μου. Θέλω να εγκατασταθώ κάπου μόνιμα, να βρω μια δουλειά για να μπορέσουμε πλέον να ζήσουμε όλοι μαζί σε ένα ασφαλές μέρος. Δεν με απασχολεί το πού θα εγκατασταθώ, αρκεί να είμαστε όλοι μαζί ασφαλείς. Ανησυχώ για τη γυναίκα μου, γιατί είναι μόνη της με τις δύο κορούλες μας. Δεν ξέρω πώς τα βγάζει πέρα. Μιλάω μαζί τους πρωί, μεσημέρι, βράδυ. Θέλω να μαθαίνω τι κάνουν, αν έφτασαν σπίτι, τι έφαγαν. Η γυναίκα μου εργάζεται, είναι δασκάλα, η μεγάλη μου κόρη είναι έξι ετών και πηγαίνει πρώτη δημοτικού και η μικρή είναι τεσσάρων και πηγαίνει νηπιαγωγείο. Για μια εργαζόμενη γυναίκα χωρίς καμία βοήθεια δεν είναι εύκολα τα πράγματα και είναι μεγάλη η ευθύνη για εκείνη. Και το μέρος στο οποίο βρίσκεται το σπίτι μας δεν είναι απολύτως ασφαλές.

Τον τελευταίο ενάμιση μήνα, ζω σε ένα κτίριο, σε ένα δωμάτιο μόνος μου. Είμαι πολύ χαρούμενος που το δωμάτιο έχει μπαλκόνι στο οποίο μπορώ να κάθομαι και να ξεχνιέμαι. Κάθε πρωί που ξυπνάω, όπως και το απόγευμα, πίνω εκεί τον καφέ μου και ακούω μουσική. Βλέπετε και στη Συρία είχα τη συνήθεια να παίρνω τον καφέ μου στη βεράντα

και να ακούω μουσική. Εκεί άκουγα τραγούδια της Fairuz, μιας διάσημης τραγουδίστριας στη Συρία, εδώ κάποιες φορές ακούω ελληνικά και, κάποιες άλλες, τραγούδια από τη Συρία. Όταν έφυγα από το camp, το πρώτο πράγμα που ήθελα να δω ήταν αν το δωμάτιο που θα μου έδιναν θα έχει βεράντα. Είναι το αγαπημένο μου μέρος του σπιτιού. Στο μπαλκονάκι μου στην Αθήνα, έχω τη δυνατότητα να συνεχίζω την αγαπημένη συνήθεια που έχω από την πατρίδα. Έτσι, ακόμη κι αν το δωμάτιο είναι μικρό, το ότι μπορώ να συνεχίζω αυτή τη ρουτίνα με κάνει να αισθάνομαι ότι είμαι σπίτι μου. Τις προάλλες που έβρεχε, απολάμβανα τον φθινοπωρινό καιρό⁴, μου άρεσε η αίσθηση της βροχής στη βεράντα. Με έκανε να σκέφτομαι ακόμα πιο έντονα πόσο όμορφα θα ήταν αν είχα εδώ τις κορούλες μου να τις πηγαίνω βόλτα στην Αθήνα, στους δρόμους της πόλης, στο Allou Fun Park, στη θάλασσα.

¹ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

² Αναφέρεται στην ομάδα κατά τις συναντήσεις της οποίας στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης καταγράφηκε η αφήγησή του.

³ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

⁴ Η αφήγηση καταγράφηκε το Φθινόπωρο του 2017.

When I was informed about the Museum¹ programme, I was not sure if I wanted to participate. I had never been in a museum and had never visited an exhibition. But something made me go to the first meetings and then to take the decision to take part. So, I realized that there is something new to do, which is interesting. I was able to meet new people and learn new things. With our discussions, the ideas and experiences shared by the group, my mind was cleared from concerns. I was given the opportunity to think of something different and perhaps to change the way I see things.

It was interesting we all² saw the works in our own way. For example, looking at the work of Bia Davou, *Sails*, I thought that the map of Syria looks like this installation. In Davou's installation, each sail occupies its own special place; it has its own limits as well as its own colour. Something similar happens in the map of Syria which is divided into Governorates and Districts; each Governorate and each District is marked on the map with its own colour and its own borders.

Before the war, in Syria, Christians and Muslims used to live harmoniously. In my neighbourhood there was a church and a mosque. I had Christian neighbours and there was no problem between us. One family participated in the feast and mourning of the other. In this area, since ancient times, different religions and different cultures have coexisted. What is happening today has not been initiated by the people. I do not believe that the cause of the war is religion.

Of the projects we saw in the Museum³, I was moved the most by *Hopscotch* by Vlassis Caniaris. I think that this work expresses all refugees. Personally, it reminded me of how I felt as soon as I arrived in Turkey. I did not know anyone, or the language, and I did not know what to do, where to start and how to go on. My suitcase was the only object I could lie down on, rest and think for a while.

I identified with the man seated on his suitcase, who looks as if he was tortured by the decision he had to take, by the dilemma of whether he should stay in his homeland or leave. I experienced this dilemma, too. Deciding to leave was not easy for me. I had my doubts. I had to leave my wife and two daughters behind. This doubt still exists deep inside. Even now, I sometimes think that I shouldn't have left them. But if my one hand was burdened by the concern for my wife and children, preventing me from leaving, the other hand was pulled by the need not to take part in such a war. I dislike violence. I do not want to hold a weapon. I do not want to harm anyone. I do not like blood. I want to live a peaceful and safe life with my family.

It's not just that I have left my wife and children behind. What worries me the most is that two years have passed since I left Syria and I haven't yet managed to do anything for my family, to be able to bring my wife and daughters here. I want to settle somewhere permanently, find a job so that we can all live together in a safe place. I do not care about where I'm going to be, as long as we're all safe together. I worry for my wife, because she is alone taking care of our daughters. I do not know how she manages. I talk to them in the morning, at noon, at night. I want to know what they're doing, if they've arrived home, what they ate. My wife is working as a teacher. My older daughter is six and is in first grade, and the younger one is four and goes to kindergarten. For a working woman with no help, things are not easy, the responsibility is huge. Not to mention that the place where our home is located is not completely safe.

The last month and a half I've been living in a building, in a room of my own. I'm very happy that it has a balcony where I can sit and relax. Every morning, when I wake up, and in the afternoon too, I have my coffee there and listen to music. You see, back in Syria I used to take my coffee on the terrace and listen to music. There, I liked to listen to Fairuz, a famous singer in Syria, while here I sometimes listen to Greek music and other times, songs from Syria. When I left the camp, the first thing I thought of was to see if my room had a balcony. It's my favourite part of the house. On my balcony in Athens, I have the opportunity to continue this favourite habit I have from home. So, even if the room is small, the fact that I can keep up this routine makes me feel at home. The other day when it was raining, I was enjoying the autumn weather⁴ and the feeling of the rain falling on the terrace. It made me think even

more how beautiful it would be to have my little daughters here, taking them for long walks in Athens, wandering around the city streets, at the amusement park, by the sea.

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to the group that met at the National Museum of Contemporary Art, Athens, where this narrative was recorded.

³ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

⁴ The story was recorded in autumn 2017.

Amin
μαθητής / IPAN
student / IRAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Μένω σε έναν ξενώνα για ασυνόδευτους ανήλικους, μαζί με άλλα παιδιά της ηλικίας μου ή και μικρότερα που κατάγονται από διαφορετικές χώρες: το Πακιστάν, το Ιράν, τη Σομαλία, το Μπαγκλαντές. Συνολικά, είμαστε δεκαοχτώ παιδιά σε ένα τετραώροφο κτίριο. Στον τελευταίο όροφο, υπάρχει χώρος για μελέτη και ψυχαγωγία και εκεί υπάρχουν γραφεία, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, βιβλιοθήκη και τηλεόραση.

Απέναντι από τον ξενώνα, υπάρχει ένα παρκάκι. Πηγαίνω συχνά και κάθομαι εκεί γιατί ηρεμώ και μου αρέσει να παρατηρώ τους θαμίνες. Στη μια μεριά του πάρκου, υπάρχουν μπασκέτες όπου κάποιοι έρχονται συχνά για να παίξουν μπάσκετ και κάποιοι άλλοι βγάζουν βόλτα τον σκύλο τους. Στη άλλη μεριά δεν πολυπλησιάζω γιατί συχνάζουν περίεργοι τύποι.

Όταν είμαι στον ξενώνα, αυτό που μου αρέσει να κάνω είναι να παίζω κιθάρα. Έχω δάσκαλο που μου μαθαίνει μουσική, τον Κωνσταντίνο, και μου έχει δώσει την κιθάρα του για να εξασκώμαι. Έχουμε κι άλλους δασκάλους που μας βοηθάνε στη μελέτη για το σχολείο και να μάθουμε τη γλώσσα¹. Είναι όλοι τους πολύ καλοί. Αλλά εμένα μου αρέσει περισσότερο να ασχολούμαι με τη μουσική και το τραγούδι. Όλη η οικογένειά μου, και από τη μεριά του πατέρα μου και από τη μεριά της μητέρας μου, όλοι παίζουν μουσική. Η μαμά μου ασχολείται επαγγελματικά με τη μουσική και τον χορό. Έτσι πρωτόμαθα και εγώ, βλέποντας τους γονείς μου να παίζουν. Στο Ιράν λόγω, των προβλημάτων που αντιμετωπίζαμε, δεν μπορούσα να παρακολουθήσω κανονικά μαθήματα σε κάποιο ωδείο. Εδώ όμως, χάρις στον Κωνσταντίνο, μπορώ. Η μουσική είναι η ζωή μου, μου δίνει δύναμη. Όπως φορτίζουμε τις μπαταρίες με το ηλεκτρικό ρεύμα, έτσι και εγώ παίρνω ενέργεια από τη μουσική. Το όνειρό μου για το μέλλον μου είναι να γίνω τραγουδιστής.

Για τα παιδικά μου χρόνια, πριν έρθω στην Ελλάδα, προτιμώ να μην σας μιλήσω. Η χώρα μου, το Ιράν, όπως και η Ελλάδα, έχει έναν αρχαίο πολιτισμό, με πολλούς μύθους και ήρωες. Επίσης, οι άνθρωποι και το κλίμα στο Ιράν, σαν αύρα και σαν αίσθηση, μοιάζουν πολύ με τους ανθρώπους και το κλίμα στην Ελλάδα. Γι' αυτό θέλω να μείνω σ' αυτή τη χώρα· νιώθω όμορφα εδώ και έχω γνωρίσει ανθρώπους που με έχουν βοηθήσει πάρα πολύ. Στο Ιράν δεν το είχα νιώσει αυτό.

Με το πρόγραμμα του Μουσείου², βρέθηκα για πρώτη φορά να παίρνω μέρος σε συζητήσεις για διάφορα θέματα, όπου συμμετείχαν όχι μόνο συνομήλικοι φίλοι μου αλλά και ενήλικες, όπως, για παράδειγμα, για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Δεν έχω μελετήσει τα θρησκευτικά βιβλία για να ξέρω τι ακριβώς λένε σχετικά με τον ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία, αλλά η δική μου άποψη είναι ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ γυναίκας και άντρα. Εγώ αντιμετωπίζω τις κοπέλες όπως και τους φίλους μου. Πιστεύω ότι η γυναίκα πρέπει να είναι ελεύθερη και να ζει ελεύθερα. Έχει το ίδιο μερίδιο στη ζωή και στον κόσμο όπως και ένας άντρας. Είναι ωραία πλάσματα οι γυναίκες, τις αγαπώ. Όταν παντρευτώ, θα ζήσω με τη γυναίκα μου όπως θα ζούσα με έναν φίλο μου. Και θα κάνω όλες τις δουλειές. Ξέρω να κάνω τα πάντα, να καθαρίζω, να μαγειρεύω, να φροντίζω τα παιδιά. Όπως βοηθούσα τη μητέρα μου με τις δουλειές του σπιτιού, το ίδιο θα κάνω και με τη γυναίκα μου.

Συμφωνώ με τον κύριο της παρέας μας που λέει ότι για να αναπτυχτεί ένας λαός, πρέπει να δίνονται κίνητρα, και στους άντρες και στις γυναίκες. Εμείς στο Ιράν έχουμε πρόβλημα με το καθεστώς αλλά, ευτυχώς, δεν έχουμε πόλεμο. Θα προτιμούσα όμως να υπήρχε και δορυφορική τηλεόραση.

Από τα έργα που είδαμε στο Μουσείο, αυτό που δεν μου άρεσε ήταν τα *Ιστία* της Μπίας Ντάβου. Μου προκάλεσε σύγχυση, με αναστάτωσε. Τα διαφορετικά χρώματα και οι διαφορετικές κατευθύνσεις των ιστίων μου θύμισαν την πραγματικότητα στη χώρα μου σήμερα. Τα ιστία είναι σαν τις διαφορετικές ομάδες που υπάρχουν στο Ιράν, οι οποίες, λόγω των διαφορών που έχουν μεταξύ τους, συγκρούονται και έχουν διαρκώς διαμάχες.

Άλλα έργα μου δημιούργησαν πιο ευχάριστη αίσθηση, όπως, για παράδειγμα, το έργο του Αλέξανδρου Γεωργίου³, όπου στην αρχή δεν είχα καταλάβει ότι δείχνει έναν ναό, τον Παρθενώνα. Μου είχε φανεί ότι έβλεπα κάτι σαν τον ήλιο, ότι μέσα σε μια μαυρίλα διέκρινα μια ηλιαχτίδα. Το *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί* του Κωστή Βελώνη, μου θύμισε ορισμένα χαλιά που φτιάχνουν στο Ιράν και τα εξάγουν σε διάφορες χώρες. Μάλιστα, στην Τουρκία, υπάρχει ένα εργοστάσιο που φτιάχνει τέτοια χαλιά και τα εξάγει σε πολλές χώρες. Οι περισσότεροι εργάτες εκεί είναι Ιρανοί.

Τα χαλιά αυτά έχουν σχέδια από τη φύση, λουλούδια και διάφορα φυτά. Όταν κάθесαι επάνω τους, αισθάνεσαι μια ηρεμία, μια γαλήνη.

Τα σχέδια από τη φύση μου θύμισαν και τη γιορτή Nowruz που έχουμε στο Ιράν. Την πρώτη μέρα της άνοιξης, στις 21 Μαρτίου, εμείς γιορτάζουμε την αλλαγή έτους. Το Nowruz, δηλαδή, είναι η γιορτή για τον ερχομό του Νέου Έτους. Zainab, έχετε και εσείς στο Αφγανιστάν την ίδια γιορτή;⁴ Στο Nowruz επί δεκατρείς ημέρες γιορτάζουμε το νέο έτος ως εξής: όλη η οικογένεια έρχεται σε επαφή με τη φύση και περνάει χρόνο έξω, στην ύπαιθρο. Κάποιες οικογένειες στήνουν σκηνή και μένουν στη φύση και είναι πολύ όμορφα. Τον τελευταίο χρόνο δεν γιόρτασα το Nowruz. Σας υπόσχομαι, όμως, ότι μια μέρα, όταν μπορέσω, θα σας πάρω όλους με το αεροπλάνο στο Ιράν, θα στήσουμε μια σκηνή έξω στη φύση και θα το γιορτάσουμε.

¹ Αναφέρεται στην εκμάθηση Ν. Ελληνικής ως Δεύτερης/Άλλης Γλώσσας.

² Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

³ Αναφέρεται στο έργο *Αθήνα, Παρθενώνας*, 2007-2008.

⁴ Ο Amin απευθύνεται στη Zainab, 16 ετών, από το Αφγανιστάν, η οποία επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

I live in a shelter for unaccompanied minors, along with other people my age from different countries: Pakistan, Iran, Somalia and Bangladesh. Overall, we are eighteen people in a four-storey building. On the top floor, there is a room for study and entertainment, with desks, computers, a library and a TV.

Opposite the shelter, there is a small park, where I often go and sit, as it helps me relax. I also like to observe the passers-by. On one side of the park, people come and play basketball or walk their dog. I avoid the other side, since some weird people hang out there.

When I am in the shelter, I like playing the guitar. I have a music teacher, Konstantinos, who has given me his guitar to practice. There are other teachers too, who help us study for school and learn the language¹. They are all very nice. But I prefer to play music and to sing. My whole family, from both sides, has been playing music. My mom is a professional musician and dancer. This is how I first learnt music, watching my parents play. Back in Iran, because of the problems there, I could not attend regular lessons at a Conservatory. But here, thanks to Kontantinos, I can. Music is my life, it makes me stronger. As batteries are charged with electricity, I get energy from music. My dream for my future is to become a singer.

I prefer not to talk about my childhood, before coming to Greece. My country, Iran, like Greece, has an ancient civilization with many myths and heroes. Also, the people and atmosphere in Iran, as an aura and feel, are much like the people and atmosphere in Greece. This is why I want to stay in this country; I feel good here and I got to know people who have helped me immensely, unlike in Iran.

Thanks to the Museum² programme, where not only kids my age but also adults participated, I had the chance for the first time to take part in discussions on various topics such as the position of women in society. I haven't studied any religious books to know what they say about the role of women in society, but my own view is that there is no difference between men and women. I treat girls as my friends. I think they must be free and live in freedom. They have the same share in life and in the world as men. Women are beautiful creatures, I love them. When I get married, I will live with my wife as I would with a friend. And I'll do all the housework. I know how to do everything, to clean, to cook, to take care of the children. As I used to help my mother with the housework, I will do so with my wife.

I agree with the gentleman in our group who said that for a nation to thrive, both men and women need to be given incentives. We, in Iran, have a problem with the regime, but fortunately, we are not at war. But I'd rather we had satellite television, too.

From the projects we saw at the Museum, what I didn't like was *Sails*, by Bia Davou. It confused me and upset me. Different colours and different directions of sails reminded me of the reality in my country today. Sails are like the different groups in Iran, who, because of their differences, are in constant conflict.

Other projects created more pleasant feelings, such as the work of Alexandros Georgiou³. At the beginning, I didn't get that it was a temple, the Parthenon. I thought I saw something like the sun or a sunbeam emerging out of darkness. The *Swedish Flying Carpet*, by Kostis Velonis, reminded me of the carpets made in Iran and exported to different countries. In Turkey there is a factory that makes carpets like these and exports them to other countries. Most of the workers there are Iranians. These carpets have motifs from nature, flowers and various plants. When you sit on them, you feel calm and peaceful.

The nature motifs brought Nowruz to mind, which we celebrate back in Iran. On the first day of spring, March 21, we celebrate the change of year. Nowruz is a feast for the coming of the New Year. "Zainab⁴, do you in Afghanistan have the same feast?" During Nowruz, we celebrate the New Year for 13 days, as follows: the whole family goes out to the countryside and spends time out in the open air. Some families set their tents up outside and spend the nights there and it's beautiful. Last year I didn't celebrate Nowruz. But I promise you that one day, when I'm able to, I'll take you all by plane to Iran, where we'll set up a tent outdoors and celebrate.

---

¹ Refers to courses in Greek as a Foreign / Second Language.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ Refers to *Athens, Parthenon*, 2007-2008.

⁴ Zainab, who is 16 years old and from Afghanistan, was also a participant in the programme.

Ava
29 ετών / IPAN
29 years old / IRAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
110 x 180 εκ. / cm
2017

Από τα έργα που είδα στο Μουσείο¹, ξεχώρισα του Βλάση Κανιάρη, *Το κουτσό*. Σε αυτή την εγκατάσταση, υπάρχουν ανθρώπινες φιγούρες τις οποίες περιβάλλει ένα ξύλινο πλαίσιο. Μια μόνο φιγούρα, στο βάθος, βρίσκεται εκτός αυτού του πλαισίου, στον ανοιχτό χώρο. Για μένα, αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος αυτός πέρασε πέρα από τα σύνορα. Δηλαδή, σημαίνει ότι, αν συμβολίσουμε την προσφυγιά με το κουτσό [το παιχνίδι], αυτός ο άνθρωπος έπαιξε και κέρδισε και τώρα βρίσκεται εκτός συνόρων. Επίσης, η στάση του σώματός του μαρτυρά ότι βγήκε νικητής μέσα από αυτό το παιχνίδι. Αν κοιτάξουμε τις φιγούρες που βρίσκονται μέσα στο ξύλινο πλαίσιο, θα δούμε ότι η μία είναι καθιστή επάνω στη βαλίτσα της και η άλλη έχει στάση αναμονής. Η φιγούρα έξω από το πλαίσιο έχει τα χέρια ανοιχτά σε έκταση, σα να μας φωνάζει «νίκησα».

Το γεγονός ότι μόνο μία φιγούρα βρίσκεται εκτός πλαισίου, ενώ όλες οι άλλες είναι ακόμη μέσα σκεπτικές, δηλώνει πόσο δύσκολο είναι όλο αυτό. Επιπλέον, πιστεύω ότι η φιγούρα αυτή, έτσι όπως είναι στραμμένη προς τις υπόλοιπες, θέλει να τους μεταδώσει ένα θετικό μήνυμα. Θέλει να τους πει: «κοιτάξτε, από τη στιγμή που εγώ βγήκα νικητής σ’ αυτό το παιχνίδι και περνώντας τα σύνορα είμαι τώρα κάπου ασφαλής, μπορείτε και εσείς επίσης να τα καταφέρετε». Και, βέβαια, από τη στιγμή που περνάει κανείς τα σύνορα, καλείται να αντιμετωπίσει ένα νέο «παιχνίδι» στο οποίο επίσης πρέπει να τα καταφέρει και εννοώ την προσαρμογή στη χώρα υποδοχής.

Εγώ ταυτίζομαι με αυτή τη φιγούρα που τα κατάφερε.

Ήρθα με την οικογένειά μου στην Ελλάδα μέσω Τουρκίας. Οι άνθρωποι τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ελλάδα είναι φιλικοί, το φαγητό παρόμοιο με αυτό που συνηθίζαμε να τρώμε στο Ιράν και, γενικά, η ατμόσφαιρα και στις δύο χώρες είναι οικεία προς εμάς. Τώρα, οι τρεις μας — ο άντρας μου, ο Kourosh², ο γιος μας και εγώ — έχουμε εγκατασταθεί στην Αθήνα.

Ξέρουμε, βέβαια, ότι σε μια ξένη χώρα τα πράγματα δεν θα είναι όπως στη δική μας και δεν περιμέναμε κάτι τέτοιο. Όταν αποφασίζει κανείς να φύγει από τη χώρα του για να ξαναφτιάξει τη ζωή του σε μια άλλη, πρέπει να είναι προσαρμοστικός. Όμως, κάτι που περνάει από το χέρι μας είναι να διαμορφώσουμε τον χώρο και το περιβάλλον μας με έναν τρόπο που να μας δίνει την αίσθηση ότι ζούμε όπως ζούσαμε και στην πατρίδα μας. Ένα απλό παράδειγμα είναι να γεμίσουμε το σπίτι μας με φωτογραφίες των αγαπημένων μας προσώπων, όπως τη μητέρα και τα αδέρφια μας, και βλέποντάς τις, θα έχουμε την αίσθηση ότι ζουν και εκείνοι κοντά μας. Κάτι παρόμοιο μας δείχνει και ο καλλιτέχνης Ντο-Χο στο έργο του³. Όταν βρέθηκε στο Θουρβώδες περιβάλλον της Νέας Υόρκης, δεν περίμενε να βρει την ηρεμία που είχε στο πατρικό του σπίτι, στην Κορέα. Σκέφτηκε όμως, να δημιουργήσει ένα ήρεμο και γαλήνιο έργο τέχνης, θέλοντας έτσι να μεταφέρει, κατά κάποιον τρόπο, τη γαλήνη του χωριού του στην πολύβουη Νέα Υόρκη.

Δυστυχώς, εγώ με τον Kourosh δεν μπορέσαμε να συμμετάσχουμε σε όλες τις συναντήσεις που έγιναν στο Μουσείο⁴. Ξεκινήσαμε μαθήματα γλώσσας⁵ και τις περισσότερες μέρες τα μαθήματα συνέπιπταν με τα εργαστήρια στο Μουσείο. Όμως, όσο συμμετείχα, μου άρεσε πολύ και το πρόγραμμα και οι συζητήσεις που κάναμε με τους άλλους συμμετέχοντες. Από τη στιγμή που μας το περιέγραψαν, μού ακούστηκε ενδιαφέρον και δήλωσα αμέσως συμμετοχή. Είμαι ένα χρόνο στην Ελλάδα, έχω πάρει μέρος και σε άλλα ωραία προγράμματα για πρόσφυγες, αλλά αυτό ήταν διαφορετικό.

Θα ήθελα να βρω στην Ελλάδα μια δουλειά ώστε να είμαι δημιουργική και να προσφέρω στην οικογένειά μου. Στο Ιράν, σπούδασα μαθηματικά, για να γίνω μηχανικός. Καταλαβαίνω ότι είναι δύσκολο να δουλέψω εδώ πάνω στο αντικείμενό μου. Ίσως θα μπορούσα να ξεκινήσω από κάτι απλό που μου αρέσει και ξέρω να κάνω καλά, το μανικιούρ. Μπορεί να είναι μια ιδέα ώστε να ξεκινήσω από κάπου.

Αγαπημένα μου μέρη στην Αθήνα είναι το Σύνταγμα και ο Εθνικός Κήπος, όπου πηγαίνω για βόλτα. Ο Κήπος μου αρέσει επειδή εκεί ηρεμώ. Μου αρέσουν πολύ τα λουλούδια. Ένα από τα όνειρά μου είναι να αποκτήσω στην Αθήνα ένα σπίτι με κήπο. Θα μου άρεσε πολύ να τον περιποιούμαι, όπως έκανα στη μονοκατοικία που ήταν το πατρικό μου σπίτι, στην Τεχεράνη.

Όμως, το μεγαλύτερο όνειρό μου είναι να δω τον γιο μου να γίνει ένας άνθρωπος που έχει πετύχει στη ζωή του.

Of all the artworks I saw in the Museum¹, Vlassis Caniaris' *Hopscotch* stood out the most. In this installation, there are human figures in a space that's bounded by a wooden frame. Only one figure, at the back, is outside the frame in the open space. To me, it means that this man has crossed the border. What I mean is, if [the game of] hopscotch symbolizes what being a refugee is like, then this man has played and won and now is beyond the borders. You can also tell by the way he's standing that he's the winner of this game. If you look at the figures inside the wooden frame, you see that one is sitting on a suitcase and the other is standing up waiting. The figure outside the frame has his arms raised as if he's shouting to us “I won”.

The fact that there's only one figure outside the frame and all the others are still inside and deep in thought shows how hard this all is. I also think that the way the figure is facing the others is supposed to convey a positive message, as if he's saying, “Look, as soon as I won this game and crossed the border, I was safe, and you can do it, too.” Of course, now that he's crossed the borders, he has to face a new “game”, which he must also win. And that's adjusting to the host country.

I identify with the figure who has managed to win.

I came to Greece with my family through Turkey. The people in both Turkey and Greece were friendly, the food was like what we used to eat in Iran, and generally, the atmosphere in both countries felt familiar. Now the three of us—my husband Kourosh², my son and me—have settled in Athens.

Of course, we know that in a foreign country, things are different from what they are in our country. We weren't expecting them to be the same. When you leave your country to start a new life elsewhere, you've got to be able to adjust. What we can do, though, is to shape our environment and the space we live in to give us a feeling of the life we had back home. One simple way is filling our home with pictures of our loved ones, such as our mother and brothers and sisters. When we look at them we have the feeling they're close by.

The artist Do-Ho Suh is trying to convey something similar in his artwork³. When he got to New York City, he didn't expect to find the tranquillity of his father's house in Korea. But he decided to create a calm and peaceful work of art that would let him bring some of the peacefulness of the village to the noisy city of New York.

Unfortunately, Kourosh and I couldn't take part in all the sessions at the Museum⁴. We started language classes⁵ and most days the lessons coincided with the workshops at the Museum. Still, to the extent that I did take part, I really liked the programme and the discussions we had with other participants. As soon as they told us about the programme, I thought it sounded interesting and I signed up right away. I've been in Greece for a year and have taken part in other nice programmes for refugees, but this one was different.

I want to find a job in Greece so that I can be creative and do something for my family. I studied mathematics in Teheran with the idea of becoming an engineer. I realize it's difficult for me to work here in this area. But perhaps I could begin with something simple that I like doing and can do well, like being a manicurist. That may be an idea to start out with.

My favourite parts of Athens are Syntagma and the National Garden, where I go for walks. I like the Garden because it relaxes me. I love flowers. One of my dreams is to have a house in Athens with a garden. I would really like to take care of a garden, like I used to do at my family house in Teheran.

My biggest dream, though, is to see my son grow up and become a man who's successful in life.

¹ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

² Ο σύζυγος της Ava, ο Kourosh, επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

³ Αναφέρεται στο έργο *Stálala II*, 2004.

⁴ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

⁵ Αναφέρεται στην εκμάθηση Ν. Ελληνικής ως Δεύτερης/Άλλης Γλώσσας.

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Ava's husband, Kourosh, also took part in the programme.

³ Refers to *Staircase II*, 2004.

⁴ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

⁵ In Greek as a Foreign/Second Language.

Azizi
32 ετών / ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ
32 years old / AFGHANISTAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 177 εκ. / cm
2017

Είμαι στην Ελλάδα μαζί με την οικογένειά μου δυο χρόνια τώρα. Έχω επισκεφτεί μια φορά το μουσείο της Ακρόπολης και μου άρεσε που μπόρεσα να δω από κοντά όσα είχα μάθει στο σχολείο, στο Αφγανιστάν, για την αρχαία ιστορία και τον πολιτισμό της Ελλάδας που είναι πολύ ενδιαφέροντα. Όταν μου πρότειναν το πρόγραμμα του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, σκέφτηκα ότι θα είναι ωραίο να συμμετάσχω επειδή το είδα σαν ευκαιρία να μάθω καινούργια πράγματα.

Στο Μουσείο¹, είδαμε ένα έργο που λεγόταν *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί*² και σκέφτηκα ότι δείχνει το πάντρεμα δύο πολιτισμών, του ασιατικού με τον ευρωπαϊκό. Είδαμε και ένα άλλο έργο που δείχνει έναν αργαλειό³. Στο Αφγανιστάν, έχω μεγαλώσει σε χωριό και είχα δει παλιά να χρησιμοποιούν αυτό το εργαλείο. Θυμάμαι τις μαμάδες και τις γιαγιάδες μας να πλέκουν στον αργαλειό³. Εκείνα τα χρόνια, η κατάσταση στη χώρα ήταν καλύτερη επειδή υπήρχε ασφάλεια και έχω καλές αναμνήσεις από τότε. Όμως, τώρα όλα αυτά έχουν μείνει μόνο σαν ανάμνηση γιατί, δυστυχώς, εξαιτίας του πολέμου, η κατάσταση στο Αφγανιστάν έχει αλλάξει εντελώς.

Είναι πολύ δύσκολο να είσαι νέος άνθρωπος και να μην μπορείς να βρεις ένα ασφαλές μέρος στη χώρα σου για να ζήσεις. Καταλαβαίνω ότι αυτή τη στιγμή πολλοί άνθρωποι και σε άλλες χώρες εκτός από το Αφγανιστάν αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα. Σκεφτείτε, όμως, ότι εγώ ήμουν δύο χρονών όταν ξεκίνησε ο πόλεμος στην πατρίδα μου και, καθώς μεγάλωνα, έβλεπα να ξεσπά ο ένας πόλεμος μετά τον άλλον και τη χώρα να ισοπεδώνεται. Είναι οδυνηρό να βλέπεις από τη μια μεριά τον άμαχο πληθυσμό να υποφέρει και από την άλλη τις βόμβες να συνεχίζουν να πέφτουν. Ελπίζαμε ότι κάποτε ο πόλεμος θα σταματούσε, αλλά αυτό δεν συνέβαινε ποτέ. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο αναγκαστήκαμε να φύγουμε, να γίνουμε πρόσφυγες και να φτάσουμε ως εδώ.

Η χώρα μου θεωρείται πλούσια. Έχει παρά πολλά оруχεία, τα οποία θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν στους πολίτες μια αξιοπρεπή ζωή. Δυστυχώς, όμως, ο πόλεμος μας έφερε στην κατάσταση που βρισκόμαστε σήμερα. Θα συμφωνήσω με τον Yaser⁴ που λέει ότι, αν υπήρχε ηρεμία και ασφάλεια στις χώρες μας, αν είχαμε και εμείς τις ίδιες δυνατότητες που έχουν οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών, θα μπορούσαμε και εμείς να προοδεύσουμε. Όμως, ίσως είναι δύσκολο να καταλάβει τι εννοούμε κάποιος που δεν έχει ζήσει αυτά που έχουμε ζήσει εμείς. Δηλαδή, κάποιος που δεν έχει ζήσει στο Αφγανιστάν δεν μπορεί να κατανοήσει τι σημαίνει να βγαίνεις από το σπίτι σου για να διανύσεις μια ελάχιστη απόσταση και να μην είσαι σίγουρος αν θα γυρίσεις πίσω ζωντανός. Αυτά τα πράγματα εδώ θεωρούνται δεδομένα και, γι' αυτόν τον λόγο, δεν μπορούν να εκτιμηθούν με τον τρόπο που εμείς τα εκτιμάμε. Για τον ίδιο λόγο, δεν μπορούν να εκτιμηθούν η ελευθερία που απολαμβάνει ο πολίτης και οι υπηρεσίες που του παρέχονται από το κράτος.

Όμως, δεν μου αρέσει να μιλάμε συνέχεια για τον πόλεμο και τις συνέπειες που έχει στη ζωή των ανθρώπων. Αυτές οι συζητήσεις με επηρεάζουν και γυρίζω σπίτι ταραγμένος.

Το έργο με τον αργαλειό μιλάει και για όνειρα, τα οποία η καλλιτέχνης έπλεξε πάνω στην κουβέρτα. Σκέφτομαι, λοιπόν, τα δυο παιδιά μου και τα όνειρα που εύχομαι να κάνουν όταν κοιμούνται τη νύχτα. Πάνω απ' όλα, εύχομαι να μπορούν να κοιμούνται ήρεμα, να μπορούν να πηγαίνουν σχολείο, να προοδεύουν στη ζωή τους και να μην απασχολούν το μυαλό τους τα προβλήματα που απασχολούν το δικό μου μυαλό. Επίσης, εύχομαι στον ύπνο τους να τα σκεπάζει ένα σκέπασμα ελαφρύ, με χαρούμενα χρώματα, και να ονειρεύονται ένα μέλλον φωτεινό και γεμάτο ελπίδα.

Ελπίζουμε ότι κάποτε θα αλλάξουν τα πράγματα στο Αφγανιστάν και θα υπάρξει ειρήνη και ασφάλεια στη χώρα. Μέχρι τότε, θα προσπαθήσω να φτιάξω τη ζωή μου και τη ζωή της οικογένειάς μου, σε μια χώρα ήσυχη, μακριά από πολέμους και βομβιστικές επιθέσεις.

I've been in Greece with my family for two years. I visited the Museum of the Acropolis once and I liked being able to see in person all the things I had learned in Afghanistan about ancient Greek history and civilization. When they informed me about the programme at the National Museum of Contemporary Art, I thought it'd be great to be a part of it, since I saw it as a chance to learn new things.

At the Museum¹ we saw an artwork that was called *Swedish Flying Carpet*², which I thought represented the marriage of two civilizations, Asian and European. We saw another artwork with a loom³. I grew up in a village in Afghanistan and I used to see how it was used in the old days. I remember our mothers and grandmothers sitting at the loom, weaving. The situation in the country was better back then because things were safe, and I have good memories of those days. But now all that's just a memory because sadly, because of the war, the situation in Afghanistan has completely changed.

It's really hard to be young and not able to find a safe place to live in your country. I realize that nowadays a lot of people from other countries and not just Afghanistan are facing the same problem. But bear in mind, I was two years old when the war started in my country and as I grew up, I saw one war after another break out and the country reduced to rubble. It's painful to see the civilian population suffering, on the one hand, and on the other, the bombs that keep falling. We used to hope that the war would end one day, but that never happened. That's why we were forced to leave and become refugees and how we wound up here.

Afghanistan is considered a rich country. It has a great number of mines that could provide a decent life for its citizens. But unfortunately, the war has brought us to where we are today. I agree with Yaser⁴ when he says that if there were peace and safety in our countries, if we had the same opportunities as citizens in European countries do, we, too, could make progress. But perhaps it's hard for someone who hasn't been through what we've been through to understand what we're talking about. I mean, someone who hasn't lived in Afghanistan can't really grasp what it means to leave your house for a short walk and not be sure you'll come back alive. People take these things for granted here, which is why they can't appreciate them in the way we do. It's the same reason they can't appreciate the freedom they have as citizens and the services the state provides.

However, I don't want to be discussing the war all the time and the consequences it's had on people's lives. It gets to me when I do, and I come back home upset.

The artwork with the loom is about dreams, which the artist has embroidered on the blanket. I think about my two children and the dreams I hope they have when they sleep at night. More than anything else, I hope that they can sleep peacefully, go to school and move on with their lives, and not think about the problems that weigh on my mind. I also hope that in their sleep, a light blanket with cheerful colours covers them and they dream of a bright and hopeful future.

We hope that one day things will change in Afghanistan and we'll see peace and safety in the country. Until then, I'll try and make a life for me and my family, in a quiet country far from wars and bomb attacks.

¹ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

² Αναφέρεται στο έργο του Κωστή Βελώνη, *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί*, 2001.

³ Αναφέρεται στο έργο της Τζανίν Αντονί, *Slumber*, 1994.

⁴ Αναφέρεται στον Yaser, 27 ετών, από τη Συρία, ο οποίος επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to Kostis Velonis' *Swedish Flying Carpet*, 2001.

³ Refers to Janine Antoni's *Slumber*, 1994.

⁴ Yaser, who's 27 years old and from Syria, also took part in the programme.

Beshr
26 ετών / ΣΥΡΙΑ
26 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 175 εκ. / cm
2017

Όλα τα έργα που είδαμε στο Μουσείο¹ έχουν χαραχτεί στη μνήμη μου και δεν θα τα ξεχάσω ποτέ. Κάθε φορά που έμπαινα στην αίθουσα όπου συναντιόμασταν² περίμενα με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον να δω ποιο θα ήταν αυτό που θα συζητούσαμε. Όλα είχαν πολλά κρυμμένα νοήματα και, για να τα ανακαλύπτουμε, έπρεπε να συγκεντρωθούμε πολύ καλά στην εικόνα. Εγώ δεν μπορούσα να πάρω τα μάτια μου από τα έργα, δεν έβλεπα τίποτε άλλο γύρω μου. Όλα μιλούσαν για τη ζωή, για τα συναισθήματα, για τα πάντα, με έναν τρόπο συμβολικό. Αυτή η μορφή τέχνης μου αρέσει· όχι η πολύ ρεαλιστική.

Σε ένα έργο³ είδαμε μια ομάδα ανθρώπων που ο καθένας δείχνει να είναι βουτηγμένος στα προβλήματα της καθημερινότητάς του. Πιστεύω ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν γνωρίζονται καθόλου μεταξύ τους, είναι άγνωστοι μεταξύ αγνώστων και διαφορετικοί, από διαφορετικές κουλτούρες. Άλλος μοιάζει να είναι παπάς, άλλος γιατρός. Από το ντύσιμό τους, δίνουν την εντύπωση ότι κάποιοι είναι πιο φτωχοί ενώ άλλοι είναι καλοστεκούμενοι, έχουν οικονομική άνεση κατά κάποιο τρόπο. Και αδιαφορούν για τον διπλανό τους. Κάθε ένας ασχολείται με κάτι προσωπικό, είτε κινητό, είτε βιβλίο. Ανάμεσά τους είναι και ένας κύριος, αυτός με τη μωβ μπλούζα και την τσάντα που έχει μπροστά, που δείχνει να κατάγεται από τη Μέση Ανατολή. Από το βλέμμα του φαίνεται ότι είναι κουρασμένος, ότι έχει φύγει πρόσφατα από την πατρίδα του και είναι απορροφημένος στα προβλήματά του. Όλοι θέλουν να πουν κάτι, αλλά κανένας δεν μιλάει. Μέχρι που έρχεται το νερό και τους χτυπάει σαν κύμα... Μέχρι που από κάπου έρχεται αυτή η βίαιη δύναμη και τους αναγκάζει κάτι να πουν, κάτι να κάνουν — να ξυπνήσουν. Γι’ αυτό, το χτύπημα από το νερό εγώ το βλέπω θετικά. Το κύμα, η δύναμη αυτή που επιτίθεται στους ανθρώπους, είναι που τους λέει: ξυπνήστε!

Ενώ, λοιπόν, στην αρχή δεν ήταν ενωμένοι, μετά από το χτύπημα, προσπαθούν να σηκωθούν όρθιοι και να βοηθήσουν ο ένας τον άλλον και να φτιάξουν κάτι για το μέλλον τους. Όπως εγώ που άφησα πίσω οικογένεια και φίλους για να ξεκινήσω πάλι από την αρχή τη ζωή μου. Υπάρχει μια παροιμία που λέει ότι και να πέσεις από το άλογο, πρέπει να ξανασηκωθείς. Αυτό ακολουθώ στη ζωή μου.

Το έργο του Κώστα Τσόκλη⁴ για μένα δείχνει μια οικογένεια: τον πατέρα, τη μητέρα και τον γιο. Κόρη δεν υπάρχει. Δεν φαίνονται να είναι και πολύ καλοντυμένοι, ούτε να έχουν πολλά λεφτά. Δίνουν όμως την εντύπωση ότι έχουν την έκφραση της ικανοποίησης από τη ζωή τους. Το ψάρι που βρίσκεται ανάμεσά τους και είναι δεμένο, αντιπροσωπεύει, κατά την άποψή μου, τη γυναίκα που λείπει, την κόρη. Αυτά βλέπω εγώ, αυτό με κάνει να σκεφτώ. Δηλαδή, το ψάρι συμβολίζει τη γυναίκα μέσα στην κοινωνία που δεν έχει δικαιώματα και είναι δεμένη, περιορισμένη. Τώρα, σχετικά με τα χρώματα και τον φωτισμό, και αυτά, για μένα, δεν εμπνέουν και πολλή αισιοδοξία.

Σε κάθε έργο μπορεί κανείς να δώσει πολλές ερμηνείες, καθένας στην κουβέντα μας⁵ λέει την άποψή του. Αλλά, άμα το σκεφτούμε λίγο, θα δούμε ότι όλοι μας τα ίδια λέμε λίγο-πολύ. Μοιάζουν οι απόψεις μας, ελάχιστα διαφέρουν, γιατί όλοι έχουμε ζήσει μια μεγάλη ταλαιπωρία, μια μεγάλη περιπέτεια, έχουμε όλοι μας μια κοινή ιστορία. Μετά από όσα μας έχουν συμβεί, είμαστε πλέον εδώ όλοι μαζί, ενωμένοι. Εγώ ζω σε ένα κτίριο με εφτά ορόφους, όπου ζούμε μαζί άνθρωποι από διάφορα κράτη, από διαφορετικές θρησκείες, μουσουλμάνοι, χριστιανοί, όλοι. Το να ζούμε ενωμένοι το μάθαμε εδώ.

Επίσης μετά από όσα συνέβησαν στη χώρα μου, οι άνθρωποι άρχισαν να βλέπουν τη ζωή με διαφορετικό τρόπο. Ενώ προηγουμένως όλοι ήθελαν μεγάλα σπίτια, πολλά χρήματα και πολυτέλειες, τώρα σκέφτονται ότι ένα μικρό σπίτιάκι και λίγα χρήματα, ίσα για να μπορούν να ζήσουν την οικογένειά τους, είναι αρκετά για να είναι ευχαριστημένοι. Εγώ σπούδαζα για να γίνω ζωγράφος. Το μεγάλο μου όνειρο ήταν να γίνω ζωγράφος. Όμως, ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα μου δημιούργησε κινητικά προβλήματα στο δεξι χέρι και δεν μπορούσα πλέον να συνεχίσω. Μετά, είχα ένα ακόμη ατύχημα· χτυπήθηκα από χειροβομβίδα. Όταν βγήκα από το νοσοκομείο, σκεφτόμουν ότι στη ζωή μου δεν θα καταφέρω τίποτα, ότι καταστράφηκα εντελώς. Τότε, η μητέρα μου μού είπε ότι είχε δει κάπου έναν άνθρωπο να έχει χάσει και τα δυο του χέρια και να συνεχίζει να ζωγραφίζει με το πόδι. Μόλις το άκουσα, πήγα στο δωμάτιο μου, δοκίμασα να σχεδιάσω με το αριστερό χέρι και είδα ότι μπορώ. Δυσκολεύομαι πολύ, αλλά τελικά δεν είναι αδύνατο και, με λίγη εξάσκηση, θα μπορώ να ζωγραφίζω καλύτερα.

Όταν ζωγραφίζω, μου αρέσει να χρησιμοποιώ ένα μόνο χρώμα με τις πολλές διαφορετικές αποχρώσεις του. Δεν μου αρέσουν τα πολλά χρώματα σε ένα ζωγραφικό έργο. Πιστεύω ότι μπορεί κανείς να πει πολλά πράγματα με απλό τρόπο, με ένα μόνο χρώμα. Γι’ αυτό μου άρεσε πολύ το έργο που είδαμε με τον αργαλειό⁶, όπου το σκέπασμα πάνω στο οποίο η καλλιτέχνης σχεδίασε τα όνειρά της είχε ένα μόνο χρώμα, ήταν λευκό· ίσως μου άρεσε επειδή η ζωή μου μέχρι τώρα ήταν πολύ περίπλοκη και αναζητώ την απλότητα.

Όταν πέθανε ο πατέρας μου — γνωστός δημοσιογράφος για πάνω από τριανταπέντε χρόνια στη Συρία — η αδερφή μου και η μητέρα μου μού το έκρυβαν, για να μην ταραχτώ επειδή είχα το πρόβλημα με τα δικά μου ατυχήματα. Το έμαθα μόλις πριν ενάμιση μήνα. Τώρα, λοιπόν, το μόνο που πραγματικά θέλω βαθειά μέσα μου, είναι να καταφέρω να κάνω τον πατέρα μου περήφανο για μένα.

¹ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

² Αναφέρεται στην ομάδα κατά τις συναντήσεις της οποίας στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης καταγράφηκε η αφήγησή του.

³ Αναφέρεται στο έργο του Μπιλ Βιόλα, *Η σχεδία*, 2004.

⁴ Αναφέρεται στο έργο *Το καμακωμένο ψάρι*, 1985.

⁵ Αναφέρεται στην ομάδα κατά τις συναντήσεις της οποίας στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης καταγράφηκε η αφήγησή του.

⁶ Αναφέρεται στο έργο της Τζανίν Αντονί, *Slumber*, 1994.

All the artworks we saw in the Museum¹ are engraved in my memory. I'll never forget them. Each time we entered the room where we used to meet², I couldn't wait to see which one we'd be talking about. They all had a lot of hidden meanings and in order to discover them we had to concentrate very hard on the image. I couldn't take my eyes off these artworks, I couldn't see anything else in the room but them. They all talked in a symbolic way about life, about feelings, about everything. That's the kind of art I like, not art that's too realistic.

In one artwork³ we could see a group of people, who all seemed to be absorbed in the problems of their daily life. I don't think these people know each other. They're all strangers, all different, all from different cultures. One of them looks like a priest, another like a doctor. From their clothes I get the impression that some of them are well-off and have a comfortable life somehow. And don't seem concerned with the person next to them. Each of them is busy with something personal, a book or their cell phone. There's a man in the group, the one with the purple shirt and the bag in front, who seems to be from the Middle East. He looks tired, as if he's recently left his country and is caught up in his problems. They all want to say something but nobody talks. Until the water comes and hits them like a wave... Until this violent force comes and forces them to say something, to do something—to wake up. That's why I see the pounding of the water as something positive. The wave, this force that assaults them, it's telling them: wake up!

You see, in the beginning they weren't united but after the water hits, they try to get up and help each other and make something for their future. Just as I left behind my family and friends to start a new life for myself all over again. There's a saying, when you fall from a horse you have to get back up again. That's how I'm living my life.

To me, Costas Tsoclis' piece⁴ depicts a family with a father, mother and son. There's no girl. They don't seem to be well-dressed or have much money. But you get the sense looking at them that they're satisfied with their life. The fish in the middle that's pinned down represents for me the woman who's missing, the girl. That's what I see, that's what it makes me think of. What I mean is that the fish symbolizes a woman in society, who doesn't have any rights and is tied down and restricted. As for the colours and the light, they don't inspire much optimism either.

You can interpret each artwork in a lot of different ways, and during our conversations⁵ we would each give our opinions. But if you give it a little thought, you realize that we're all saying more or less the same thing. Our views resemble each other. They're not much different really, because we've all lived through a great hardship, a great adventure, and we all share a common history. After all that we've been through, we've all come together here. We're united. I live in a 7-storey building, with people from different countries and religions, Muslims, Christians, everybody. We learned here how to live together in unity.

After what's happened in my country, people began to look at life in a different way. Before, everybody wanted to have a big house and lots of money and expensive things. Now they're happy with just a little house and a little bit of money, just enough for the family to get by on. That's enough to satisfy them. I was studying to be a painter. That was my great dream, to become a painter. But I was in a car accident, which left me with problems when I move my right hand, so I couldn't continue. Then I had another accident—I was hit by a grenade. When I got out of the hospital, I thought I'd never manage to do anything with my life, that I was totally ruined. Then my mother told me that she had once seen a man who had lost both his hands but still continued to paint—with his foot. As soon as I heard that, I went to my room and tried to draw with my left hand and I saw that I could. It's really hard, but in the end, it's not impossible, and with a little practice, I'll be able to paint better.

When I paint I like to use a lot of different shades of just one colour. I don't like a lot of colours in a painting. I think you can say a lot of things in a simple way with just one colour. That's why I really liked the piece with the loom⁶, where the artist drew her dreams on the blanket in just one colour, which was white. Maybe it's because my life up to now has been very complicated and I'm looking for simplicity.

When my father died—he'd been a well-known journalist in Syria for over 35 years—my mother and sister hid it from me, so I wouldn't get upset, since I had problems of my own with the accidents. I only found out a year and a half later. Now, the only thing I truly want, with all my heart, is to manage to make my father proud of me.

---

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to the group that met at the National Museum of Contemporary Art, Athens, where this narrative was recorded.

³ Refers to Bill Viola's work, *The Raft*, 2004.

⁴ Refers to *Harpooned Fish*, 1985.

⁵ Refers to the group that met at the National Museum of Contemporary Art, Athens, where this narrative was recorded.

⁶ Refers to Janine Antoni's installation, *Slumber*, 1994.

Bibiche
33 ετών / ΚΟΝΓΚΟ
33 years old / CONGO

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 160 εκ. / cm
2017

Θέλω να ευχαριστήσω πολύ όλους τους φορείς που οργάνωσαν αυτό το πρόγραμμα και εύχομαι ο Θεός να τους ευλογεί, γιατί κάθε μέρα μαθαίνουμε και κάτι νέο. Κάθε φορά που ερχόμαστε στο Μουσείο¹ υπάρχουν πάντα εικόνες, που κάθε μία συμβολίζει κάτι. Κάποιες φορές, με αυτές τις εικόνες, ένιωσα πολύ έντονα και ήθελα να κλάψω, αλλά μετά σκέφτηκα ότι αυτό που βλέπω είναι Τέχνη και αυτή η σκέψη με βοήθησε. Ακόμα, εδώ στο Μουσείο², ένιωσα για πρώτη φορά ότι εγώ η ίδια, ως ανθρώπινο ον, είμαι ένα έργο τέχνης — ότι κάθε άνθρωπος είναι ένα έργο τέχνης, με τη δική του ιστορία και τα δικά του μηνύματα. Και θέλω να πω σε όλα τα αδέρφια μου εδώ, στους πρόσφυγες, συμπολίτες, φίλους μου — βάλτε όποια λέξη θέλετε, τους θεωρώ δικούς μου ανθρώπους — ότι εδώ έχουμε την ευκαιρία να φωτίσουμε τα σκοτεινά σημεία του μυαλού μας, τη σκοτεινή μνήμη των άσχημων γεγονότων που ζήσαμε, και να νιώσουμε πια άνθρωποι.

Καταλαβαίνω και συμπονώ τον κύριο³ που συγκινήθηκε τόσο πολύ με το έργο του Μπιλ Βιόλα⁴. Θέλω όμως να του πω ότι καλό είναι να διώξει από μέσα του την απόγνωση που τον εγκλωβίζει. Εγώ, βλέποντας αυτό το έργο, ένιωσα τελικά αισιοδοξία επειδή σκέφτηκα ότι έχω ξεπεράσει κάτι πολύ δύσκολο. Έζησα μια τραγωδία, αλλά τελικά έφτασα στην Ελλάδα και, τώρα πια, είμαι έτοιμη να ξεκινήσω μια καινούργια ζωή, βγάζοντας από μέσα μου την απόγνωση.

Αυτό το έργο, λοιπόν, δείχνει ότι σε ένα σημείο έχουν συγκεντρωθεί άνθρωποι διαφορετικοί, από διαφορετικές εθνικότητες, όπως εμείς, και ο καθένας τους κάνει κάτι διαφορετικό: άλλος διαβάζει, άλλος ακούει μουσική κτλ, ενώ εμείς όλοι εδώ, γύρω από ένα τραπέζι, συζητάμε το ίδιο θέμα. Ανάμεσά τους είναι και ένας κύριος που μπορεί να είναι παπάς, μια ηγετική μορφή της εκκλησίας, μιας θρησκείας, ή κάποια πολιτική μορφή. Κάτι διαβάζει, κάτι θέλει να επικοινωνήσει, και όσοι είναι γύρω του είναι έτοιμοι να το ακούσουν. Ταυτόχρονα, όμως, φαίνεται ότι δεν μπορεί να υπάρξει επικοινωνία μεταξύ τους, να καταλάβουν τι έχει ο διπλανός τους στο μυαλό του. Υπάρχει διάθεση για επικοινωνία, αλλά τελικά αυτό δεν συμβαίνει.

Το ίδιο ισχύει συχνά και στην πραγματικότητα. Οι λαοί μεταξύ μας θέλουμε να συνομιλούμε και να βρίσκουμε λύσεις για όλα τα προβλήματα, αλλά συχνά έρχεται μια εξωτερική δύναμη, όπως είναι το νερό στο έργο που συζητάμε, και μας εμποδίζει. Σταματά αυτή την έστω πρωταρχική προσπάθεια επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, μεταξύ των διαφορετικών χωρών. Αλλά βλέπουμε επίσης ότι το νερό, παρόλο που είναι μια βίαιη επίθεση προς τους ανθρώπους, ταυτόχρονα είναι σαν να τους ξυπνάει, σαν να συνέρχονται ύστερα από αυτό και αλλάζουν στάση.

Στο έργο με το καμακωμένο ψάρι και τα πορτρέτα γύρω του⁵, είδα να συμβολίζεται η ελπίδα. Όταν η ελπίδα σταματήσει να υπάρχει ή όταν τραυματιστεί, τότε, με το πέρασμα του χρόνου, μας δημιουργείται η αίσθηση της απογοήτευσης. Εάν ο άνθρωπος, στην πορεία του από τα νιάτα προς τα γηρατειά, χάσει την ελπίδα του, είναι σαν να περνάει από τη ζωή στον θάνατο. Η τελευταία εικόνα με τον ηλικιωμένο κύριο αυτή τη σκέψη μου δημιούργησε. Πιστεύω όμως ότι ακόμα και αν αισθάνεται κάποις φυλακισμένος — παγιδευμένος — όπως το ψάρι που είναι το κεντρικό θέμα του έργου, δεν πρέπει να εγκαταλείπει τις προσπάθειες, όπου και αν βρίσκεται, όσο εγκλωβισμένος και αν αισθάνεται. Διαφορετικά, τα γηρατειά σε αφήνουν παράλυτο.

Για μένα που είμαι πρόσφυγας, το ψάρι μπορεί επίσης να συμβολίζει όλη αυτή την κατάσταση εγκλωβισμού την οποία έχω βιώσει: πρώτα τα τραγικά γεγονότα που έζησα στη χώρα μου, μετά όλο αυτό το πάρα πολύ δύσκολο και επίπονο ταξίδι που έκανα για να φύγω, και, τώρα, το τραυματισμένο παρόν μου. Έχοντας φύγει για πολιτικούς λόγους από την πατρίδα μου, σήμερα βρίσκομαι εδώ μόνη μου με τα παιδιά μου και δεν γνωρίζω αν ο άντρας μου είναι ζωντανός ή πεθαμένος. Παρότι αυτό που μου έχει συμβεί είναι μια πραγματικότητα που δείχνει πιο δυνατή από εμένα, πρέπει να προσπαθήσω να την ξεπεράσω, να την αφήσω πίσω μου και να κάνω μια νέα αρχή. Ταύτισα το ταξίδι της ζωής μου και το σταδιακό πέρασμα από τη νιότη μου στα γηρατειά με αυτό το έργο. Νιώθοντας πια σαν το τραυματισμένο ψάρι, το μόνο που φοβάμαι είναι τα γηρατειά. Θέλω να κάνω κάτι, να καταφέρω κάτι, να κερδίσω τη ζωή μου πριν φτάσω στο σκοτάδι των γηρατειών. Γιατί, αν η ζωή είναι ένα ψάρι και το χάσεις, πρέπει να πιάσεις ένα άλλο και να συνεχίσεις με αυτό. Τελικά, αυτός ο καλλιτέχνης⁶ δεν είναι μόνο καλλιτέχνης. Είναι και φιλόσοφος και το έργο του είναι βαθύ και ρεαλιστικό.

Τα νήματα που βλέπω στο έργο της Τζανίν Αντονί⁷ συμβολίζουν τον πόνο και την προσπάθεια που χρειάζεται να καταβάλλουμε για να πετύχουμε αυτό που θέλουμε και η κουβέρτα που η καλλιτέχνης έχει πλέξει είναι η βοήθεια που πρέπει να δίνουμε ο ένας στον άλλο. Εκτίμησα πολύ όσα μας είπε η Zainab⁸ σχετικά με το όνειρο που έχει για το μέλλον της. Έχω και εγώ παρόμοιο όραμα: εύχομαι μια μέρα να δουλέψω στην Ευρωπαϊκή Ένωση σαν πρέσβειρα της χώρας μου για να συμβάλλω στην ειρήνη.

Εδώ στην Ελλάδα, λένε: «σιγά-σιγά». Πρέπει να δείξουμε υπομονή για να γίνουμε αυτό που θέλουμε. Και όπως λένε όλες οι θρησκείες, χρειάζεται να γίνουμε η γροθιά της γροθιάς μας. Μόνο έτσι, πραγματικά ενωμένοι, σε μια χώρα που δίνει τη δυνατότητα αυτής της ένωσης, μόνο έτσι μπορούμε να συνεχίσουμε και να φτιάξουμε από την αρχή μια καινούργια ιστορία.

¹ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

² Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

³ Αναφέρεται στον Ghassan που επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

⁴ Αναφέρεται στο έργο *Η σχεδία*, 2004.

⁵ Αναφέρεται στα έργα του Κώστα Τσόκλη, *Πορτρέτα*, 1986 και *Το καμακωμένο ψάρι*, 1985.

⁶ Αναφέρεται στον Κώστα Τσόκλη.

⁷ Αναφέρεται στο έργο *Slumber*, 1994.

⁸ Αναφέρεται στη Zainab, 16 ετών, από το Αφγανιστάν, η οποία επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

I'd like to thank all the organizations that put this programme together. May God bless them, because each day we learn something new. Every time we come to the Museum¹ there are always images to see, and each of them symbolises something. They sometimes bring on very intense feelings that make me want to cry, but then I think, what I'm looking at is art, and thinking of this helps. Here at the Museum² I felt for the first time in my life that as a human being I am a work of art, too—that each of us is a work of art, with their own story to tell and messages to convey. And I want to say to all my brothers and sisters here, to the refugees, compatriots and friends—call them what you will, I think of them as family—that we have the chance here to light up the darker places in our mind, the dark memories of the terrible things we've experienced, and to feel human again.

I understand and feel for the man³ who was so moved by Bill Viola's work⁴. But I want to tell him he needs to chase away the despair he's caught in. Looking at this work, I felt in the end a kind of optimism because I thought, I've made it through a very difficult time. I lived through a tragedy but in the end, I managed to get to Greece, and now I'm ready to rid myself of the hopelessness inside me and start a new life.

This work, then, shows us a group of people gathered together, all from different nationalities, just like us. Each of them is doing something different—one of them is reading, another is listening to music, etc.—while we're all sitting here around a table discussing the same thing. Among the figures in the image is a man who's perhaps a priest, or the leader of a church or religion, or maybe a political figure. He's reading something and wants to communicate with the others, and everyone around him seems ready to listen to him. But at the same time, it also feels like they can't communicate with each other or understand what the others have on their mind. They're willing to talk to each other, but, in the end, that doesn't happen.

That happens a lot in real life, too. People from different countries want to communicate and find solutions to their problems but then some outside force, like the water in the artwork we're talking about, comes and stops them. It prevents people—and different countries, too—from taking that very first step to communicate with each other. But we also see that even though there is a violence in the way the water is attacking these people, at the same time it's as if the water is waking them up and they'll recover later and change their attitude.

In the work with the harpooned fish and the portraits around it⁵, I saw a symbol of hope. When hope ceases to exist or when it's damaged, then, as time goes on, a sense of disappointment emerges. And if people lose hope on their journey from youth to old age, it's like moving from life to death. That's what came to mind when I saw the last picture with the elderly man. I believe that even when you feel imprisoned—trapped—like the fish in the picture in the middle, you mustn't give up trying, wherever you are, however trapped you feel. Otherwise, old age will leave you paralyzed.

As a refugee, I felt that the fish also symbolized all that sense of confinement I've experienced: first the horrible events I experienced in my country, and then the very hard and painful journey I made to escape, and now, my wounded present. I left my country for political reasons and now I'm here, alone with my children, and I don't know if my husband is alive or dead. Even though what happened to me is a reality that seems to be stronger than I am, I have to try to get over it, to leave it behind and make a new start. For me, the artwork with the fish is very much like the journey of my life and the gradual passage from youth to old age. I feel these days like the wounded fish; the only thing I'm afraid of is old age. I want to do something with my life, to achieve something, to make something of myself before I reach the darkness of old age. Because if life is a fish and you lose it, you have to catch another one and continue with that one. In the end, that man⁶ isn't just an artist. He's a philosopher, and his work is profound and realistic.

The threads in Janine Antoni's work⁷ symbolize for me the pain and effort we need to make to achieve what we want, and the blanket the artist has woven is the help we give each other. I really appreciated what Zainab⁸ had to say to us about her dream for the future. I also have a dream like that: I hope one day to work in the European Union as my country's ambassador and work for peace.

Here in Greece they say “*siga-siga*” (little by little). We need to be patient in order to become what we want to be. As they say in every religion, we must stand together, hand in hand. Only in this way, truly united, in a country that makes this unity possible, only in this way can we move on and create a new history from the beginning.

---

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ She's referring to Ghassan, who also took part in the programme.

⁴ *The Raft*, 2004.

⁵ Refers to Costas Tsoclis' *Portraits*, 1986 and *Harpooned Fish*, 1985.

⁶ Refers to Costas Tsoclis.

⁷ Refers to the work *Slumber*, 1994

⁸ She's referring to Zainab, a 16-year-old girl from Afghanistan, who took part in the programme.

Bryan
μαθητής / ZIMΠΑΜΠΟΥΕ
student / ZIMBABWE

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 160 εκ. / cm
2017

Πριν έρθω στην Αθήνα, έμεινα για ένα διάστημα, μαζί με τον αδερφό μου, τον John¹, σε κέντρο φιλοξενίας προσφύγων στη Λέσβο. Στο νησί φτάσαμε από την Τουρκία, μετά από ένα περιπετειώδες ταξίδι με φουσκωτή βάρκα που κράτησε έξι με εφτά ώρες. Πριν ξεκινήσουμε, μας είχαν πει ότι θα μας πήγαιναν κατευθείαν στην Αθήνα, ότι η απόσταση είναι μικρή, ότι το ταξίδι είναι απολύτως ασφαλές και ότι θα διαρκούσε μόνο είκοσι λεπτά. Τελικά, όπως αποδείχτηκε, δεν μας είπαν την αλήθεια. Επιπλέον, η μηχανή της βάρκας χάλασε και έμεινε ακυβέρνητη για πολλές ώρες. Ήταν Δεκέμβρης μήνας, φυσούσε δυνατός αέρας, και εγώ με τον αδερφό μου δεν ξέραμε κολύμπι. Ήταν πολύ επικίνδυνο. Η περιπέτεια τελείωσε όταν ήρθαν τα σωστικά και μας έβγαλαν στη Λέσβο.

Τώρα ζω σε ένα διαμέρισμα στην Κυψέλη. Το μοιράζομαι με τον αδερφό μου και άλλους τρεις συγκατοίκους. Βρίσκεται στον πέμπτο όροφο μιας πολυκατοικίας και έχει μεγάλη βεράντα με ωραία θέα. Από τη βεράντα, μπορείς να δεις όλη την Αθήνα. Όμως, για μένα, το αγαπημένο μέρος του σπιτιού είναι η τραπεζαρία, όπου μου αρέσει να κάθομαι και να διαβάζω ή να ακούω μουσική. Μου αρέσει πολύ η μουσική. Δυστυχώς δεν έχω ηλεκτρονικό υπολογιστή στο σπίτι αλλά υπάρχει WiFi και, με το κινητό μου, μπορώ να χρησιμοποιώ το ίντερνετ. Άλλες φορές, καθόμαστε μαζί με τον John και συζητάμε ή μου διαβάζει τα ποιήματα που γράφει. Αισθάνομαι ασφάλεια μέσα στο σπίτι μου. Το ίδιο και όταν βγαίνω βόλτα στην Αθήνα, στο κέντρο ή στη γειτονιά που μένω.

Όταν άρχισα να παρακολουθώ το πρόγραμμα του Μουσείου² δεν είχα ξεκινήσει ακόμα σχολείο. Μου έλειπε πολύ και ήθελα να αρχίσω να πηγαίνω σχολείο και εδώ στην Ελλάδα, για να μη μείνω πίσω στις σπουδές μου. Όσο περνούσαν οι μέρες, φοβόμουν ότι αν δεν πάω σχολείο μπορεί να κάνω κάτι που δεν είναι σωστό σ’ αυτή τη χώρα, κάτι παράνομο, και να φυλακιστώ ή να με στείλουν πίσω στην πατρίδα μου, όπου δεν είμαι καθόλου ασφαλής. Ευτυχώς, τώρα έχω ξεκινήσει και πηγαίνω. Είμαι πολύ χαρούμενος και προσπαθώ να προσαρμοστώ, να βάλω τα δυνατά μου για να τα καταφέρω και να πραγματοποιήσω τα όνειρα που έχω για το μέλλον μου. Πρέπει πρώτα να μάθω καλά την [ελληνική] γλώσσα για να ενταχθώ σε μεγαλύτερη τάξη και να αρχίσω πια μέσα από το σχολείο να μαθαίνω καινούργια πράγματα.

Είναι πολύ σημαντικό να χτίζει κανείς γερές βάσεις και να εστιάζει σ’ αυτές όλες του τις προσπάθειες. Αυτό είδα στο έργο *Σκάλα //* του Ντο-Χο Σου, ένα από τα έργα που συζητήσαμε στο Μουσείο³. Σε αυτό το έργο, η σκάλα δεν ακουμπάει στο πάτωμα αλλά αιωρείται κρεμασμένη από το ταβάνι. Όταν το είδα, σκέφτηκα ότι ο καλλιτέχνης ήθελε να δείξει μεταφορικά την πορεία προς την εκπλήρωση των ονείρων μας και να τραβήξει την προσοχή μας στα πρώτα μας βήματα αλλά και στο πόσο σημαντικό είναι να έχουμε στέρεες βάσεις στη ζωή για να μπορέσουμε να πατήσουμε γερά και, πάνω σε αυτές, να χτίσουμε το μέλλον μας.

Οι μπόγοι στο έργο της Κιμσούτζα⁴ θα μπορούσαν να συμβολίζουν τους πρόσφυγες. Τα διαφορετικά χρώματα στα υφάσματα συμβολίζουν τους διαφορετικούς πολιτισμούς από τους οποίους καθένας [από εμάς] προέρχεται ή τη διαφορετική φυλή στην οποία ανήκει. Επίσης, όπως οι μπόγοι κρύβουν μέσα τους πράγματα που δεν μπορούμε να δούμε, έτσι και κάθε πρόσφυγας κρύβει μέσα του ιδέες και ταλέντα αλλά δεν του έχει δοθεί η ευκαιρία να τα ξεδιπλώσει και να δείξει και στους άλλους αυτά τα δώρα που φέρει μέσα του. Χρειάζεται χρόνος και, ίσως, μια μέρα, ο μπόγος να ανοίξει και να μπορέσουν και οι πρόσφυγες να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες και τα ταλέντα τους. Μόνο τότε θα αισθάνονται ελεύθεροι.

Αν παρατηρήσουμε το έργο του Βλάση Κανιάρη⁵, δείχνει ακριβώς πώς είναι ένας πρόσφυγας που μόλις έχει φτάσει σε μια άλλη χώρα και περιμένει κάτι σημαντικό να συμβεί και να του δοθούν ευκαιρίες να κάνει κάτι. Εγώ θα μπορούσα να ταυτιστώ με τη φιγούρα που βρίσκεται έξω από το πλαίσιο γιατί δεν μου αρέσει να αισθάνομαι περιορισμένος· μου αρέσει να παροτρύνω τους άλλους ανθρώπους και να τους παρακινώ να κάνουν πράγματα που θα τους βοηθήσουν να προχωρήσουν στη ζωή τους. Για παράδειγμα, ο αδερφός μου και εγώ δεν είμαστε συνηθισμένοι να ζούμε μόνοι. Όμως, προσπαθούμε να μάθουμε και να συνεχίσουμε τη ζωή μας με αυτό που έχουμε τώρα. Αυτό είναι στο μυαλό μας. Να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε τα επόμενα χρόνια για να πραγματοποιήσουμε τα όνειρα που έχουμε για τη ζωή μας.

Το έργο που ξεχώρισα και μου άρεσε πιο πολύ από όλα όσα είδαμε είναι του Αλέξανδρου Γεωργίου, αυτό που δείχνει τον Παρθενώνα⁶. Έτσι όπως ο καλλιτέχνης έχει χρωματίσει τον αρχαίο ναό με κίτρινο χρώμα και τον έχει κάνει να ξεχωρίζει από την υπόλοιπη εικόνα που είναι γκριζα, σα να εκπέμπει κάποιο φως, μου έφερε στο νου τις παραβολές που έλεγε ο Ιησούς από την κορυφή ενός βράχου. Μια άλλη σκέψη που μου δημιουργήθηκε κοιτάζοντας το ίδιο έργο

σχετίζεται και πάλι με τα γερά θεμέλια που πρέπει να έχει κανείς για να έχει και ένα καλό μέλλον. Εφόσον ο ναός έχει χτιστεί πολλούς αιώνες πριν και ακόμα βρίσκεται εκεί, σημαίνει ότι χτίστηκε προσεκτικά, μελετημένα και με γερές βάσεις. Τα θεμέλια είναι από τα πιο βασικά πράγματα στα οποία πρέπει να δίνουμε μεγάλη προσοχή, γιατί πάνω σε αυτά θα πατάμε στη μετέπειτα ζωή μας. Γι’ αυτόν τον λόγο, το σχολείο είναι αυτή τη στιγμή το πιο σημαντικό για μένα.

Μου αρέσει επίσης να παίζω ποδόσφαιρο και είμαι καλός σ’ αυτό το άθλημα, αλλά πιστεύω ότι πρέπει κανείς να δοκιμάζει πολλά πράγματα σε όλους τους τομείς για να ανακαλύψει τελικά σε ποιον από όλους είναι καλός και μετά να προχωρήσει. Το όνειρό μου για το μέλλον μου είναι να σπουδάσω μηχανικός λογισμικού αλλά θυμάμαι τη μητέρα μου που ήθελε να γίνω γιατρός και επέμενε σ’ αυτό. Εννοούσε ότι είναι πιο σημαντικό να σώζεις ανθρώπινες ζωές παρά να συμβάλλεις στην εξέλιξη της τεχνολογίας. Γι’ αυτό και εγώ θα προσπαθήσω να γίνω γιατρός. Χρειάζεται όμως πρώτα να δω αν είμαι καλός στα μαθήματα και αν θα πάω καλά στις εξετάσεις.

Το σίγουρο πάντως είναι ότι έχω μακρόπνοα σχέδια για τη ζωή μου. Θέλω να απολαύσω τη ζωή μου, είμαι ονειροπόλος και είμαι αποφασισμένος να πετύχω.

¹ Ο αδερφός του Bryan, ο John, επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

^{2,3} Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

⁴ Αναφέρεται στο έργο *Μποτάρι*, 2005-2017.

⁵ Αναφέρεται στο έργο *Το κουτσό*, 1974.

⁶ Αναφέρεται στο έργο *Αθήνα, Παρθενώνας*, 2007-2008.

Before coming to Athens, I stayed with my brother, John¹, for a while, at a refugee site in Lesbos. We reached the island from Turkey, after an adventurous trip in an inflatable dinghy, which lasted six to seven hours. Before leaving, we were told that we would be going straight to Athens, that the distance was short, that the trip was absolutely safe and that it would only last 20 minutes. As it turned out, they had lied. In addition, the engine broke down and the boat drifted for many hours. It was December, a strong wind was blowing, and neither I nor my brother knew how to swim. It was very dangerous. The adventure ended when the rescue boats came and we were taken to Lesbos.

I currently live in an apartment in Kypseli. I share it with my brother and three other housemates. It's on the fifth floor of a block of flats and has a large terrace with a nice view. From the terrace, you can see the whole of Athens. But for me, the favorite part of the house is the dining room, where I like to sit and read or listen to music. I really like music. Unfortunately, I do not have a computer at home but there is Wi-Fi and I can access the internet with my cell phone. Other times, I hang out with John and talk, or read the poems he writes. I feel safe at home. I also feel safe when I go out in Athens, downtown or in my neighborhood.

When I attended the Museum's² programme, I hadn't started school yet. I missed it a lot and wanted to begin school here in Greece so that I wouldn't be left behind in my studies. As time passed, I was afraid that if I didn't go to school, I might do something bad in this country, something illegal, and then get sent to jail or back to my country, where I'm not safe at all. Fortunately, I started school. I'm very happy and trying to adapt, do my best to succeed and realize the dreams I have for my future. I first have to learn the [Greek] language in order to join a higher class and start learning new things from school.

It is very important to build a strong base and focus all your efforts on it. That's what I saw in the *Staircase II*, by Do-Ho Suh, one of the works we discussed at the Museum³. In this work, the staircase does not rest on the floor but is hanging from the ceiling. When I saw it, I thought that the artist wanted to show the way forward in fulfilling our dreams and to draw our attention to our first steps, but also the importance of having solid foundations in life so that we can be stable, and to build our future on them.

The bundles in Kimsooja's⁴ work could symbolize refugees. Different colours in the fabrics symbolize the different cultures each of us comes from or the different race we belong to. Also, as bundles contain things that we cannot see, every refugee hides the ideas and talents that he has not been given the opportunity to reveal. It takes time and, perhaps, some day, the bundle will open and refugees will be able to make use of their abilities and talents. Only then will they feel free.

If you look at the work by Vlassis Caniaris⁵, you can see that it shows exactly the condition of a refugee who has just arrived in another country and is expecting something important to happen, to be given an opportunity to do something. I could identify with the figure outside the frame because I don't like to feel constrained; I like to urge other people on and encourage them to do things that will help them move on with their lives. For example, my brother and I are not used to living alone. But we are trying to learn how to do it, and to continue our lives with what we have at the moment. That's what we have in mind. Let's see what we can do in the years ahead to realize our dreams.

The work that stood out and which I liked the most was by Alexandros Georgiou. It depicts the Parthenon⁶. Just as the artist painted the ancient temple in yellow and made it stand out from the rest of the image, which is gray, as if some light is glowing, I thought of the parables that Jesus told, sitting on a rock. Another thought that came to mind has to do with the strong foundations one must have in order to have a good future. Since the temple was built many centuries ago and is still there, it means it was built carefully and with strong foundations. We need to pay close attention to foundations because they will be our base in life. That is why school is my priority right now.

I also like to play football and I am good at this sport, but I believe that you have to try a lot of things in different fields to finally find which one you're best at and then go on. My dream for my future is to study software engineering, but

I remember my mother, who wanted me to become a doctor. She insisted on it. She believed it was more important to save human lives than to contribute to the development of technology. That's why I will try to become a doctor. But first I need to see if I'm good at school and if I do well in the exams.

What I know for sure is that I have long-term plans for my life. I want to enjoy my life, I am a dreamer and I am determined to succeed.

¹ Bryan's brother, John, also participated in the programme.

^{2,3} Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

⁴ Refers to *Bottari*, 2005-2017.

⁵ Refers to *Hopscotch*, 1974.

⁶ Refers to *Athens, Parthenon*, 2007-2008.

Carlos
24 ετών / ΣΥΡΙΑ
24 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Στο έργο της Μπίας Ντάβου¹ είδα το κάθε ένα από τα ιστία να έχει διαφορετικό χρώμα και διαφορετική κατεύθυνση. Αυτό μου δημιούργησε σύγχυση και συναισθηματική φόρτιση επειδή μου έφερε στο μυαλό την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα μου· υπάρχουν διαφορετικές ομάδες ανθρώπων, με πολλές διαφορές μεταξύ τους, οι οποίες βρίσκονται σε αντιπαράθεση και συγκρούονται. Το αντίθετο συμβαίνει στην αίθουσα του Μουσείου² όπου συναντιόμαστε· ενώ είμαστε όλοι διαφορετικοί άνθρωποι και σκεφτόμαστε με διαφορετικό τρόπο, διαπιστώνουμε ότι ο ένας σέβεται την άποψη του άλλου και επιπλέον ότι μοιραζόμαστε κοινά συναισθήματα. Έτσι, ενώ το έργο εκφράζει σύγκρουση — για εθνικούς, φυλετικούς, οικονομικούς ή άλλους λόγους — εμείς εδώ μεταδίδουμε ένα άλλο μήνυμα για το παρόν και το μέλλον: ακόμα και αν είμαστε διαφορετικοί, έχουμε κοινά στοιχεία που μας ενώνουν και μεταξύ μας υπάρχει αλληλοσεβασμός. Γι’ αυτό είμαι πολύ χαρούμενος που είμαι μέλος αυτής της ομάδας³.

Ένας καλλιτέχνης έχει τη δυνατότητα να ‘συναντιέται’, μεταφορικά, με άλλους ανθρώπους, μέσω των ιδεών που το έργο του μεταδίδει. Στη Συρία σπούδασα Υποκριτική για έναν χρόνο και μετά Φιλοσοφία, επίσης για έναν χρόνο. Προτιμώ την Υποκριτική επειδή είναι μια μορφή Τέχνης. Μέσω της Τέχνης, η φωνή σου μπορεί να φτάσει σε πολλούς ανθρώπους και πολλούς τόπους. Μπορείς να κάνεις κριτική ανάλυση σε διάφορα κοινωνικά ζητήματα και να συμβάλλεις με θετικό τρόπο να λυθούν κοινωνικά προβλήματα.

Όταν υπάρχει αμοιβαίος σεβασμός, συνεννόηση και ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, τότε η κοινωνία αυτή προοδεύει. Κάθε ένας αναλαμβάνει τις υποχρεώσεις του, απολαμβάνει τα δικαιώματά του και έτσι υπάρχει ισότητα. Δυστυχώς, στη χώρα μου, όπως και σε άλλες χώρες, δεν συμβαίνει αυτό. Λόγω έλλειψης παιδείας — έτσι το βλέπω εγώ — η κοινωνία [στη Συρία] κάνει βήματα προς τα πίσω και έχουμε υποφέρει πολύ από αυτό. Στο όνομα της θρησκείας έχουν επιβληθεί πολλές απαγορεύσεις με αποτέλεσμα το μυαλό των ανθρώπων να μένει στάσιμο. Φέρνω σαν παράδειγμα τη θέση των γυναικών. Όταν ξέσπασε η κρίση στη Συρία, εγώ ήμουν ακόμη στην εφηβεία. Μέχρι τότε είχα στο μυαλό μου ότι μια γυναίκα μπορεί να είναι γιατρός, δασκάλα, σύζυγος, μητέρα, μουσικός, γυμνάστρια — ό,τι τέλος πάντων επιλέξει — όπως και ένας άντρας. Εξάλλου, αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία της χώρας, θα διαπιστώσει ότι στη Συρία υπήρξαν ανά τους αιώνες πολλές σημαντικές γυναίκες. Δυστυχώς, τώρα, έχουν επιβληθεί περιορισμοί στις επιλογές που μπορεί να έχει μια γυναίκα στη ζωή της, δεν αναγνωρίζονται οι ικανότητες που μπορεί να έχει σε οποιονδήποτε τομέα και, γενικά, δεν αντιμετωπίζεται ως ισότιμη των ανδρών.

Πολλές φορές έχω κάποια ερωτήματα για τα οποία δεν μπορώ να βρω λογική εξήγηση. Για παράδειγμα, όταν ήρθα στην Αθήνα, δεν περίμενα να δω αυτήν την κατάσταση με τα σκουπίδια και τα ναρκωτικά σε πολλούς δρόμους της πόλης. Αυτή η κατάσταση δηλώνει καταστροφή των αξιών. Δεν καταλαβαίνω γιατί έχει συμβεί αυτό σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, με την ιστορία και τον πολιτισμό που έχει από την αρχαιότητα. Αυτό το θέμα νομίζω, ότι θίγει ο Αλέξανδρος Γεωργίου στο έργο του⁴. Δίνει στο ναό του Παρθενώνα κίτρινο χρώμα και τον τοποθετεί στο κέντρο για να δηλώσει ότι ο πολιτισμός και η ιστορία είναι πολύ σημαντικά και δεν διαγράφονται όσο κι αν έχει αλλάξει το παρόν μιας κοινωνίας και ότι θα υπάρχουν πάντα εκεί για να ενώνουν τους ανθρώπους.

Για τη διασταύρωση διαφορετικών πολιτισμών μιλάει το έργο του Κωστή Βελώνη, *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί*. Η άποψή μου σχετικά με αυτό το θέμα είναι ότι η επικοινωνία και η ανταλλαγή ιδεών και διαφορετικών πολιτιστικών στοιχείων συμβάλλει στην πρόοδο και στην ανάπτυξη του πολιτισμού. Αρκεί να αναγνωρίζεται και να μην παραγράφεται η ιστορία και τα πολιτιστικά στοιχεία με τα οποία καθένας λαός χωριστά έχει συνεισφέρει σ’ αυτή την ανάπτυξη. Αυτό που σίγουρα καταστρέφει τους πολιτισμούς είναι ο πόλεμος. Ως νέος άνθρωπος που είμαι, θα ήθελα η χώρα μου να βρίσκεταιν σε καλύτερη κατάσταση για να μπορώ να έχω ελπίδες για το μέλλον μου εκεί. Όμως, οι συνθήκες ανελευθερίας που επικρατούν στη Συρία έχουν οδηγήσει χιλιάδες νέους σαν εμένα να αναζητήσουν την τύχη τους σε άλλες χώρες, έχοντας μπροστά τους ένα αβέβαιο μέλλον.

Και όλα αυτά συμβαίνουν σε μια χώρα η οποία διαθέτει δύο από τις αρχαιότερες πόλεις στον κόσμο, το Χαλέπι και τη Δαμασκό. Και όμως, ένα σκοτεινό σημείο της σύγχρονης ιστορίας της στάθηκε αρκετό για να καταστρέψει τον πολιτισμό αιώνων και τις ζωές χιλιάδων ανθρώπων. Δεν είναι απλά ότι στη χώρα μου δεν μπορούσα να σπουδάσω, ή ότι ζούσα σε συνθήκες φτώχειας, ότι πεινούσα. Ο πόλεμος, που έχει καταστρέψει τα πάντα είναι ο λόγος για τον οποίο έφυγα από εκεί και βρίσκομαι σήμερα εδώ, αναζητώντας ένα νέο ξεκίνημα για τη ζωή μου. Θέλω να σπουδάσω

και να εργαστώ σε μια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να πάρω στοιχεία από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό αλλά και να συνεισφέρω σε αυτόν με τη σειρά μου στοιχεία του πολιτισμού από τον οποίον προέρχομαι. Και εύχομαι να μου δοθεί η ευκαιρία να δείξω ποιος πραγματικά είμαι, τι δυνατότητες έχω και τι μπορώ να προσφέρω.

Όλοι οι πρόσφυγες είμαστε πολύ ταλαιπωρημένοι άνθρωποι. Έχουμε ανάγκη ένα μικρό διάλειμμα από τις έγνοιες που βασανίζουν το μυαλό μας. Έχουμε ανάγκη να βρισκόμαστε με ανθρώπους που έχουν διάθεση να μας ακούνε και που μπορούν να μας καταλαβαίνουν ώστε να μοιραστούμε μαζί τους τις σκέψεις μας. Γιατί ο μεγαλύτερος θησαυρός που έχει ο άνθρωπος είναι το μυαλό του και ο τρόπος που σκέφτεται.

Και όπως δείχνει το έργο του Μπιλ Βιόλα⁵ στο τέλος, τίποτα δεν είναι ικανό να μας εμποδίσει από το να συνεχίζουμε να κάνουμε σχέδια και όνειρα για το μέλλον μας και πρέπει να είμαστε αποφασισμένοι ότι, ακόμα και αν πέσουμε, πρέπει να ξανασηκωθούμε και να συνεχίσουμε.

¹ Αναφέρεται στο έργο *Ιστία*, 1981-1982.

² Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

³ Αναφέρεται στην ομάδα κατά τις συναντήσεις της οποίας στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης καταγράφηκε η αφήγησή του.

⁴ Αναφέρεται στο έργο *Αθήνα, Παρθενώνας*, 2007-2008.

⁵ Αναφέρεται στο *Η σχεδία*, 2004.

In Bia Davou's work¹ I could see that each of the sails is a different colour and faces a different direction. It made me feel tense and confused, because it brought to mind what's going on in my country, with the various factions and their differences, who are in conflict and fighting amongst themselves. Just the opposite happens when we meet in the hall at the Museum²; we're all different and think differently, but we realize we respect each other's opinion and, what's more, we share the same feelings. So, while the work expresses conflict—brought on by ethnic, racial, economic or other causes—we're sending out here a different kind of message for the present and the future: even though we're different, we have things in common that unite us and we respect one another. That's why I'm really happy to be part of this group³.

An artist is able to 'meet' other people, metaphorically speaking, through the ideas his or her work conveys. I studied acting for a year in Syria and then philosophy for another. I prefer acting because it's a form of art. With art, your voice can reach a lot of people in many different countries. You can critically analyse social issues and make a positive contribution to solving problems in society.

When there's mutual respect, understanding and real communication among the members of a society, then that society can make progress. Each person fulfils their obligations and can exercise their rights. That's equality. Unfortunately, in my country, as in many other countries, that's not the case. Because of a lack of education—that's how I see it—[Syrian] society is moving backwards, and we're suffering a great deal because of this. A lot of restrictions have been introduced, and as a result, people have become stuck in the way they think. Take, for example, the position of women. When the crisis broke out in Syria, I was still a teenager. Until then, I'd had the idea that a woman could be a doctor, a teacher, a wife, a musician, a gymnast—whatever she chose to be—just as a man could. Actually, if you look back in time, you'll see that throughout the centuries there have been very important women in the country's history. Unfortunately, restrictions have been placed on what a woman can do with her life, the skills and talents she might have in a particular area aren't recognized, and in general she's not considered equal to a man.

A lot of times I can't find a logical explanation for things. For example, when I got to Athens I didn't expect to find this situation with drugs and garbage on so many of the city streets. It indicates how values have eroded. I don't understand how this could happen in a country like Greece, with its history and with a culture that goes back to Antiquity. I think that's what Alexandros Georgiou is exploring in his work⁴. He colours the temple of the Parthenon in yellow and places it at the centre to show that culture and history are very important and can't be erased. However much society has changed in the meantime, that they'll always be there to bring people together.

Kostis Velonis' *Swedish Flying Carpet* talks about the encounter between different cultures. My own sense is that communication and the exchange of ideas and elements of culture can foster progress and cultural development. We just need to appreciate and not dismiss the culture and history that each nation has contributed. What surely destroys a culture is war. As a young person, I want the situation in my country to improve so that I can have hope for my future there. However, the absence of freedom in Syria has led thousands of young persons like me to seek their fortune elsewhere in another country, where they face an uncertain future.

All this is happening in a country with two of the most ancient cities in the world, Aleppo and Damascus. And yet, one dark moment in its modern history was enough to destroy a centuries-old culture and the lives of thousands of people. It's not only that I can't study in my country, or that I'd be poor and hungry. The war has destroyed everything. It's why I left and I am here today, trying to make a new start in my life. I want to study and work in a country in the EU and get exposed to elements of European culture, but I also want to contribute in turn with elements of my own culture. I hope I'll be given the chance to show who I really am and what I can do, and what I can contribute.

As refugees we have all endured a great deal of hardship. We need a short break from the troubles weighing on our mind. We need to be among people who are willing to listen to us and who can understand us, so that we can

share our thoughts with them. Because a person's mind and way of thinking is their greatest treasure. In the end, as Bill Viola's work⁵ shows, nothing can stop us from dreaming and making plans for our future, and we need to be determined that even if we fall, we will get back up and carry on.

¹ Refers to *Sails*, 1981-1982.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ Refers to the group that met at the National Museum of Contemporary Art, Athens, where this narrative was recorded.

⁴ Refers to the work, *Athens, Parthenon*, 2007-2008.

⁵ Refers to *The Raft*, 2004.

Daas
28 ετών / ΣΥΡΙΑ
28 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Στο παρελθόν, δεν μου είχε δοθεί η ευκαιρία να επισκεφτώ ένα μουσείο σύγχρονης τέχνης. Μέχρι τώρα, ήξερα μόνο για την αρχαία τέχνη. Χαίρομαι που μέσα από αυτό το πρόγραμμα μπορώ να γνωρίσω και τη σύγχρονη [τέχνη] και να μάθω καινούργια πράγματα. Πάντως, πιστεύω ότι ένα έργο τέχνης πρέπει να είναι όμορφο και να σε χαλαρώνει όταν το βλέπεις. Επίσης, θέλω να μπορώ να καταλαβαίνω τι θέλει να πει ο καλλιτέχνης μέσα από αυτό.

Με το έργο της *Μποτάρι*, η Κιμσούτζα μπορεί να θέλει να μιλήσει για μια ιστορία αγάπης, χαράς ή λύπης, ή για μια ιστορία σχετική με πρόσφυγες. Όλα είναι θέματα που πάντα απασχολούσαν τους ανθρώπους. Πάντως, αν οι μπόγοι ήταν ανοιχτοί και μπορούσαμε να δούμε τι κρύβουν μέσα τους, θα καταλαβαίναμε καλύτερα για ποιο θέμα μιλάει το έργο της. Επίσης, μπορεί τα υφάσματα που χρησιμοποιεί και τα κεντήματα πάνω σε αυτά να μην προέρχονται από τη χώρα της αλλά να είναι υφάσματα και μπόγοι που χρησιμοποιούν όλοι οι άνθρωποι σε όλο τον κόσμο. Στη Συρία, για παράδειγμα, οι γυναίκες συνήθως τυλίζουν τα πράγματά τους στη μαντίλα που φοράνε στο κεφάλι τους ή, στα παλιά τα χρόνια, όταν παντρευόταν μια γυναίκα, έπαιρνε την προίκα της τυλιγμένη μέσα σε αντίστοιχα υφάσματα κατάλευκου χρώματος. Επίσης, όταν πάνε στη δουλειά τους, οι αγρότες βάζουν το φαγητό ή τα ρούχα τους σε παρόμοιους μπόγους. Πιστεύω, λοιπόν, ότι η καλλιτέχνης θέλει να μεταδώσει ένα παγκόσμιο μήνυμα μέσα από αυτό το έργο.

Το έργο του Ντο-Χο Σου με τη σκάλα² δίνει την αίσθηση ότι πρόκειται πιθανόν για το όνειρο του καλλιτέχνη να βρεθεί σε έναν άλλον κόσμο, ίσως στον Παράδεισο. Αυτή την αίσθηση μου δίνει ο φωτισμός του έργου που είναι διάχυτος και καθαρός και σε γαληνεύει. Επίσης, η σκάλα είναι φτιαγμένη από ύφασμα, ένα υλικό που είναι ελαφρύ και, βέβαια, καθόλου στέρεο για να πατήσεις και να ανέβεις. Άλλωστε, όταν ονειρευόμαστε, δεν νιώθουμε βαριά τα βήματά μας. Τέλος, η σκάλα είναι πιο ψηλά από το έδαφος για να δείξει ακριβώς ότι το έργο δεν μιλάει για τον πραγματικό κόσμο αλλά για έναν κόσμο στον οποίο μπορούμε να περάσουμε μέσα από τα όνειρά μας.

Αυτό το έργο μου θύμισε ένα όνειρο που έβλεπα συχνά όταν ήμουν μικρός. Έβλεπα ότι ανέβαινα μία σκάλα και, όταν έφτανα ψηλά, έπεφτα. Δεν ήταν κανένας γύρω μου. Καθώς έπεφτα, ένιωθα ότι θα πεθάνω αλλά στο τέλος δεν πάθαινα τίποτα. Ακόμα και σήμερα, βλέπω σε όνειρο σκάλες και μία τaráτσα από την οποία πέφτω.

Πάντως, και τα δύο έργα, της Κιμσούτζα και του Ντο-Χο Σου, μου δίνουν την εντύπωση ότι αναφέρονται και στο παρελθόν και στο παρόν.

Σήμερα, ζω στην Κυψέλη, σε ένα διαμέρισμα μαζί με άλλους τρεις συγκατοίκους. Πρώτη φορά συγκατοικώ με ανθρώπους που δεν είναι μέλη της οικογένειάς μου. Δεν με ενοχλεί αυτό· αντίθετα, με κάποια από τα παιδιά, δενόμαστε και γινόμαστε φίλοι. Το πρόβλημα είναι ότι συμβαίνει συχνά κάποιος συγκατοίκος να φύγει, μέσω του προγράμματος μετεγκατάστασης, και να έρθει άλλος στη θέση του. Αυτοί οι αποχωρισμοί με στεναχωρούν, ιδιαίτερα όταν χάνω έναν συγκατοίκο με τον οποίο είχαμε γίνει στενοί φίλοι.

Ο λόγος για τον οποίο δεν μου αρέσουν οι αποχωρισμοί είναι ότι, στη Συρία, έχασα τη μητέρα μου και πολλούς στενούς μου φίλους, άτομα που εμπιστευόμουν και που μπορούσαν να με στηρίξουν. Δεν θέλω να χάνω άλλους ανθρώπους από τη ζωή μου και, όταν στον δρόμο βλέπω οικογένειες, συγκινούμαι και ένα δάκρυ κυλάει από τα μάτια μου.

Αυτά που έχω ζήσει μου δημιουργούν συχνά μια αίσθηση μοναξιάς και πολλές φορές κάθομαι και κλαίω μόνος μου. Έτσι όπως είδα τη σκάλα του Ντο-Χο Σου κρεμασμένη τόσο ψηλά και απομονωμένη από το υπόλοιπο περιβάλλον, φαντάστηκα ότι υπάρχει μία καρέκλα εκεί ψηλά, πάνω στην οποία κάθομαι, μακριά από όλους και όλα. Ο άνθρωπος νιώθει συχνά μοναξιά, ακόμα και όταν βρίσκεται ανάμεσα σε πολύ κόσμο και αυτή η αίσθηση είναι ακόμα χειρότερη, σε εξαντλεί. Όταν, όμως, βρίσκεσαι κάπου απομονωμένος, έρχεσαι αντιμέτωπος με την πραγματική μοναξιά σου, τη συνειδητοποιείς και αυτό σε λυτρώνει και σε ηρεμεί.

Στο έργο του Βλάση Κανιάρη², είδα ότι οι Έλληνες, παλιότερα, είχαν βιώσει παρόμοια περιπέτεια με αυτή που βίωσα εγώ αφήνοντας τη χώρα μου για να έρθω εδώ. Θυμήθηκα μια παροιμία που λέμε, ότι η ζωή είναι ρόδα και γυρίζει. Αυτά που ζω εγώ σήμερα μπορεί αύριο να συμβούν σε κάποιον άλλον. Και, βέβαια, έχει σημασία που ο καλλιτέχνης

διάλεξε να αναπαραστήσει ένα παιχνίδι που παίζεται με το ένα πόδι. Παρότι όμως το κουτσό παίζεται με το ένα πόδι, στη ζωή πρέπει αναγκαστικά να σταθείς μια μέρα και στα δυο σου πόδια.

Οι περισσότερες βαλίτσες στο έργο, όχι μόνο είναι κλειστές αλλά και σφιχτά δεμένες με σχοινί. Δείχνει ότι αυτά τα λίγα πράγματα που κάθε βαλίτσα κρύβει μέσα της, είναι για τον κάτοχό της πολύτιμα και θέλει να τα διαφυλάξει. Έτσι συμβαίνει και με κάθε έναν από εμάς που κρύβει μέσα του κάποια πράγματα τα οποία δεν θέλει να μοιραστεί με κανέναν. Άλλωστε, δεν είναι απαραίτητο να βγάλει κανείς προς τα έξω όσα κρύβει μέσα του· τις αναμνήσεις και τα συναισθήματά του μπορεί να θέλει να τα φυλάξει μέσα στο μυαλό και στην καρδιά του.

Δεν καταλαβαίνω τι είναι γραμμένο μέσα στα τετράγωνα του έργου. Εμείς, πάντως, στη Συρία, όπου παίζουμε αυτό το παιχνίδι, βάζουμε σε κάθε τετράγωνο έναν αριθμό. Ίσως, ο Κανιάρης στο έργο του να έχει γράψει ονόματα κάποιων χωρών. Αν πάλι το έργο αναφερόταν στη Συρία, εγώ θα έγραφα τα ονόματα των ένοπλων ομάδων, αυτών που κατέστρεψαν τη χώρα μου.

Παρόλες τις δύσκολες καταστάσεις που έχω ζήσει, συνεχίζω να κάνω όνειρα για το μέλλον μου. Το όνειρό μου είναι να μπορέσω να σπουδάσω. Μάλιστα, αν είχα την οικονομική δυνατότητα, θα σπούδαζα για όλη μου τη ζωή. Μου αρέσουν οι σπουδές και δεν θα είχα πρόβλημα να σπουδάσω πάνω σε οποιοδήποτε αντικείμενο. Ίσως, όμως, θα διάλεγα να ασχοληθώ με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και, συγκεκριμένα, να γίνω Μηχανικός Δικτύων. Ένας Έλληνας φίλος μου, μου πρότεινε να ασχοληθώ με το μάρκετινγκ, επειδή σου δίνει τη δυνατότητα να αναπτύσσεις σχέσεις με πολλούς ανθρώπους. Και είναι βέβαια πολύ σημαντικό να ξέρεις ξένες γλώσσες. Έχω μάθει, όμως, ότι πρέπει να κάνεις τις σπουδές σου βήμα-βήμα και να μην τα κάνεις όλα μαζί ταυτόχρονα γιατί θα «χαθείς» και θα πελαγώσεις.

Γι' αυτό κι εγώ θέλω από κάπου να κάνω μια αρχή.

¹ Αναφέρεται στο έργο *Σκάλα II*, 2004.

² Αναφέρεται στο έργο *Το κουτσό*, 1974.

I never had the chance to visit a contemporary art museum before. Up to now, the only art I knew was ancient art. I'm glad that through this programme I can become familiar with contemporary art as well, and learn some new things. However, I think a work of art should be beautiful and relax you when you look at it. I also want to be able to understand what the artist is trying to say through the work.

In *Bottari*, Kimsooja perhaps wants to tell a story of love or joy or sadness, or one that has to do with refugees. These are things that have always engaged people. But still, we'd have a better idea of what the work is talking about if the bundles were open and we could see what's hidden inside. Also, the fabrics she used and the designs she embroidered on them perhaps weren't from her country but are fabrics and bundles that people all over the world use. In Syria, for example, women usually wrap their things in their headscarf or, in the old days, when a woman got married, she would receive her dowry wrapped in a similar cloth of pure white. And when the farmers went out to work, they'd put their food or clothes in a bundle like that. So, I think the artist wants to convey a universal message through this piece.

Do-Ho Suh's work with the staircase¹ gives you the sense it's probably about the artist's dream of being in another world, perhaps in Paradise. I think it's because the way the work is lit; the lighting is diffuse and bright and calming. Furthermore, the staircase is made of fabric, which is very light and obviously not solid enough to step on and climb. Besides, when we dream, our footsteps don't feel heavy. Finally, the staircase is higher than the ground, precisely to show that the work isn't about the real world but a world we can enter from our dreams.

The work reminded me of a dream I used to have when I was young. I would dream that I was climbing a ladder and when I got near the top, I'd fall down. There was no one around. As I was falling, I felt that I was going to die but, in the end, I wasn't hurt. I still have dreams with ladders and falling off roofs.

However, both works—Kimsooja's and Do-Ho Suh's—seem to be referring to the past as well as to the present.

I live in Kypseli now, in a flat I share with three other roommates. It's the first time I'm living with people who aren't members of my family. But it doesn't bother me. In fact, I've become friends with some of the guys. The only problem is that oftentimes a roommate will leave with the relocation programme and another will come and take his place. Having to say goodbye like that upsets me, especially when I lose a roommate I've become close friends with.

The reason I don't like farewells is that, in Syria, I lost my mother and many close friends, people I trusted and could rely on for support. I don't want to lose anyone else in my life, and when I see families on the street, tears come to my eyes.

A lot of times, the things I've experienced make me feel lonesome, and I often sit by myself and cry. When I saw Do-Ho Suh's staircase hanging there so high and isolated from the rest of the space, I imagined that there was a chair up there and I was sitting on it, far from everyone and everything. People often feel alone, even when they're with a lot of other people, and that's the worst feeling. It's exhausting. But when you find yourself isolated somewhere, you're forced to confront what it means to be truly alone, and this awareness liberates and comforts you.

In Vlassis Caniaris' work² I could see that Greeks in the past had gone through experiences like the ones I went through, leaving my country to come here. I remembered a saying we have, life is a wheel that comes around. What I'm going through now could happen to someone else tomorrow. Of course, it's also significant that the artist chose to depict a game that's played on one foot. But while you may play hopscotch on one foot, in real life you eventually have to stand on your own two feet.

Most of the suitcases in the work are not only closed, they're also bound with rope. It shows how much the owner of the suitcase values the few things hidden inside and how much he wants to protect them. The same is true for all

of us. We each hide things inside us that we don't share with anyone else. Anyway, a person doesn't have to reveal everything; he might want to keep his memories and feelings stored in his heart and mind.

I don't understand what's written on the squares of the work. When we play this game in Syria, we put a number in each square. Maybe Caniaris wrote the names of countries in his squares. On the other hand, if the work had to do with Syria, I'd write the names of the armed groups that destroyed my country.

Despite the difficult conditions I've experienced, I still have dreams for the future. My dream is to be able to study. In fact, if I could afford it, I'd study all my life. I enjoy studying, and I wouldn't have a problem, whatever the subject. But maybe I'd probably choose computers, with the idea of becoming a network engineer. A Greek friend of mine suggested I go into marketing because it gives you the chance to build relations with a lot of people. Of course, foreign languages are also extremely important. I've learned, though, that you have to approach your studies step by step. If you try to do everything at once, you'll get lost and bogged down.

That's why I want to make a start somewhere.

---

¹ Refers to *Staircase II*, 2004.

² Refers to the work *Hopscotch*, 1974.

Dabbas
24 ετών / ΣΥΡΙΑ
24 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 165 εκ. / cm
2017

Μου αρέσει που βρίσκομαι στην Ελλάδα. Μου αρέσει το κλίμα, ο ήλιος, οι άνθρωποι. Πριν έρθω εδώ, είχα ζήσει για ένα διάστημα στην Τουρκία και δεν είχα καταφέρει να προσαρμοστώ τόσο καλά όσο εδώ. Στην Ελλάδα, οι άνθρωποι είναι ανοιχτοί και ζεστοί, όπως και στη Συρία. Επίσης, η Αθήνα έχει ζωή μέχρι αργά το βράδυ. Όποια ώρα κι αν βγεις έξω στους δρόμους θα συναντήσεις ανθρώπους και αυτό με κάνει να αισθάνομαι όμορφα. Δεν είμαι πρωινός τύπος· μου αρέσει να ξυπνάω αργά, να ξεκινάει η μέρα μου αργά και να τελειώνει αργά. Γι' αυτό κάποιες φορές βγαίνω βόλτα το βράδυ. Αν είχα και εδώ ποδήλατο, όπως είχα στη Συρία, θα έκανα μακρινές βόλτες για να μπορέσω να δω περισσότερα μέρη της πόλης.

Μου αρέσουν οι βόλτες στην Αθήνα. Η γειτονιά γύρω από το κτίριο που μένω μου θυμίζει τη Δαμασκό: η πλατεία, τα καφέ, το πράσινο, τα παλιά κτίρια. Η Τουρκία μου έδωσε την εντύπωση ότι εξελίσσεται πολύ γρήγορα κι έτσι χάνει το παραδοσιακό της χρώμα, ενώ στην Ελλάδα διατηρείται ακόμα. Όμορφη είναι και η περιοχή γύρω από το Μοναστηράκι. Πηγαίνω συχνά εκεί. Μου αρέσει να βλέπω τα αρχαία που υπάρχουν τριγύρω. Έχω βρει και ένα μικρό καφέ στο οποίο πηγαίνω συχνά γιατί παίζει μουσική που μου ακούγεται παραδοσιακή και μοιάζει αρκετά με τη μουσική που ακούμε στη Συρία. Γι' αυτό έχω αγαπήσει την Ελλάδα. Εδώ δεν αισθάνομαι ξένος. Το περιβάλλον, τα πρόσωπα, ο κόσμος, όλα μου μοιάζουν πολύ οικεία. Πολλοί θέλουν να φύγουν και να πάνε σε μια άλλη χώρα όπου θα είναι πιο εύκολο να βρουν δουλειά. Εγώ, όμως, θέλω να μείνω εδώ.

Αν και προτιμώ να κυκλοφορώ έξω, έχω διαμορφώσει το δωμάτιό μου με τέτοιον τρόπο ώστε να αισθάνομαι άνετα και να περνάω τον χρόνο μου καλά μέσα σ' αυτό. Τον τελευταίο ενάμιση μήνα μένω μόνος μου, χωρίς συγγάτοικο και είναι καλύτερα έτσι. Έχω φτιάξει σε μια γωνίτσα ένα μικρό γραφείο όπου συχνά, ιδιαίτερα το βράδυ πριν κοιμηθώ, βλέπω ταινίες από το κινητό μου. Είναι πολύ καλό που στο κτίριο υπάρχει WiFi και έτσι μπορώ να βλέπω ταινίες, να ακούω μουσική, αλλά και να επικοινωνώ με άλλους ανθρώπους.

Μέσα στον χώρο του δωματίου μου έχω 'μεταφέρει' κατά κάποιον τρόπο το επάγγελμα που έκανα στην πατρίδα μου. Στη Συρία ασχολούμουν με ηλεκτρονικούς υπολογιστές και επιδιόρθωνα κινητά τηλέφωνα. Έτσι και εδώ, σιγά-σιγά, οι ένοικοι του κτιρίου με έχουν γνωρίσει και όταν αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα με το κινητό τους, το φέρνουν σε μένα για να τους το επιδιορθώσω. Ζήτησα δουλειά σε μαγαζί που επιδιορθώνουν κινητά γιατί η αλήθεια είναι ότι θα ήθελα να έχω μια κανονική δουλειά. Όμως, μολονότι ακόμη δεν έχω πάρει θετική απάντηση από πουθενά, πιστεύω ότι θα γίνει και αυτό σιγά-σιγά.

Χάρηκα που είχα τη δυνατότητα να συμμετάσχω στο πρόγραμμα του Μουσείου¹ και στις συναντήσεις που κάναμε εκεί. Στην αρχή, όταν με ενημέρωσαν σχετικά με το πρόγραμμα, νόμιζα ότι θα πηγαίναμε σε ένα μουσείο όπου θα βλέπαμε αρχαία αντικείμενα. Μου άρεσε η ιδέα γιατί, όπως είπα και προηγουμένως, μου αρέσουν τα αρχαία, η ιστορία και η παράδοση. Στο Μουσείο² όμως είδαμε σύγχρονη τέχνη. Για μένα ήταν κάτι που έβλεπα για πρώτη φορά και χάρηκα που είχα την ευκαιρία να δω και να μάθω καινούργια πράγματα. Απ' όσα έργα είδα, το αγαπημένο μου είναι ενός Έλληνα καλλιτέχνη, του Αλέξανδρου Γεωργίου³, το οποίο συνδέεται κατά κάποιον τρόπο με την αρχαία Ελλάδα· δείχνει τον Παρθενώνα. Όταν το είδα, σκέφτηκα ένα ελληνικό τραγούδι που όταν το ακούω συγκινούμαι πολύ. Τους στίχους τούς καταλαβαίνω πολύ λίγο, αλλά η μελωδία είναι παραδοσιακή, σαν να προέρχεται από τα παλιά τα χρόνια, και αυτό μου αρέσει πολύ. Μου έχουν πει ότι είναι παραδοσιακό Κρητικό και αναγνωρίζω ότι υπάρχουν πολλά κοινά μουσικά όργανα ανάμεσα σε αυτό και στην παραδοσιακή μουσική της Συρίας. Έχω ακούσει αρκετά για την Κρήτη, τη μουσική της και γενικά την παράδοση του νησιού και θα ήθελα μια μέρα να μπορέσω να πάω εκεί για να γνωρίσω και τον τόπο και τους ανθρώπους του.

Το τραγούδι, λοιπόν, που μου έφερε στο μυαλό το έργο του Γεωργίου, το τραγουδάει ο Νίκος Ξυλούρης και είναι το εξής:

*Αποχαιρετισμός*⁴

*Ήκουσες, Αρετούσα μου, τα θλιβερά μαντάτα;
ο Κύρης σου μ' εξόρισε σ' τη ξενιτιάς τη στράτα.
Τέσσερεις μέρες μοναχά μου 'δωκε ν' ανιμένω,
κι αποκείς να ξενιτευτώ, πολλά μακριά να πηαίνω.*

*Και πώς να σ' αποχωριστώ και πώς να σου μακρύνω
και πώς να ζήσω δίχως σου τον ξωρισμόν εκείνο; [...]*

*Μια χάρη Αφέντρα σου ζητώ κι εκείνη θέλω μόνο
και μετά κείνη ολόχαρος τη ζήση μου τελειώνω:*

*Την ώρα π' αρραβωνιαστείς, να βαριαναστενάξεις
κι όντε σα νύφη στολιστείς, σαν παντρεμένη αλλάξεις.*

*Ν' αναδακρυώσεις και να πεις: «Ρωτόκριτε καημένε,
τα σου 'ταξα λησμόνησα, τα 'θελες πλιο δεν ένα!».*

*Και κάθε μήνα μια φορά μέσα στην κάμερά σου,
λόγιασε τα 'παθα για σε, να με πονεί η καρδιά σου.*

*Και πιάσε και τη ζωγραφιά που 'ναι στ' αρμάρι μέσα
και τα τραγούδια που 'λεγα οπού πολύ σ' αρέσα.*

*Και διάβαζέ τα, θώρειε τα κι αναθυμού κι εμένα,
πως μ' εξορίσανε για σε πολλά μακριά στα ξένα. [...]*

Ο Νίκος Ξυλούρης τραγουδάει το τραγούδι «Αποχαιρετισμός»

Ο Νίκος Ξυλούρης τραγουδάει το τραγούδι «Αποχαιρετισμός»

Θα ήθελα να μάθω και εγώ να παίζω μουσική. Εκφράζομαι πιο εύκολα μέσα από τη μουσική παρά με τα λόγια. Και δεν ακούω μόνο παραδοσιακά τραγούδια. Γι' αυτό θα σας μιλήσω για ένα τραγούδι σε ρυθμό ραπ, το οποίο τραγουδάει ένας διάσημος ράπερ από τη Συρία, ο Ismail Tamer και περιγράφει την κατάσταση στη Συρία σήμερα. Το βίντεο κλιπ ξεκινάει με μια πολύ δυνατή εικόνα: δείχνει αντικριστά τον μιναρέ ενός μουσουλμανικού τεμένους και το καμπαναριό μιας χριστιανικής εκκλησίας. Συνεχίζει με εικόνες από την καθημερινή ζωή στη Δαμασκό σήμερα.

Κάποιοι από τους στίχους λένε τα εξής:

Όταν λες ότι είσαι Σύριος, πες το δυνατά, [...] Συμπατριώτη μου Σύριε πιάσε μου το χέρι, αρκετά με τις τραγωδίες [...] Διψάω, δεν υπάρχει νερό, γι' αυτό πίνω δάκρυα... Οι λύσεις απαγορεύονται, ενώ η φωνή του δικαίου φιμώνεται ... Μόλις κάνουμε ένα βήμα εμπρός, κάνουμε άλλα δέκα πίσω, [...] Πήγαινε πίσω, όπως ήσουν στη Δαμασκό, δε θέλω να πεθάνω [...] Η μυρωδιά του γιασεμιού μαζί μ' αυτή του αίματος, τα δάκρυα ενός πατέρα ανακατεύονται μαζί μ' εκείνα μιας μάνας [...] Η πλύση εγκεφάλου πλάθει τους περισσότερους ανθρώπους, τα όνειρά μου είναι μεγάλα, όταν λες ότι είσαι Σύριος, πες το δυνατά [...]

Ο Νίκος Ξυλούρης τραγουδάει το τραγούδι «Αποχαιρετισμός»

Ο Νίκος Ξυλούρης τραγουδάει το τραγούδι «Αποχαιρετισμός»

Ο Νίκος Ξυλούρης τραγουδάει το τραγούδι «Αποχαιρετισμός»

^[1] Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

^[2] Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

^[3] Αναφέρεται στο έργο Αθήνα, Παρθενώνας, 2007-2008.

^[4] Πρόκειται για απόσπασμα από τον Ερωτόκριτο, με στίχους του Βισσέντζου Κορνάρου, μελοποιημένο από τον Χριστόδουλο Χάλαρη.

I like being in Greece. I like the climate, the sun and the people. Before coming here, I lived for some time in Turkey and I wasn't able to adapt so well as here. In Greece, people are open and warm, like in Syria. Moreover, Athens is vibrant until late at night. Whenever you go out, you will meet people and that makes me feel beautiful. I'm not a morning type; I like to wake up late, to start my day late and go to bed late. That's why sometimes I go walking in the evening. If I had a bicycle here, as I had in Syria, I would take long rides to see more places in the city.

I like walking around Athens. The neighbourhood around the building where I live reminds me of Damascus: the square, the cafés, the green spaces, the old buildings. Turkey gave me the impression that it is evolving very quickly and thus losing its traditional colour, while in Greece this colour is still maintained. I also like the area around Monastiraki. I visit it quite often. I like the archaeological sites there. I have found a little café where I go often because it plays music which sounds traditional and is pretty much like what we listen to in Syria. That's why I've come to love Greece. I don't feel like a stranger. The air, the faces, the people, everything seems very familiar to me. Others want to leave and go to another country where it is easier to find a job. I want to stay here.

Although I prefer to be out, I have decorated my room in such a way that I feel comfortable and I enjoy spending time there, too. During the last month-and-a-half I have been living on my own, without a roommate, which is better. I've set up a small office in a little corner, where I often watch movies on my cell phone, especially at night before going to sleep. It is very good that there is Wi-Fi in the building, so I can watch movies, listen to music, and also communicate with other people.

In my room I have somehow 'transferred' the profession I had back home. In Syria I was working on computers and repairing mobile phones. So here, too, the other building residents have got to know me, and when they have a problem with their mobile, they ask me to fix it for them. I have applied for a job at several shops repairing cell phones because the truth is that I'd rather have a normal job. But, although I still haven't received any positive feedback, I think that this, too, will happen soon.

I was glad to have the opportunity to participate in the Museum¹ programme and the meetings we had there. In the beginning, when I was informed about the programme, I thought that we would go to a museum to see ancient artefacts. I liked the idea because, as I said before, I like the ancient past, history and tradition. But at the Museum², we saw contemporary art. For me, it was something completely new, and I was happy to have the chance to see and learn new things. From the works I saw, my favourite one was created by a Greek artist, Alexandros Georgiou³, which is connected in some way to ancient Greece; it depicts the Parthenon. When I saw it, I thought of a Greek song, which always touches me. I barely understand the lyrics, but the melody is traditional, as if coming from the old times, which I really like. I was told that it is traditional from Crete, and I recognize that there are many common musical instruments between this song and the traditional music of Syria. I've heard so many things about Crete, its music and generally the tradition of the island and I'd like some day to go there and get to know the place and its people.

The song which Georgiou's work brought to mind, performed by Nikos Xilouris, is the following:

Farewell⁴

*Have you learned, dear Aretousa, of my mournful fate?
Your Lord has exiled me to tread the earth of a foreign land.*

*He gave me but four days before I must depart
And make my way to a far and distant land.*

*But how can I bid farewell and from your side absent myself?
How can I live without you, how shall I endure this exile? [...]*

*My dear Lady, I ask you grant me but one favor
And given this, glad at heart I will meet my end.*

*The hour you are betrothed, breathe a deep and heavy sigh
And when you don your bridal garments and another man's wife become,*

*Utter this tearful cry:
"Poor Erotocritos, what I have pledged to you is now forgotten,
And what you hoped for shall never be."*

*And in your chambers once each month
Remember what I endured for you and the pain my heart now feels.*

*And take out the sketch inside your chest,
And the songs I sang for you that you so loved.*

*And gaze upon them, and read them and remember me
And think upon my banishment in that far and distant land. [...]*

I would also like to learn how to play music. I feel I express myself more easily through music than with words. But I don't listen to traditional music only. Therefore, I'll tell you about a rap song, by a famous rapper from Syria, Ismaïl Tamer, written about the situation in Syria today. The video of the song starts with a strong image: the minaret of a mosque and a Christian church, one opposite the other. It goes on with pictures of everyday life in Damascus today.

Some of the lyrics go:

When you say you are a Syrian, say it loud, [...] My Syrian brother, grab my hand, enough with the tragedies [...] I'm thirsty, there is no water, so I drink my tears. .. The solutions are prohibited and the voice of the law is gagged ... Just take a step forward, do another ten back, [...] Go back as you were in Damascus, I do not want to die [...] The scent of jasmine together with that of blood, tears of a father shuffled together with those of a mother [...] Brainwashing molds most people, my dreams are big, when you say you are a Syrian, say it loud [...]

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ Refers to *Athens, Parthenon*, 2007- 2008.

⁴ Part of *Erotocritos*, lyrics by Vincenzo Comaros, music composed by Christodoulos Chalaris.

Ghassan
59 ετών / ΣΥΡΙΑ
59 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 185 εκ. / cm
2017

Χάρηκα πάρα πολύ που συμμετείχα στο πρόγραμμα του Μουσείου¹. Μου άρεσε που μαζευόμασταν όλοι μαζί, καθένας από διαφορετική χώρα, και κάναμε καινούργιες φιλίες και συζητούσαμε. Με αυτόν τον τρόπο, κάθε φορά έφευγε ένα βάρος από πάνω μας. Σκοπός μας ήταν, ο καθένας με τον τρόπο του, να βγάλουμε κάποιο νόημα από όλες τις εικόνες που βλέπαμε και να συζητήσουμε οτιδήποτε θέλαμε.

Εγώ, στο βίντεο του Μπιλ Βιόλα *Η σχεδία*, είδα αρχικά μία ομάδα ανθρώπων που δίνουν την εντύπωση ότι ετοιμάζονται να μπουν σε μια εκκλησία. Η γυναίκα που είναι στην άκρη προσπαθεί να διαβάσει, όπως και ο άντρας στη μέση. Όλοι ασχολούνται με κάτι, εκτός από τρία άτομα στην άκρη αριστερά που αδιαφορούν εντελώς γιατί, όπως φαίνεται, δεν έχουν κάποιο σκοπό. Ενώ όλοι οι άλλοι σκέφτονται, διαβάζουν τα θρησκευτικά βιβλία τους, συζητάνε για το μέλλον και την οικογένεια τους, μόνο αυτοί οι τρεις εκεί είναι εντελώς αδιάφοροι και φαίνεται να μην τους νοιάζει τίποτα.

Μετά όμως συμβαίνουν άλλα πράγματα. Δείχνει ότι οι άνθρωποι πνίγονται στη θάλασσα και ότι ο ένας βοηθάει τον άλλον για να σωθούν. Αυτά καταλαβαίνω από αυτό το έργο και μου δημιούργησε διάφορα συναισθήματα. Πόνεσα πολύ με αυτή την εικόνα. Υπάρχει και μια γυναίκα που προσεύχεται στον Θεό και λέει: Θεέ μου, σώσε μας, θα πνιγούμε, θα χαθούμε... Αυτές οι εικόνες με πονάνε, μου λένε πολλά, τα οποία εγώ ο ίδιος τα έχω δει, τα έχω ζήσει.

Είναι τραγικό να ζει κανείς τέτοιες καταστάσεις. Εγώ εύχομαι όλος ο κόσμος — όλα τα κράτη του κόσμου — να ζουν σε συνθήκες ειρήνης και με ασφάλεια, να είναι δηλαδή όλοι καλά. Κανένας άνθρωπος να μη χρειαστεί να περάσει τόσο άσχημα και να ζούμε όλοι ειρηνικά, χωρίς προβλήματα, χωρίς ταλαιπωρίες. Η συμπιλίωση είναι το θετικό στοιχείο που πρέπει πάντα να κρατάμε και, βέβαια, η αγάπη.

Στο έργο του Κώστα Τσόκλη², είδα πάλι κάποιους ανθρώπους: είναι ένας κύριος που δείχνει να είναι κάπως αγχωμένος ή εκνευρισμένος, μια κυρία που δείχνει να έχει φτάσει κάπου και να είναι ασφαλής, ένας άλλος άνδρας που βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα, δεν έχει φτάσει ακόμα εκεί που θέλει. Πάντως, όλοι κοιτάνε μπροστά στη ζωή τους. Υπάρχει και η εικόνα με το ψάρι που το έχουν δέσει. Είναι η ελευθερία που έχει χαθεί. Αυτό το έργο έχει μείνει περισσότερο μέσα στο μυαλό μου. Γιατί όλοι πρέπει να κοιτάμε μπροστά. Δεν ξεχνάμε τη χώρα μας και τα προβλήματα που υπάρχουν εκεί, αλλά πρέπει να κοιτάμε μπροστά και πώς θα φτιάξουμε τη ζωή μας χωρίς πόλεμο. Υπάρχουν και αυτοί που θα έρθουν μετά από εμάς, υπάρχουν και τα παιδιά που πρέπει να βρουν έναν κόσμο ειρηνικό.

Παρά τα πολλά και μεγάλα προβλήματα που έχω αντιμετωπίσει στη ζωή μου, δεν έχω απελπιστεί και ακόμα προσπαθώ και θέλω να πετύχω κάτι στη ζωή μου, με όλες τις δυσκολίες. Το ίδιο εύχομαι σε όλους. Δηλαδή, εύχομαι όλοι να συνεχίσουν να προσπαθούν να παλεύουν για ένα καλύτερο μέλλον. Γι’ αυτό ήρθαμε ως εδώ, για ένα καλύτερο μέλλον. Και εύχομαι σε όλους να φτάσουν εκεί που έχουν βάλει στόχο.

Εδώ στην Αθήνα που ζω τώρα, έχω καταφέρει να φτιάξω την καθημερινότητα μου. Το πρωί, αφού ξυπνήσω, παίρνω πρωινό και μετά συναντάω τους φίλους μου και τα δυο παιδιά μου που μένουν και αυτά στην Αθήνα. Προσπαθώ να περνάω χρόνο μαζί τους γιατί έχω ανάγκη να είμαι κοντά τους, όπως κάναμε και στη Συρία που όλη η οικογένεια ήμασταν πολύ κοντά. Το μεσημέρι τρώω, ξαπλώνω για λίγο και μετά βγαίνω βόλτα. Παίρνω μαζί μου αραβικές πίτες και πηγαίνω στην πλατεία για να ταΐσω τα περιστέρια· μου δίνει μεγάλη χαρά να ταΐζω τα περιστέρια και να τα βλέπω να μαζεύονται και να πετάνε γύρω μου.

Αγαπάω πάρα πολύ όλα τα ζώα. Στη Συρία, ο πατέρας μου είχε στρέμματα με κότες, κοτόπουλα, αρνιά, μοσχάρακια. Όνειρό μου είναι να μπορέσω και εδώ στην Ελλάδα να έχω ζώα: πρόβατα, αρνάκια, κότες και κοτόπουλα. Δεν θέλω να κάθομαι, θέλω να δουλεύω και θα ήθελα και εδώ να βγάζω τα χρήματά μου δουλεύοντας με ζώα. Ζω με αυτό το όνειρο. Δεν ξέρω όμως πώς να το πραγματοποιήσω γιατί δεν έχω τα χρήματα να το ξεκινήσω.

Μου αρέσει ακόμα που εδώ στη δομή μας πηγαίνουν εκδρομές, σινεμά, και που οργανώνουν διάφορες δραστηριότητες και γιορτές. Επίσης, αγαπημένη μου συνήθεια είναι να μαζεύω τα παιδιά γύρω μου και να τους λέω παραμύθια. Πώς αλλιώς να περνάνε την ώρα τους τα προσφυγόπουλα; Εξάλλου, χρειάζεται να νιώθουν ότι τα αγαπούν, να είναι ήρεμα και να έχουν μια καλή ζωή. Τα παιδιά πρέπει να μεγαλώνουν με αγάπη και με παραμύθια. Αυτό έκανα στη Συρία με τα

παιδιά μου και αυτό θέλω να κάνω και εδώ για τα προσφυγόπουλα, γιατί, με όσα πέρασαν, χρειάζονται πολλή αγάπη και ηρεμία.

Όλοι οι πρόσφυγες έχουμε περάσει δύσκολα. Φύγαμε από τα σπίτια μας, ζήσαμε στους δρόμους, σε σκηνές· αντιμετωπίσαμε πολλά μέχρι να φτάσουμε εδώ. Ξέρουμε ότι πολλοί λαοί έχουν προβλήματα και γι’ αυτό ζητάμε να μην υπάρχει πια πόλεμος. Πρέπει να ενωθούμε, να είμαστε όλοι μαζί και αγαπημένοι, να υπάρχει ένα χέρι βοηθείας για όλους και να σταματήσει όλη αυτή η καταστροφή. Και οι ευρωπαϊκές και οι αραβικές χώρες χρειάζεται να προσπαθήσουν και να σταματήσουν τον πόλεμο για να ενωθούμε και να είμαστε αγαπημένοι, όλοι οι λαοί, όλοι οι άνθρωποι. Να υπάρχει ειρήνη.

Όλοι θέλουμε αγάπη, όλοι θέλουμε να είμαστε ενωμένοι. Όμως, ο πόλεμος υπάρχει επειδή δεν υπάρχει αγάπη. Πρέπει να υπάρχει αγάπη! Αυτό αναζητάμε. Σκεφτείτε ότι αρκετοί άφησαν πίσω τα παιδιά τους, τις οικογένειες τους, τα παιδιά τους! Τα παιδιά.... τα παιδιά.... τα παιδιά...

Ελάτε να ενωθούμε και να γίνουμε ένα χέρι για να βοηθήσουμε τις χώρες που έχουν ανάγκη και να προχωρήσουμε.

^[1] Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

^[2] Αναφέρεται στα έργα Πορτρέτα, 1986 και Το καμακωμένο ψάρι, 1985.

I'm really glad I took part in the Museum's¹ project. I liked how we all would get together, all of us from different countries, and how we talked and made new friends. Each time it felt like a burden was being lifted. Our aim was to find some meaning in all the images we were looking at, each of us in their own way, and to talk about what was on our minds.

In *The Raft* by Bill Viola I first saw a group of people who looked like they were getting ready to enter a church. The woman on the edge was trying to read, like the man in the middle was. They were all doing something, except for the three persons on the far left, who were aloof and distant, because they didn't seem to have any purpose. The rest of the people were thinking, reading their religious books, talking about their families and the future. Just these three were indifferent and didn't seem to care about anything.

But then other things start happening. It shows these people being drowned by the sea and trying to save each other. At least that's how I understand this artwork. It made me feel different things. It was painful to watch. There's a woman praying to God saying: oh my God, save us, we're drowning, we're going to die... These images, they're painful, they speak to me because I've seen these things myself. I've lived through them.

It's terrible to live through an ordeal like that. I wish that everyone—all the countries in the world—could live in peace and safety and be well. No one should have to suffer so much. I wish we could all live in peace, without problems and hardships. Understanding each other—that's the key thing we need to keep with us always. That and love, of course.

In Costas Tsoclis' artwork², I also saw some people: there's a man who looks kind of anxious or annoyed, a woman who looks like she's arrived someplace and is safe, and another man who's somewhere in between and hasn't reached his destination. But they're all looking straight ahead in their lives. And then there's the image with the fish that's pinned down. It's lost its freedom. This work has stayed in my mind more than any of the others. Because we all have to look ahead. We don't forget our country and the problems it's facing but we have to look ahead and see how we can build our lives without war. For those who come after us, for our children who need to find the world a peaceful one.

I've had to deal with a lot of difficult problems in my life, but I haven't lost hope. I haven't given up. I want to do something with my life, regardless of the difficulties. I wish the same thing for everyone else, I hope they keep on trying to work for a better world. That's why we came here, for a better future. And I hope that we all get to the place we've set out for.

I live in Athens now and I've managed to create a daily routine for myself. After I wake up in the morning I have breakfast and then I meet my friends and my two children who are also living in Athens. I try to spend time with them because I need to be by them, as we used to do in Syria where the whole family was very close. I have lunch and then take a nap and afterwards I take a walk. I take some pita bread with me and go to the square to feed the pigeons; I really enjoy feeding the pigeons and watching them flock together and fly around me.

I love animals a lot. In Syria, my father had some land where he kept roosters, chickens, lambs and calves. I dream of one day having some animals here in Greece: sheep and lambs and chickens and roosters. I don't want to sit around. I want to work and I'd like to make a living working with animals. This is my dream. But I don't know how to make it come true because I don't have the money to start out with.

I also like that here in the shelter they take us on trips and to the movies and organize different activities and celebrations. One of my favorite things to do is to gather the children together and tell them fairy tales. How else can these refugee kids pass their time? Besides, they need to feel they are loved. They need to have some peace of mind and a good life. Children need to grow up with love and with fairy tales, too. That's what I did in Syria with my children and that's what I want to do with the refugee children here, because after what they've been through, they need to feel loved and safe.

We refugees have all been through difficult times. We've left our homes behind, we've slept on the streets and in tents. We've been through a lot to get here. We know that many countries have problems, which is why we want war to end. We need to unite and live together in peace. There needs to be a helping hand for everyone and an end to all this destruction. And the countries in Europe and the Arab countries need to try to end the war so that we can come together—all of us, people everywhere—and live together in harmony. And in peace.

We all want love, we all want to be united. But instead there are wars because there isn't love. There must be love! That's what we're striving for. Think of how many people left behind their children, their families, their children! The children... the children... the children...

Let us unite and become that helping hand for the countries that are in need. Let us move forward.

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to the works *Portraits*, 1986 and *Harpooned Fish*, 1985.

Hassan
μαθητής / ΠΑΚΙΣΤΑΝ
student / PAKISTAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Έφτασα από το Πακιστάν στην Ελλάδα μέσω Τουρκίας. Αρχικά, έμεινα για επτά με οχτώ μέρες στο κέντρο υποδοχής προσφύγων στη Λέσβο και, από εκεί, στη δομή του Ελληνικού. Τώρα, και μέχρι να γίνω δεκαοχτώ χρονών, ζω στον ίδιο ξενώνα με τον Amin, τον Mahdi¹ και άλλα παιδιά κοντά στην ηλικία μας, από διαφορετικές χώρες. Πέρυσι, στα μέσα της σχολικής χρονιάς, ξεκίνησα και σχολείο και φέτος πηγαίνω στην Τρίτη Γυμνασίου. Μου αρέσει το μάθημα της γλώσσας και προσπαθώ να μάθω καλά Ελληνικά γιατί είναι δύσκολο να ζει κανείς σε μια χώρα χωρίς να ξέρει τη γλώσσα. Πηγαίνω και για προπόνηση σε μία ομάδα κρίκετ που είναι άθλημα που συνηθίζεται πολύ στο Πακιστάν.

Έχω δει και άλλες πόλεις της Ελλάδας, τη Θεσσαλονίκη και τα Τρίκαλα, σε μια εκδρομή που μας πήγαν όταν έμενα στο κέντρο φιλοξενίας. Μου άρεσαν αυτές οι πόλεις επειδή είναι πιο ήσυχα εκεί σε σχέση με την Αθήνα. Γενικά, μου αρέσει που ζω στην Ελλάδα και μπορώ να κάνω πολλά πράγματα. Μπορώ να πω ότι, μετά από αυτό το δύσκολο ταξίδι που έκανα μέχρι να φτάσω εδώ, έμαθα τι σημαίνει ζωή. Γνώρισα τι σημαίνει σιγουριά και ασφάλεια και πώς πρέπει να ζήσουμε από εδώ και πέρα. Στο Πακιστάν δεν ήξερα τι σημαίνει ζωή, ήταν πολύ επικίνδυνα εκεί. Εγώ όμως θέλω να ζήσω και, γι' αυτό, έφυγα.

Στο Μουσείο² είδα πολλά έργα. Κάποια μου θύμισαν την πατρίδα μου και άλλα μου έφεραν στο μυαλό όσα έχω ζήσει μέχρι τώρα. Για παράδειγμα, είδα τα «μποτάρι»³, τους μπόγους, και μου θύμισαν παρόμοιους μπόγους που φτιάχνουν και στο Πακιστάν. Έφτιαχνε και η γιαγιά μου και αποθήκευε διάφορα αντικείμενα σε αυτούς. Όπως και το *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί*⁴ που μου θύμισε τα χαλιά που φτιάχνουν στο Πακιστάν και σε άλλες αραβικές χώρες. Βέβαια, αυτά που φτιάχνουμε εμείς για να καθόμαστε δεν είναι από αυτό το υλικό.

Το έργο του Μπιλ Βιόλα⁵ είναι το έργο που με συγκίνησε πολύ και μου θύμισε αυτό που έζησα στο ταξίδι μου από Τουρκία μέχρι Ελλάδα. Δείχνει ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής να στέκονται σε κάποιον χώρο και ξαφνικά να τους χτυπά με δύναμη το νερό, σαν από μια πολύ δυνατή καταιγίδα, και πέφτουν κάτω. Πιστεύω ότι θέλει να δείξει ότι ο άνθρωπος δεν πρέπει να είναι αλαζόνας και να περηφανεύεται. Όπως έχω ακούσει και έχω δει στην ταινία για τον Τιτανικό, οι κατασκευαστές του περηφανεύονταν ότι το πλοίο ήταν αβύθιστο. Δυστυχώς, όμως, όπως όλοι ξέρουμε, το πλοίο βυθίστηκε και μάλιστα σε ήρεμη θάλασσα. Μαζί βυθίστηκε και η υπερηφάνειά τους.

Το δικό μου ταξίδι κράτησε πέντε ώρες, ενώ μου είχαν πει ότι θα ήταν μόνο μιάμιση. Ήμουν μόνος, χωρίς κανέναν άλλον γνωστό μέσα στη βάρκα. Ήταν χειμώνας, άσχημος καιρός, και δεν ήξερα καλό κολύμπι. Νόμιζα ότι θα πεθάνω, αλλά, δόξα τω Θεώ, είμαι ακόμα ζωντανός. Όμως, ο φόβος έχει μείνει μέσα μου ύστερα από αυτό. Δεν τη φοβάμαι τη θάλασσα, αλλά όταν φυσάει αέρας και σηκώνονται τα κύματα, θυμάμαι τι πέρασα στη βάρκα και δεν νιώθω καλά.

Είναι πολύ δύσκολο να έχεις περάσει όλο αυτό. Όμως, τώρα μπορώ τουλάχιστον να σκεφτώ το μέλλον μου. Θα ήθελα να γίνω ένας άνθρωπος πετυχημένος στη ζωή μου και να γίνω γιατρός για να βοηθάω τους ανθρώπους. Αν δεν καταφέρω να γίνω γιατρός, θα ήθελα να γίνω αστυνομικός, γιατί και οι αστυνομικοί βοηθάνε τον κόσμο. Όπου και αν τελικά εγκατασταθώ, θέλω να μπορώ να είμαι άνθρωπος χρήσιμος στην κοινωνία και να μπορώ να βοηθάω τους άλλους.

Ανυπομονώ να δω την έκθεση στο Μουσείο⁶ και το πώς θα δείχνουν τα πορτρέτα μας μέσα στην αίθουσα. Σκέφτομαι πόσος κόσμος θα μας γνωρίσει μέσα από τα πορτρέτα μας. Θα έχει πολύ ενδιαφέρον, γι' αυτό και θα επισκέπτομαι συχνά την έκθεση.

¹ Οι φίλοι του Hassan, Amin και Mahdi, επίσης συμμετείχαν στο πρόγραμμα.

² Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

³ Αναφέρεται στο έργο της Kimsooja, *Μποτάρι*, 2005-2017.

⁴ Αναφέρεται στο έργο του Κώστη Βελώνη, *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί*, 2001.

⁵ Αναφέρεται στο έργο *Η σκεδία*, 2004.

⁶ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

I arrived in Greece from Pakistan by way of Turkey. When I first got here I stayed for seven or eight days at the refugee reception centre in Lesvos and then at the site of Ellinikon. Now I'm living at the shelter where Amin and Mahdi¹ are staying, along with some other kids my age who are from different countries. I started school last year halfway through the school year, and now I'm in the last grade of middle school. I like my Greek class and I'm trying to learn good Greek, because it's hard to live in a country if you don't know the language. I also go for cricket practice with a team. Cricket is a very popular sport in Pakistan.

I've been to other cities in Greece, like Thessaloniki and Trikala, which I saw on a trip they took us on when I was staying at a reception centre. I liked those cities because they're quieter than Athens. All things considered, I like living in Greece and I can do a lot of things here. I can say that after the difficult journey I made to get here, I've learned what life means. I've learned what safety and security mean and how we should live from now on. I didn't know what life meant in Pakistan, it was so dangerous there. But I want to live and that's why I left.

I saw a lot of artworks in the Museum². Some of them reminded me of my country and others made me remember things I've experienced. Like the “bottari”³, the tied bundles of clothes. They reminded me of the bundles we made in Pakistan. My grandmother used to make them and store different things in them. And then there was the *Swedish Flying Carpet*⁴ , which reminded me of the carpets they make in Pakistan and in Arab countries. Of course, the ones we have for sitting aren't made from this material.

Bill Viola's artwork⁵ was the one that really moved me. It reminded me what I went through on my way from Turkey to Greece. It shows people from different backgrounds standing in some space and suddenly they get blasted with water, like from a really powerful storm, and they get knocked down. I think he wants to show that we shouldn't be arrogant or brag about things. Like in the movie I saw about the Titanic, where the shipbuilders bragged about how the ship was unsinkable. But unfortunately, as we all know, the ship sunk and not only that, in a calm sea. Their pride went down with the ship, too.

My own trip lasted five hours, even though they said it would be only an hour and a half. I was on my own and didn't know anyone else in the boat. It was winter and the weather was bad and I didn't know how to swim that well. I thought I was going to die, but thank God, I'm still alive. But the fear has stayed inside me ever since. I'm not afraid of the sea, but when it's windy and the sea is rough, I remember what I experienced in the boat and I don't feel well.

It's really hard when you've gone through all of this. But now I can at least think about my future. I'd like to be a success in my life and become a doctor so I can help other people. If I can't be a doctor, I'd like to become a policeman, because the police help people, too. Wherever I finally get settled, I want to be useful to society and help other people.

I'm really looking forward to the exhibition at the Museum⁶ and seeing our portraits in the gallery. I think about all the people who will get to know us from our portraits. That'll be really interesting, and that's why I'll be coming back often to visit the exhibition.

¹ Hassan's friends Amin and Mahdi also took part in the programme.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ Refers to Kimsooja's work, *Bottari*, 2005-2017.

⁴ Refers to Kostis Velonis' work, *Swedish Flying Carpet*, 2001.

⁵ Refers to *The Raft*, 2004.

⁶ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

John
μαθητής / ZIMΠΑΜΠΟΥΕ
student / ZIMBABWE

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Ζω στην Κυψέλη, μαζί με τον αδερφό μου, τον Bryan¹, και άλλους τρεις συγκάτοικους. Όταν άρχισα να παρακολουθώ το πρόγραμμα στο Μουσείο² δεν είχα ακόμη ξεκινήσει το σχολείο εδώ στην Ελλάδα. Έτσι, οι συζητήσεις που κάναμε εκεί με αφορμή τα έργα που βλέπαμε μου προξενούσαν σκέψεις τις οποίες, όταν γύρναγα σπίτι, είχα τον χρόνο και την ησυχία να συνεχίσω. Επίσης, κάποιες φορές μόλις επέστρεφα στο σπίτι έγραφα ένα ποίημα.

Το να γράφω ποιήματα είναι μια συνήθεια που έχω από όταν ήμουν στην πατρίδα. Ξεκίνησα να διαβάζω στα Αγγλικά τους Ψαλμούς του Σολομώντος, και από εκεί αρχικά επηρεάστηκα και άρχισα να γράφω τα δικά μου ποιήματα. Η μητέρα μου με παρότρυνε να συνεχίσω να διαβάζω τη Βίβλο ενώ οι δάσκαλοι στο σχολείο εντυπωσιάζονταν από το πόσο καλά Αγγλικά ξέρω και πόσο καλά ποιήματα γράφω. Στην αρχή δεν το πίστευα, αλλά, όλοι μου οι δάσκαλοι, ακόμα και όταν άλλαζα σχολείο, μου έλεγαν το ίδιο και με ενθάρρυναν να συνεχίσω να γράφω. Κάποιος μάλιστα με συμβούλεψε να διαβάσω Σαίξπηρ και άλλους ποιητές και έτσι διάβασα τον Μάκβεθ και τον Έμπορο της Βενετίας. Έχω δει και θεατρικές παραστάσεις με έργα του Σαίξπηρ και έχω αγαπήσει όλα του τα έργα. Κάπως έτσι σκέφτηκα ότι πράγματι πρέπει να συνεχίσω να γράφω τα δικά μου ποιήματα. Έτσι και έκανα.

Ένα από τα τετράδιά μου, στο οποίο είχα γράψει πολλά ποιήματα, κλάπηκε. Τότε, σκέφτηκα ότι έχασα τα πάντα και ότι δεν θα μπορέσω ποτέ να τα ξαναγράψω. Πράγματι, όλον τον προηγούμενο χρόνο, σχεδόν ξέχασα την αγαπημένη μου συνήθεια και όσο διάστημα έμεινα στη Μόρια της Λέσβου³ δεν έκανα τίποτα. Απλά άρχισα να μιλάω με κόσμο και όλοι μου έλεγαν ότι είμαι καλός και, έτσι, ξεκίνησα σιγά-σιγά να γράφω και πάλι. Τον Ιούλιο, όταν ήρθα στην Αθήνα, συνέχισα ακόμα περισσότερο. Θέλω να γράψω το δικό μου βιβλίο. Δεν γράφω απλώς ποιήματα, προσπαθώ πρώτα να βρω το σενάριο. Τα περισσότερα από τα ποιήματα μου βασίζονται σε ανθρώπινες ιστορίες. Αλλά η μεγαλύτερη πηγή έμπνευσης για εμένα είναι τα κορίτσια. Φαντάζομαι τον εαυτό μου μαζί τους, τα όμορφα λόγια που θα τους πω και έτσι γράφω, δηλαδή πρώτα βρίσκω το σενάριο και μετά γράφω. Επίσης, θέλω να γράψω για τις εμπειρίες μου στην Μόρια. Θα βρω το σενάριο και ύστερα θα γράψω.

Κάποια από τα έργα που είδαμε στο Μουσείο⁴ με έκαναν να σκεφτώ τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων σήμερα, κάποια τις συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες τα παλιότερα χρόνια και πώς αυτές έχουν αλλάξει στις μέρες μας, ενώ άλλα με έκαναν να σκεφτώ πιο προσωπικά μου θέματα. Για παράδειγμα, το βίντεο *Η σχεδία* του Μπιλ Βιόλα δείχνει πολλούς διαφορετικούς μεταξύ τους ανθρώπους που ο καθένας κάνει κάτι διαφορετικό και είναι απορροφημένος στον εαυτό του, χωρίς να κοιτάει το διπλανό του. Στη συνέχεια, δείχνει το πού μπορεί να οδηγήσει αυτή η κατάσταση, όταν δηλαδή οι άνθρωποι δεν είναι ενωμένοι, δεν τους ενδιαφέρει η διατήρηση της ειρήνης και δεν είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν κάτι από τον εαυτό τους με σκοπό την ενότητα.

Ο Βλάσης Κανιάρης, με το έργο *Το κουτσό*, δείχνει τους κανόνες που πρέπει να ακολουθεί ένας πρόσφυγας σε μια ξένη χώρα. Έχουμε και εμείς στην πατρίδα μου το ίδιο παιχνίδι και ξέρω ότι, για να το παίξει κανείς, πρέπει να ακολουθήσει κάποιους κανόνες. Το ίδιο πρέπει να κάνει και ο πρόσφυγας για να προσαρμοστεί σε μία νέα χώρα. Βλέπω τον εαυτό μου σαν τη φιγούρα του έργου που πατάει με το ένα πόδι πάνω στη βαλίτσα, σαν να προσπαθεί να καταλάβει αυτούς τους κανόνες για να παίξει το παιχνίδι σωστά. Αυτό κάνω και εγώ τώρα, για να μπορέσω να ενταχθώ σ’ αυτή τη χώρα και να ζήσω μια επιτυχημένη ζωή. Σκέφτομαι, ακόμα, ότι στα παλιότερα χρόνια, όταν ο καλλιτέχνης έφτιαξε αυτό το έργο, τα πράγματα για τους πρόσφυγες θα ήταν πολύ πιο δύσκολα. Σήμερα, υπάρχει το ίντερνετ, υπάρχουν οι διάφορες οργανώσεις και οι άνθρωποι που αναλαμβάνουν να βοηθήσουν τους πρόσφυγες, ακόμα και αν δεν ξέρουν τη γλώσσα, να φτιάξουν τα χαρτιά τους, να έχουν ένα σπίτι για να μένουν και να είναι ασφαλείς.

Όμως, το έργο που με ενέπνευσε περισσότερο απ’ όλα είναι το *Ιστία* της Μπίας Ντάβου. Τα ιστία στο έργο αυτό είναι όπως οι άνθρωποι που έχουν διαφορετικές απόψεις για τη ζωή, διαφορετική καταγωγή, θρησκεία κτλ. και κοιτούν προς διαφορετικές κατευθύνσεις, ίσως επειδή έχουν διαφορετικούς στόχους. Όλα όμως τα ιστία πατούν πάνω στην ίδια βάση, όπως και όλοι οι άνθρωποι στο βάθος μοιραζόμαστε πολλά κοινά στοιχεία.

Η ιστορία του Οδυσσέα στην οποία το έργο αυτό παραπέμπει με εντυπωσίασε πολύ και ήθελα να μάθω περισσότερα στοιχεία για τις περιπέτειες του Οδυσσέα και για τη γυναίκα του, την Πηνελόπη, που τον περίμενε πίσω στην πατρίδα. Όταν γύρισα σπίτι, σκέφτηκα τον εαυτό μου και την κοπέλα μου που είναι μακριά μου. Με τις σκέψεις αυτές, έγραψα ένα ποίημα για εκείνη:

*Leandra*⁵,

*Έχω βάλει στόχο πράσινα λιβάδια
Αλλά δεν βάζω στην άκρη την αγάπη σου
Αν και τώρα είμαι μακριά
Νιώθω στην καρδιά μου πόσο κοντά είσαι
Η αγάπη μου έχει αγγίξει την έντασή της
Πώς είσαι πριγκίπισσά μου της χάριτος
Πώς είσαι βασίλισσά μου της ευτυχίας
Κράτησέ με στην καρδιά σου
Γιατί για πάντα είμαστε ένα.*

*Οι μέρες έρχονται και φεύγουν χωρίς εσένα
Η αγάπη μου είναι σκληρή αλλά μου λείπεις, αυτή είναι η αλήθεια
«Υπάρχει αληθινή αγάπη», γιατί κάποιος να κάνει αυτή την ερώτηση, όταν υπάρχουμε εμείς.
Να περιμένεις την παρουσία μου, ακόμα κι αν έρθει για σένα ο Πρίγκιπας Γεώργιος
Βρίσκομαι σε πόλεμο, για μας, πασχίζοντας να φτάσω στην επιτυχία
Έχεις μεγάλη καρδιά όπως η Πηνελόπη
Εγώ, ο Οδυσσέας σου, είμαι καθοδόν
Ίσως πάρει χρόνο αλλά να είσαι δυνατή.
Έχω μεγάλη αντοχή, όπως ο Κονγκ⁶.
Μόνο που το σώμα μου και το μυαλό μου ταραάζονται χωρίς εσένα.*

*Η καρδιά μου στάζει βαθύ κόκκινο
Η αδρεναλίνη μου ταξιδεύει με τη ταχύτητα του φωτός.
«Θα σου λείψω όταν φύγεις», είχες δίκιο.
Μια νέα, όμορφη κυρία από την κοιάδα.
Όμορφιά, χαρίσματα, βασίλισσα, είσαι ο ορισμός τους
Στ’ αλήθεια ραγίζουν οι καρδιές των ανθρώπων;
Δεν το έχω δει
Είσαι η ιδιοκτήτρια της καρδιάς μου, όμορφη
Είσαι η ζωή μου, *Leandra*.
Δεν εύχομαι τίποτα άλλο από επιτυχία στη ζωή σου
Πίσω από κάθε επιτυχημένο άντρα υπάρχει μια καλλονή που προσπαθεί
Αυτή είσαι εσύ κυρά μου.*

*Θα πέθαινα για σένα
Ας συμβεί και θα δεις ότι είναι αλήθεια
Αληθινή μου βασίλισσα της Αφρικής, δίνεις ζωή στη φύση
Όμορφο κορμί σαν γοργόνα από τον Άρη
Και λάμπεις πιο πολύ κι από τ’ αστέρια.*

*Θέλω να είμαι μαζί σου και μόνο μαζί σου.
Θέλω να ξυπνάω δίπλα σου κάθε πρωί.
Θα είμαι εκεί μαζί σου.
Ευτυχία, δυστυχία, θα είμαι εκεί.
Είσαι η ιδιοκτήτρια της καρδιάς μου, *Leandra**

^[1] Ο αδερφός του John, ο Bryan, επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

^[2] Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

^[3] Αναφέρεται στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης προσφύγων Λέσβου στη Μόρια.

^[4] Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

^[5] Το πρωτότυπο ποίημα του John έχει γραφτεί στα Αγγλικά. Στη συγκεκριμένη απόδοση του ποιήματος στα Ελληνικά, έχουν διατηρηθεί όλες οι κειμενικές συμβάσεις του πρωτότυπου.

^[6] Αναφέρεται στον (Κινγκ) Κονγκ.

I live in Kypseli with my brother, Bryan¹, and three other housemates. When I started attending the Museum² programme, I still hadn't started school here in Greece. So, I had enough time to think about the discussions we had there on the artworks, even after I came home. Sometimes, I would even write a poem.

Writing poems is something I've done since childhood. I started reading the Psalms of Solomon in English, which influenced me to write my own poems. My mother encouraged me to keep reading the Bible, while my teachers at school were impressed by my level of English and the quality of my poems. Initially, I didn't believe them, but all the teachers I've had, even when I moved school, used to tell me the same thing and encouraged me to continue. One of them advised me to read Shakespeare and other poets, and so I read *Macbeth* and *The Merchant of Venice*. I've also seen Shakespeare's plays at the theatre, and I loved them all. This is why I thought that indeed I should keep on writing my own poems. And so I did.

One of my notebooks, where I had written quite a lot of poems, was stolen. I thought I had lost everything, that I would never be able to write again. Indeed, over the last year I almost forgot about this favorite habit and, during the time I was in Moria³, Lesvos, I didn't put pen to paper. I just started talking with people, who said how good I was, and, thus, I started again. In July, when I came to Athens, I continued even further. I want to write a book. I don't write just poems, what I do first is to find a story. Most of my poems are based on human stories. But my biggest inspiration is girls. I imagine myself being with them, speaking beautiful words. This is how I write, initially I have to find a story and then write the verses. Moreover, I plan to write about my experience in Moria. But I have to find a story first.

Some of the works we saw in the Museum⁴ made me think about human relationships today, others about the conditions refugees faced in the past and how these have changed over the years. Finally, others made me think of more personal matters. For instance, *The Raft*, by Bill Viola, depicts many different people, each absorbed by something different and personal and not even looking at each other. Then, the work shows what can happen when people are not united, when they're selfish about preserving the peace and not ready to sacrifice anything for the sake of unity.

Vlassis Caniaris, in his work *Hopscotch*, shows the rules a refugee must follow in a foreign country. We too, in Zimbabwe, have the same game and I know that in order to play, one has to follow some rules. That's what a refugee must do in order to adapt to a new country. I identify with the figure with his foot on the suitcase, as if he were trying to understand the rules in order to play correctly. That is exactly what I do so that I can integrate in this country and have a successful life. I often think that in the past, when the artist created this work, things for refugees must have been worse. At least today we have the internet and several organizations and people who are helping refugees, despite the language barrier, prepare their documents and find a place to live and be safe.

But the most inspiring work for me was *Sails* by Bia Davou. In this work, sails are like people with different opinions about life, different origins, religion etc., having different orientations, probably due to different goals. But, still, all the sails are fixed on the same base, just like humans who share many common traits.

I am really impressed by the story of Odysseus, which this work made me think of, and I'd like to learn more about his adventures and his wife, Penelope, who was waiting for him back home. As soon as I returned home, I thought of myself and my girlfriend, who is far away. With these thoughts, I wrote this poem to her:

Leandra,

*I'm out for greener pastures
But do not put our love past us
Even though I am away right now
I feel your proximity in my heart
My love has reached its intensity
How art thou my princess of grace
How art thou my queen of bliss
Keep me in thine heart
For forever we are a part.*

*Days come and go without you
I have tough love but I miss you thats the truth
“Does true love exist”, why would anybody
ask that, when we exist.
Await my presence even if Prince George comes for you
I'm at war, for us, trying to reach success
Have a great heart like Penelope
I your Odysseus am on my way
It might take time but be strong.
I have great stamina like Kong⁵.
My body and mind is only troubled without you*

*My heart drips, deep red
My adrenaline travelling at the speed of light
“You are gonna miss me when you gone”, you were right.
A young beautiful lady from the valley
Beauty, charisma, queen, you define it
Do people really get heartbroken?
I haven't seen it
You own my heart, beautiful
You are my life, Leandra.
I wish nothing but success in your life.
Behind a successful man, there's a beauty who strives
Thats you my lady.*

*I had die for you
Let it happen and I'll show you the truth
My true African queen, you give life to nature
Fine body like a mermaid from Mars
And you shine brighter than the stars.*

*I wanna be with you and only you
I wanna wake up next to you every morning
I will be there with you
Happiness, sadness, I'll be there
You own my heart, Leandra.*

¹ John's brother, Bryan, also participated in the programme.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ Refers to the Reception and Identification Center in Moria, Lesvos.

⁴ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

⁵ Refers to (King) Kong.

Kourosh
34 ετών / IPAN
34 years old / IRAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
110 x 180 εκ. / cm
2017

Στην πρώτη μας συνάντηση στο Μουσείο¹ κάναμε μια πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση για το έργο *Μποτάρι*, που σημαίνει «μπόγος», της Κορεάτισσας καλλιτέχνης Κιμσούτζα. Ήταν για μένα μια οικεία εικόνα, αφού η γιαγιά μου αποθήκευε αντικείμενα σε παρόμοιους μπόγους και τους έβαζε κάτω από τα κρεβάτια. Σκέφτηκα ότι στο έργο μπορεί να υπάρχει και ένας συμβολισμός. Ο μπόγος συμβολίζει τον άνθρωπο, αφού καθένας κάτι κρύβει μέσα του, και μόνο όταν αρχίσουμε να επικοινωνούμε μεταξύ μας θα μπορέσουμε να γνωρίσουμε τι κρύβει ο καθένας. Και οι πρόσφυγες, επίσης, μοιάζουν με μπόγους. Είναι δύσκολο να είσαι πρόσφυγας — να έχεις φύγει από την πατρίδα σου. Στην αρχή, τουλάχιστον. Αλλάζει ριζικά η ζωή σου, η καθημερινότητά σου, και σου λείπει η οικογένεια, οι γονείς και η χώρα σου. Γι’ αυτό χρειάζεται να ανοιχτείς, να προσαρμοστείς και να ενσωματωθείς στη χώρα υποδοχής.

Όταν πας σε μια ξένη χώρα, δεν μπορείς να αλλάξεις τη χώρα και τις συνθήκες που θα αντιμετωπίσεις εκεί. Μπορείς, όμως, να διαμορφώσεις το κοντινό σου περιβάλλον με τέτοιο τρόπο που να σου ταιριάζει. Αυτές τις σκέψεις μου δημιούργησε το έργο του Ντο-Χο Σου². Για μένα, «σπίτι» δεν σημαίνει ένα κτίριο. Το σπίτι δημιουργείται από τα μέλη της οικογένειας. «Σπίτι» σημαίνει οικογένεια, αναμνήσεις και συναισθήματα, τα οποία μπορείς να έχεις μαζί σου όπου κι αν πας.

Επίσης, συνέδεσα αυτό το έργο με την κατάσταση που βιώνει ένας πρόσφυγας γενικότερα. Από τη στιγμή που παίρνεις την απόφαση να κάνεις ένα τέτοιο ταξίδι, δεν μπορείς να περιμένεις ότι μπροστά σου θα έχεις μια ασφαλή σκάλα για να ανέβεις. Κάποιες στιγμές, θα πατήσεις και σε σκαλοπάτια που δεν είναι σταθερά, όπως τα σκαλοπάτια στο έργο του Ντο-Χο Σου. Και, βέβαια, δεν μπορείς να σταματήσεις στα μισά αλλά πρέπει να βρεις τον τρόπο να συνεχίσεις. Θυμάμαι ότι, όταν είχαμε επισκεφτεί το Ναύπλιο, πήγαμε στο φρούριο και είδαμε πόσα πολλά σκαλοπάτια έπρεπε να ανέβουμε. Μας είπαν ότι είναι πάνω από εννιακόσια και τότε όλοι αναρωτηθήκαμε πώς είναι δυνατό να τα ανέβουμε όλα. Ξεκινήσαμε να ανεβαίνουμε δέκα άτομα. Τελικά, φτάσαμε μέχρι επάνω μόνο τέσσερις και μόνο εμείς, οι τέσσερις, απολαύσαμε την υπέροχη θέα από ψηλά.

Το έργο του Βλάση Κανιάρη³ δείχνει ένα παιχνίδι που παίζεται με το ένα πόδι το οποίο συνηθίζαμε [να παίζουμε] και εμείς στο Ιράν. Οι άνθρωποι γύρω από αυτό φαίνεται ότι έχουν χάσει και είναι εκτός παιχνιδιού. Αυτοί είναι όπως οι πρόσφυγες που, για κάποιον λόγο, πρέπει να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, να φύγουν εκτός. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που αναγκάζουν τους ανθρώπους να φύγουν από τη χώρα τους και να γίνουν πρόσφυγες· εκτός από τον πόλεμο, μπορεί να είναι και ο τρόπος που σκέφτονται, η ιδεολογία τους και οι πολιτικές ή οι θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Είναι μια δυσάρεστη κατάσταση. Και, όπως δείχνει το έργο, η ζωή ενός πρόσφυγα είναι σαν ένα παιχνίδι στο οποίο συνεχώς πρέπει να ανεβαίνει επίπεδο και να προχωρά στο επόμενο στάδιο μέχρι να φτάσει στον τελικό του στόχο, δηλαδή να προσαρμοστεί και να πετύχει σε μια ξένη χώρα.

Η οικογένειά μου και εγώ, πριν έρθουμε στην Ελλάδα, είχαμε ζήσει στην Τουρκία για πέντε χρόνια. Είχαμε προσαρμοστεί αρκετά καλά και, παρ’ ότι δεν είχα προλάβει να μάθω καλά τη γλώσσα, μπορούσα να βρίσκω δουλειές για να συντηρούμαστε. Αναγκαστήκαμε, όμως, να φύγουμε και από εκεί, επειδή φοβηθήκαμε ύστερα από τα πρόσφατα γεγονότα⁴.

Έτσι, περάσαμε από την Αλεξανδρούπολη, τη Θεσσαλονίκη και άλλες πόλεις της Ελλάδας, μέχρι που φτάσαμε στην Αθήνα. Τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ελλάδα, αισθανόμαστε πολύ οικείοι με τους ανθρώπους που είναι φιλικοί και θερμοί όπως και στο Ιράν. Ίσως έχει να κάνει με το θερμό κλίμα αυτών των χωρών που κάνει τους ανθρώπους ζεστούς και ανοιχτούς προς τους άλλους. Έτσι κι αλλιώς, πιστεύω ότι οι άνθρωποι μπορούν να συνυπάρχουν φιλικά και ειρηνικά· στον Ιράν, συνυπήρχαμε, χωρίς προβλήματα, πολλοί διαφορετικοί πληθυσμοί όπως Πέρσες, Αζέροι, Κούρδοι, Λουρ, κ.ά. Οι κυβερνήσεις είναι που, πολλές φορές, δημιουργούν τα προβλήματα.

Εδώ, στην Αθήνα, δεν έχω βρει ακόμη μια δουλειά. Την ώρα που ο γιος μας είναι σχολείο, η γυναίκα μου, η Ανα⁵, και εγώ παρακολουθούμε μαθήματα Ελληνικών και αυτό πιστεύω θα βοηθήσει. Ο γιος μας πηγαίνει στη Γ’ τάξη Δημοτικού και, έτσι, έχει ήδη μάθει αρκετά Ελληνικά. Θυμάμαι ότι όταν πήγαينا σχολείο, μου άρεσαν η Γεωγραφία και η Ιστορία και δεν μου άρεσαν τα Μαθηματικά που έχει σπουδάσει η γυναίκα μου. Ακόμα και σήμερα με ενδιαφέρουν η Γεωγραφία και η Ιστορία. Μου αρέσει που εδώ, στην Αθήνα, μπορώ να επισκέπτομαι την Ακρόπολη και τον

Παρθενώνα, τον ναό που είναι αφιερωμένος στη θεά Αθηνά από την οποία η πόλη της Αθήνας πήρε το όνομά της.

Η αγαπημένη μου ώρα της ημέρας είναι όταν βρίσκομαι σε ένα δωμάτιο με τον γιο μου και παίζουμε οι δυο μας.

¹ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

² Αναφέρεται στο έργο *Σκάλα II*, 2004.

³ Αναφέρεται στο έργο *Το κουτσό*, 1974.

⁴ Αναφέρεται στα γεγονότα στην Τουρκία τον Ιούλιο 2016.

⁵ Η σύζυγος του Kourash, η Ava, επίσης συμμετείχε στο πρόγραμμα.

During our first session at the Museum¹ we had a very interesting discussion about an artwork by Korean artist Kimsooja, called *Bottari*, which means “bundle”. The image felt familiar, because my grandmother used to store things in bundles like that and put them under the bed. I thought there could be some symbolic meaning in the work. The bundle symbolizes man, since we all conceal something inside us and only when we begin communicating with each other do we become aware of what each of us is hiding. Refugees, too, are like bundles. It’s hard being a refugee, being forced to leave your country. At least at first. Your life and day-to-day routine change drastically. You miss your family, your parents, your country. That’s why you need to open up and adapt to your host country, and become a part of it.

When you go to a foreign country, you can’t change the country or the conditions you will face there. But you can change your immediate environment to suit you. That’s what came to mind when I saw Do-Ho Suh’s artwork². “Home” for me doesn’t mean the building. A home is what the members of a family create. “Home” means family, memories and feelings, which you can carry with you wherever you go.

I also associated the artwork with what a refugee is experiencing. From the moment you decide on a journey like this you can’t expect to find a safe staircase waiting for you to climb. There are times when you’ll tread on stairs that aren’t steady, like the ones in Do-Ho Suh’s artwork. And, of course, you can’t stop halfway; you need to find a way to keep going. I remember when we visited Nafplio, we went to the fortress and saw that there were a lot of steps to climb. When they told us there were more than 900 steps, we all wondered how we could possibly make it up there. Ten of us started out. By the time we got to the top there were only four of us. We four were the only ones to enjoy the magnificent view from up high.

Vlassis Caniaris’ artwork³ shows a game that’s played on one foot; we used to [play it], too, in Iran. The people around the hopscotch look like they’ve lost and are now out of the game. They’re like refugees who are forced to flee their country for some reason. There are a lot of reasons why people leave their country and become refugees; apart from war, it could be the way they think, their ideology, their political or religious beliefs. It’s a disagreeable situation. And a refugee’s life, as the artwork shows, is like a game where you have to keep climbing, level after level, until you reach your final goal, which is to adjust to a new foreign country and succeed there.

Before coming to Greece, my family and I lived in Turkey for five years. We had adjusted fairly well, and even though I hadn’t managed to learn the language all that well, I could find work to support us. But we had to leave there, too, because we were afraid to stay after what happened recently⁴.

So we passed through Alexandroupoli, Thessaloniki and other cities in Greece until we reached Athens. We feel at ease with the people in Greece, as we did in Turkey; they’re warm and friendly, like the people in Iran. Maybe it’s the warm climate in these countries that make people friendly and open to others. In any case, I believe that people can live together in friendship and peace; in Iran, a lot of different populations lived together without problems—Persians, Azeris, Kurds, Lurs and others. It’s governments that often create problems.

I haven’t found work in Athens yet. When my son is at school, my wife, Ava⁵, and I go to our Greek class and I think that will help. My son is in third grade and has already learned a good deal of Greek. I remember when I was going to school, I liked geography and history, but not math, which my wife studied. I still like geography and history. I like that here in Athens I can visit the Acropolis and the Parthenon, the temple dedicated to the goddess Athena, who the city of Athens is named after.

My favorite time of day is when I’m in my son’s room and the two of us are playing together.

---

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

² Refers to the work *Staircase II*, 2004.

³ Refers to the work *Hopscotch*, 1974.

⁴ Refers to the events that took place in Turkey in July 2016.

⁵ Kourosh’s wife, Ava, also took part in the programme.

Mahdi
μαθητής / IPAN
student / IRAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Στην Ελλάδα ξεκίνησα σχολείο πέρυσι και, φέτος, συνεχίζω στη Γ΄ Γυμνασίου. Πηγαίνω σχολείο μαζί με τον Amin και τον Hassan¹, με τους οποίους μένω μαζί στον ίδιο ξενώνα. Ιδιαίτερα με τον Amin, είμαστε πολύ φίλοι. Ενώ γνωρίζομαστε πέντε με έξι μήνες μόνο, είναι σα να γνωρίζομαστε εδώ και πολλά χρόνια. Είμαστε σαν αδέρφια.

Από τα μαθήματα στο σχολείο, πιο πολύ μου αρέσουν τα Μαθηματικά και η Φυσική. Θέλω να γίνω μηχανικός αυτοκινήτων και γι’ αυτό χρειάζεται να τα ξέρω καλά. Μου αρέσουν τα αμάξια, αν και ακόμα δεν ξέρω να οδηγώ. Ο αδερφός μου που ζει στο Ιράν είναι μηχανικός αυτοκινήτων και, φυσικά, ξέρει να οδηγεί, ενώ εγώ όχι ακόμη. Δυστυχώς δεν τον έχω κοντά μου. Μου αρέσει όμως που ζω στην Ελλάδα, γιατί είναι μια χώρα που υπάρχει ειρήνη και μπορώ να ζήσω με ασφάλεια.

Κάθε μέρα ξυπνάω πολύ νωρίς, γύρω στις έξι, για να πάρω πρωινό και να ετοιμαστώ για το σχολείο. Έρχεται σχολικό λεωφορείο και μας παίρνει, απέναντι από τον ξενώνα. Στη διαδρομή, μισή ώρα δρόμος με το λεωφορείο, μου αρέσει να ακούω μουσική με τα ακουστικά από το κινητό μου. Το μεσημέρι που σχολάμε, κάποιες φορές γυρίζω με το σχολικό και κάποιες άλλες μόνος μου με τη συγκοινωνία, παρέα με άλλους συμμαθητές μου που δεν μένουν στον ίδιο ξενώνα με εμένα. Πηγαίνω και σε γυμναστήριο και μαθαίνω μποξ. Μου αρέσει το μποξ αλλά σε λίγο θα αρχίσω ποδόσφαιρο, το προτιμώ. Όταν γυρίζω στον ξενώνα, κάνω τα μαθήματά μου, ακούω μουσική και το βράδυ, πριν κοιμηθώ, συνήθως βλέπω μια ταινία.

Μου άρεσε να πηγαίνω στο Μουσείο² και να συμμετέχω στο πρόγραμμα. Κάθε μέρα, μετά το σχολείο, πηγαίναμε με τον Amin και τον Hassan και ήταν ωραία που συζητούσαμε όλοι μαζί εκεί. Ανυπομονώ να αρχίσει η έκθεση και τότε πάλι θα πηγαίνω κάθε μέρα στο Μουσείο³. Ανυπομονώ να δω πώς θα είναι να υπάρχουν σε έναν χώρο οι φωτογραφίες όλων μας και να έρχεται κόσμος να τις βλέπει.

Ένα από τα έργα που είδαμε στο Μουσείο και μου έκανε μεγάλη εντύπωση είναι το *Σουηδικό ιπτάμενο χαλί* του Κωστή Βελώνη. Έτσι όπως είναι κυματιστό, μου θύμισε το σχήμα ενός γλάρου που πετάει για να φύγει από μια χώρα που κάνει κρύο και να πάει σε μια άλλη που κάνει ζέστη. Έτσι και εγώ ήθελα να φύγω από τη χώρα μου. Συνέχεια αυτό έλεγα, ότι θέλω να φύγω, γιατί δεν μου άρεσε η κατάσταση εκεί. Δεν ήμουν ασφαλής. Και τελικά τα κατάφερα και έφυγα.

Το κουτσό⁴ το παίζουμε και στο Ιράν. Αλλά εδώ, στο έργο του Μουσείου⁵, κάθε τετράγωνο δείχνει από πού πρέπει να περάσει ένας πρόσφυγας όταν φτάσει σε μια ξένη χώρα. Περιμένει για τα χαρτιά του και πηγαίνει από γραφείο σε γραφείο, σε διάφορες υπηρεσίες, και περιμένει να τελειώσει η διαδικασία για να εγκατασταθεί νόμιμα. Εδώ στην Ελλάδα έρχονται πολλοί άνθρωποι από πολλές διαφορετικές χώρες. Στο σχολείο μου έχω συμμαθητές από όλες τις χώρες του κόσμου, ακόμα και από τη Νότια Αμερική. Έχω συμμαθητή που είναι από την Αργεντινή και άλλον που είναι από το Μεξικό.

Το έργο με τους μπόγους⁶ μού θύμισε την πατρίδα μου. Τυλίγαμε και εμείς σε υφάσματα τα ρούχα μας και φτιάχναμε τέτοιους μπόγους όταν κάναμε μικρά ταξίδια. Μου άρεσαν τα χρώματα των υφασμάτων στο έργο, πιο πολύ το κόκκινο χρώμα. Σήμερα, σε έναν τέτοιο μπόγο θα έβαζα μέσα ένα δώρο που μου έκαναν για να το φυλάξω και να μη χαλάσει ποτέ. Αν κάθε άνθρωπος είναι ένας μπόγος που κρύβει μέσα του αυτά που έχει ζήσει και αυτά που έχει στο μυαλό του, χρειάζεται πολύ χρόνο για να ανοίξει και να τα μοιραστεί με τους άλλους. Εγώ αυτά που έχω μέσα μου δεν τα μοιράζομαι με κανέναν. Είναι πολύ σφιχτά δεμένος ο κόμπος του μπόγου μου, δεν βγάζω τίποτα προς τα έξω. Το μόνο που κάνω είναι, πού και πού, να πηγαίνω στη θάλασσα και, όσα σκέφτομαι, να τα μοιράζομαι με το νερό. Ο ξενώνας είναι κοντά στη θάλασσα και έτσι μπορώ να πηγαίνω εύκολα. Ακόμα και όταν έμενα σε άλλον ξενώνα, πιο μακριά, πάλι κατέβαινα στη θάλασσα για να μείνω μόνος μου, να ακούω μόνο το νερό και τίποτα άλλο, και να σκεφτώ μόνος με τον εαυτό μου.

Το βίντεο του Μπιλ Βιόλα⁷ με το νερό μου θύμισε μια αμερικάνικη ταινία που είδα ένα βράδυ στον ξενώνα, από το κινητό μου. Αυτή η ταινία έδειχνε τη συντέλεια του κόσμου. Δεν ξέρω τι θέλει να πει ο καλλιτέχνης αλλά νομίζω ότι με το νερό ήθελε να δείξει ότι ήρθε η συντέλεια του κόσμου.

Μου άρεσε πολύ το έργο του Κώστα Τσόκλη⁸ με το ψάρι. Το ψάρι έχει χάσει την ελευθερία του. Δεν θα ήθελα καθόλου να ήμουν στη θέση του ψαριού. Αν κάθε πίνακας αυτού του καλλιτέχνη δείχνει και μια διαφορετική χώρα, τότε ο πίνακας με το καμακωμένο ψάρι είναι η χώρα μου. Και επειδή δεν ήθελα να βλέπω τα δυσάρεστα που γίνονται εκεί, ήθελα να πάω σε μία χώρα όπου υπάρχει ειρήνη. Όπως οι άνθρωποι στους πίνακες δίπλα στο ψάρι, που φεύγουν χωρίς να κοιτάνε το ψάρι, για να πάνε σε άλλη χώρα.

Ένας από αυτούς θα μπορούσα να είμαι και εγώ, που δεν θέλω να μείνω σε μια χώρα όπου πέφτουν βόμβες.

¹ Οι φίλοι του Mahdi, Amin και Hassan, επίσης συμμετείχαν στο πρόγραμμα.

² Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

³ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

⁴ Αναφέρεται στο έργο του Βλάση Κανάρη, *Το κουτσό*, 1974.

⁵ Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

⁶ Αναφέρεται στο έργο της Κιμοσούτζα, *Μποτάρι*, 2005-2017.

⁷ Αναφέρεται στο έργο *Η σχεδία*, 2004.

⁸ Αναφέρεται στο έργο *Το καμακωμένο ψάρι*, 1985.

I started school in Greece last year and now I'm in the last year of middle school. I go to school with Amin and Hassan¹, who live with me at the shelter. We're friends, especially me and Amin. Even though he and I have known each other for only five or six months, it feels like we've known each other for years. We're like brothers.

Of all my classes at school, I like math and physics the best. I want to become a mechanic, and you've got to know those subjects to do that. My brother, who lives in Iran, is a mechanic and, of course, he knows how to drive, but not me yet. I'm sad he's not here with me. But I like living in Greece, because it's a country where there's peace and I feel safe.

Every day I get up early, around 6 o'clock, and have breakfast and get ready for school. There's a school bus that comes and picks us up right across from the shelter. On the ride to school, which takes a half-hour, I like to put on earphones and listen to music on my phone. When we finish in the afternoon, I sometimes come back on the school bus. But other times I take public transportation on my own, along with some classmates who don't live at my shelter. I go to the gym, too, where I'm learning how to box. I like boxing but I'm going to start soccer soon, which I like better. When I get back to the shelter, I do my homework, listen to music, and at night before I go to bed, I usually watch a movie.

I enjoyed going to the Museum² and being part of the programme. Every day after school, I'd go with Amin and Hassan, and it was great being there and discussing stuff together. I'm looking forward to when the exhibition opens and I'll be going to the Museum again every day. I can't wait to see what the place will look like with all our photographs and people coming to see them.

One of the works we saw at the Museum which made a big impression on me was the *Swedish Flying Carpet* by Kostis Velonis. Its waves reminded me of a seagull, flying to leave a country where it's cold to go to one where it is warm. Just like I wanted to leave my country. That's what I kept saying—I want to leave—because I didn't like the situation there. I wasn't safe. And in the end, I managed to get away.

We played hopscotch³ in Iran, too. In this artwork of the Museum⁴, each square shows something a refugee has to go through when he gets to a foreign country. He waits for his papers and goes from office to office, to different agencies, and waits until the whole process is finished and he can stay here legally. There are a lot of people coming to Greece from a lot of different countries. At school there are kids from all over the world, even from South America. I have a classmate from Argentina and another one from Mexico.

The work with the clothes bundles⁵ reminded me of my country. We also used to wrap our clothes up and tie them in a bundle when we'd take small trips. I liked the colours of the fabrics in the work, especially the red. I have a gift someone gave me once and if I had a bundle like that today, I'd put the gift inside to keep it safe so that it wouldn't ever break. If each of us is a bundle where we hide stuff we've experienced and have inside our mind, it takes a long time to open up and share all that with other people. I've got things inside me that I don't share with anybody. My bundle has a really tight knot, and I don't take anything out into the open. The only thing I do now and then is to go down to the sea and share what I'm thinking with the water. The shelter is near the sea and I can get there easily. Even when I was staying at another facility, which was farther away, I'd come down to the sea to be alone and just listen to the water. To be alone with my thoughts.

Bill Viola's video⁶ with the water reminded me of an American film I saw one night at the shelter on my cell phone. The movie showed the end of the world. I don't know what the artist meant but I think he used the water to show that the end of the world had come.

I liked Costas Tsoclis' work⁷ with the fish a lot. The fish has lost its freedom. I wouldn't like to be in its place, no way. If each painting of this artist shows a different country, then mine is the one with the harpoon in it. And because I didn't want to see all the awful things that were happening there, I wanted to go to a country which is at peace.

Like the people in the paintings next to the fish, who are leaving to go to another country without looking at the fish. One of those people could be me, someone who doesn't want to live in a country that's being bombed.

¹ Mahdi's friends Amin and Hassan also took part in the programme.

² Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

³ He's referring to Vlassis Caniaris' work, *Hopscotch*, 1974.

⁴ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

⁵ Refers to Kimsooja's work, *Bottari*, 2005-2017.

⁶ Refers to Bill Viola's work *The Raft*, 2004.

⁷ *Harpooned Fish*, 1985.

Maya
26 ετών / ΤΥΝΗΣΙΑ
26 years old / TUNISIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Μου αρέσουν τα μουσεία αν και στην Τυνησία δεν συνήθιζα να τα επισκέπτομαι. Εκεί, γενικά απέφευγα να κυκλοφορώ έξω γιατί ήταν επικίνδυνο για μένα. Όμως, μου αρέσει η Τέχνη, η ζωγραφική και το θέατρο. Μου αρέσουν και η διακόσμηση και τα παλιά αντικείμενα και, στο μέλλον, όταν μπορέσω, θα ήθελα να διακοσμήσω το σπίτι μου με αντίκες. Επίσης, στον ελεύθερο χρόνο μου, μου αρέσει να ζωγραφίζω και, γενικά, να είμαι δημιουργική.

Στο έργο του Κώστα Τσόκλη¹, ταυτίστηκα με το καμακωμένο ψάρι. Τους ανθρώπους γύρω από αυτό τους βλέπω σαν να είναι τα μέλη της οικογένειάς μου που δεν μου έδιναν σημασία. Ήμουν κοντά τους, αλλά δεν έβλεπαν ότι υποφέρω, ότι δεν αισθανόμουν καλά με αυτό που ήμουν και ότι ήθελα να είμαι κάτι άλλο. Ήθελα να ζω σαν γυναίκα. Αυτός είναι ο λόγος που κινδύνευα στην πατρίδα μου όταν κυκλοφορούσα στο δρόμο. Έπρεπε να κρύβομαι. Ήμουν ο εαυτός μου, μόνο τη στιγμή που δούλευα πάνω στη σκηνή. Έχω και εγώ, όπως το καμακωμένο ψάρι, ένα σημάδι στο σώμα μου, μια πληγή από επίθεση που δέχτηκα στον δρόμο. Αλλά, τελικά, μεγαλύτερο είναι το ψυχικό τραύμα που μένει. Μπορεί να μην φαίνεται αλλά το νιώθεις πάντα μέσα σου. Ίσως και το ίδιο το έργο του Κώστα Τσόκλη να μιλάει για ψυχικά τραύματα.

Λένε ότι οι άνθρωποι που έχουν πληγωθεί στη ζωή τους γίνονται καλοί άνθρωποι. Το πιστεύω. Εγώ, όσο και αν έχω πληγωθεί, όσο και αν περνάω δύσκολα, δεν ζητάω βοήθεια από κανέναν. Γίνομαι όλο και πιο δυνατή και προσπαθώ μόνη μου να βοηθήσω και να στηρίξω τον εαυτό μου. Δέχομαι πολλά περιπαικτικά σχόλια· στο δρόμο πολλοί με κοιτούν περίεργα. Εγώ απαντώ με ένα χαμόγελο και αυτό τους ξαφνιάζει. Δεν έχω κακία για κανέναν. Αντίθετα, όταν μπορώ να βοηθήσω κάποιον, το κάνω με όποιον τρόπο μπορώ. Ούτε με την οικογένειά μου θυμώνω. Καταλαβαίνω ότι τους ήταν δύσκολο να με αποδεχτούν. Το μόνο που ζητάω είναι να αγαπηθώ από κάποιον και, τότε, ίσως κλείσουν όλες οι πληγές.

Στο έργο του Αλέξανδρου Γεωργίου², είδα αποτοσίγαρα, άδεια κουτιά από φάρμακα και άλλα σκουπίδια πεταμένα κάτω. Ίσως είναι ένα μέρος κατεστραμμένο από κάποιον πόλεμο. Στην αρχή, δεν καταλάβαινα τι σχέση μπορεί να έχει όλο αυτό το ασπρόμαυρο περιβάλλον με τον Παρθενώνα που είναι χρωματισμένος με χρυσαφί χρώμα. Σκέφτηκα ότι το έργο μπορεί να μιλάει για την ίδια τη ζωή, στην οποία όλα μπορούν να καταστραφούν εκτός από ό,τι είναι πολύ δυνατό. Πολύ δυνατά, λοιπόν, είναι τα σύμβολα που παραμένουν με το πέρασμα των χρόνων· είναι η κουλτούρα και οι αξίες που κληρονομούμε από το παρελθόν. Όταν ερχόμαστε σε επαφή με αυτές τις αξίες, γινόμαστε και εμείς πιο ισχυροί. Γι’ αυτό έκανε τον Παρθενώνα χρυσαφή, για να δείξει ότι είναι κάτι πολύτιμο.

Το ασπρόμαυρο τριγύρω αντιπροσωπεύει τη σημερινή κατάσταση, όπου οι άνθρωποι καπνίζουν και κάνουν χρήση φαρμάκων και άλλων χαπιών επειδή κάτι δεν πάει καλά μέσα τους. Όμως, μου θύμισε και κάτι ακόμα. Στη χώρα μου, όταν ήμουν δεκαεφτά χρονών, φυλακίστηκα για δύο περίπου μήνες — έτσι θεωρούν εκεί ότι πρέπει να αντιμετωπίζονται άτομα όπως εγώ. Θυμήθηκα, λοιπόν, τον κόσμο μέσα στη φυλακή που κάπνιζε και έκανε χρήση χαπιών. Εγώ δεν μπορώ να ταυτιστώ με αυτό, δεν αισθάνομαι ότι ανήκω εκεί. Ακόμα και μέσα στη φυλακή, σε ένα τέτοιο περιβάλλον, αισθανόμουν ότι μέσα μου παραμένω χρυσή, σαν τον Παρθενώνα.

Το έργο της Τζανίν Αντονί³ νόμιζα αρχικά ότι μιλάει για τον άνθρωπο που χρειάζεται να δουλεύει πολύ στη ζωή του και είδα σ’ αυτό τον εαυτό μου: να κάθομαι μπροστά στον αργαλειό και να δουλεύω και, ύστερα, να ξεκουράζομαι στο κρεβάτι. Όταν μας είπαν δυο λόγια για το έργο και το πώς σχετίζεται με τα όνειρα, τότε είδα πάλι τον εαυτό μου που θέλω και [πώς] να υλοποιώ τα όνειρά μου, ακόμα και όταν οι συνθήκες με περιορίζουν — όπως συνέβαινε στη χώρα μου. Σκέφτηκα ότι κάθομαι στον αργαλειό και πλέκω τα όνειρά μου. Τελικά, όλο το έργο δείχνει το μυαλό μας, τις ιδέες και τα όνειρά μας και εμάς που δουλεύουμε γι’ αυτά και τελικά τα πραγματοποιούμε και τα απολαμβάνουμε. Αυτό πιστεύω, ότι δηλαδή εμείς οι ίδιοι υφαίνουμε τη ζωή μας.

Ο τίτλος του έργου της Γιόελ Καναρέκ, *Heart in Heart*, μου τράβηξε την προσοχή. Είδα τις κορδέλες σαν να είναι άνθρωποι που ξεκινούν από το ίδιο σημείο αλλά σιγά-σιγά ο καθένας τραβάει το δρόμο του και απομακρύνονται. Μου αρέσει το χρώμα και το υλικό του, είναι κομψό και ακριβό. Μου θύμισε τα ρούχα που φορούσα στις παραστάσεις που έδινα όταν δούλευα στην Τυνησία. Οι ροζ κορδέλες παραπέμπουν στην παιδικότητα, παραπέμπουν όμως και σε φόρεμα γάμου. Και επειδή οι κορδέλες κρέμονται από δύο γάντζους, μπορεί [το έργο] να θέλει να μιλήσει για ένα ζευγάρι, δύο ανθρώπους που, μπορεί να είναι διαφορετικοί, αλλά ζουν μαζί. Ίσως, η καλλιτέχνης να χρησιμοποιεί

γάντζους επειδή έχει πληγωθεί στις σχέσεις της. Αλλά ακόμα και έτσι να είναι, εγώ βλέπω έναν πιο ψηλό γάντζο, που είναι ο άντρας, και έναν πιο κοντό, που είναι η γυναίκα, την οποία ο άντρας αγκαλιάζει. Ίσως έχουν πληγωθεί και οι δύο αλλά παραμένουν μαζί και αγκαλιασμένοι. Όταν άκουσα ότι πάνω στις κορδέλες είναι γραμμένες ερωτικές επιστολές που ανταλλάσουν δύο άνθρωποι οι οποίοι ζουν μακριά ο ένας από τον άλλον, είδα πάλι ένα κομμάτι από τη ζωή μου: ο αγαπημένος μου βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε άλλη χώρα της Ευρώπης· λόγω απόστασης, δεν είμαστε σε σχέση, αλλά συνεχίζουμε να επικοινωνούμε.

Θέλω να σκέφτομαι θετικά. Όταν σκέφτομαι τα αρνητικά κλαίω και δεν θέλω να μου συμβαίνει αυτό. Είμαι θετικός άνθρωπος. Και όταν κάποιες φορές δεν νιώθω καλά, ανοίγω ένα μικρό παράθυρο στη μνήμη μου και εστιάζω στα θετικά που έχω ζήσει. Αγαπώ τη ζωή, αγαπώ τους ανθρώπους και θέλω να είμαι δραστήρια και ονειροπόλα. Μου αρέσει να κάνω απλά πράγματα: να μαγειρεύω, να τρώω υγιεινά, να ακούω μουσική, ήρεμη, ρετρό μουσική, όπως τα τραγούδια της Edith Piaf, και να απολαμβάνω ένα δείπνο έξω με φίλους.

Κάθε πρωί, ανοίγω το παράθυρο και λέω καλημέρα στη ζωή — καλημέρα στον κόσμο.

^[1] Αναφέρεται στο έργο Το καμακωμένο ψάρι, 1985.

^[2] Αναφέρεται στο έργο Αθήνα, Παρθενώνας, 2007-2008.

^[3] Αναφέρεται στο έργο Slumber, 1994.

I like museums, even though I didn't visit them much when I lived in Tunisia. I avoided going out in Tunisia because it was too dangerous. But I like the arts, painting and the theatre. I like decorating and old things, and when I can afford it, I'd like to decorate my house with antiques. I like to paint, too, in my free time. In general, I enjoy doing creative things.

I identified with the harpooned fish in Costas Tsoclis' artwork¹. For me, the people around the fish were like the members of my family, who ignored me. I was right there but they couldn't see that I was suffering, that I wasn't comfortable with who I was and that I wanted to be something else. I wanted to live as a woman. That's why it was dangerous for me to walk down the street in my country. I had to hide who I was. I could only be myself when I worked on the stage. I have a mark on my body, just like the harpooned fish does, a scar from the time I was attacked on the street. But in the end, the mental trauma it left was even bigger. It may not show, but I feel it inside me all the time. Maybe Tsoclis' work, too, is talking about mental trauma.

They say that people who've been wounded in life become good people. I believe it. Even though I've been hurt, even though my life's been hard, I'm not asking for anyone's help. I keep getting stronger, and I'm trying on my own to help myself and support myself. I get taunted a lot, and people on the street often look at me in a weird way. I smile back at them, which kind of startles them. I don't resent anybody. Just the opposite, if I can help someone, I will, whatever way I can. I'm not even angry with my family. I understand it was hard for them to accept me. All I want is someone to love me and maybe then, the wounds will heal.

In Alexandros Georgiou's work² I could see cigarette butts, empty packets of medicine, and other garbage lying about. It could be a place that was destroyed in some war. At first, I couldn't understand what this black-and-white environment had to do with the Parthenon, which is tinted gold. I thought maybe the work was talking about life itself, how anything can be destroyed unless it's very strong. And symbols which have lasted throughout the ages are very strong; they're the culture and values we've inherited from the past. When we come into contact with these values, we become stronger. That's why he made the Parthenon gold: to show that it's something of value.

The surrounding black-and-white area represents the situation today, where people smoke and take drugs and pills because something isn't right inside them. But it reminded me of something else, too. When I was 17 and still in my country, I was put in prison for about two months—that's how they think people like me should be treated. And I remembered the people in the prison who smoked and took pills. That's not who I am. I don't belong there. Even in a place like prison, I felt there was something inside me that was still golden, like the Parthenon.

I first thought Janine Antoni's piece³ was about people who have to work a lot in their life and I could see myself in it, sitting at the loom and working and then afterwards relaxing on the bed. When they told us a little bit about the work and how it's connected to dreams, I saw myself again, how I want to make my dreams come true even when things are tough, as they were for me in my country. I thought about sitting at the loom and weaving my dreams. I think the whole work is showing us our mind, our ideas and dreams. It shows us working with our dreams and in the end making them come true and enjoying them. That's what I believe—we weave our own lives.

The title of Yael Kanarek's work, *Heart in Heart*, caught my attention. For me, the ribbons were like people who all start from the same point but then gradually each goes down his or her own path and gets farther and farther away. I like the colour and the material, which is expensive and elegant. It reminded me of the clothes I wore during the performances I gave when I was working in Tunisia. The pink ribbons allude to childhood, but they could also refer to a wedding dress. And because the ribbons are hanging from two hooks, maybe the work is talking about a couple, two persons who are different but who live together. Perhaps the artist used the hooks because she was hurt in her own relationships. But even if that's the case, I saw one hook that's taller—that's the man—and another one that's shorter, which is the woman, who's being embraced by the man. Maybe they were both hurt but are staying together in each other's arms nonetheless. When I found out there are love letters written on the ribbons, which are exchanged between two persons who live far apart, I also saw a part of my life: my boyfriend is in another

country in Europe now; because of the distance we're not in a relationship but we keep in close touch. I want to think positively. When I think about negative things, I cry, and I don't want that happening to me. I'm a positive person. Sometimes when I feel down, I open a small window into my memory and focus on the good things I've experienced. I love life, I love people, and I want to be active—and a dreamer, too. I like doing simple things: cooking, eating healthy, listening to music, calm retro music like Edith Piaf, and enjoying a meal out with friends.

Every morning I open my window and say good morning to life—and good morning to the world.

---

¹ *Harpooned Fish*, 1985

² Refers to *Athens, Parthenon*, 2007-2008.

³ Refers to *Slumber*, 1994.

Patricia
34 ετών / KAMEPOYN
34 years old / CAMEROON

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 180 εκ. / cm
2017

Ξεκίνησα από το Καμερούν. Μέσω Τουρκίας, έφτασα στη Λέσβο όπου έμεινα για τρεις εβδομάδες, ενώ τους τελευταίους τέσσερις μήνες ζω στην Αθήνα. Μου αρέσει που είμαι εδώ γιατί αισθάνομαι ότι έχω περισσότερες επιλογές· αισθάνομαι μεγαλύτερη ελευθερία. Και πιστεύω ότι τα πράγματα θα γίνουν ακόμη καλύτερα για μένα όταν μάθω τη γλώσσα για να μπορώ να επικοινωνώ και, κάποια στιγμή, να μπορέσω να εργαστώ.

Έχω έντονη επιθυμία να πετύχω και γι' αυτό μαθαίνω Ελληνικά. Έχω επίγνωση ότι τα πράγματα δεν θα είναι εύκολα και αυτό πιστεύω δεν έχει να κάνει [μόνο] με την Ελλάδα. Σε οποιαδήποτε ευρωπαϊκή χώρα κι αν βρισκόμουν, στην αρχή θα ήταν δύσκολα. Έτσι κι αλλιώς, κάθε νέα αρχή έχει τις δυσκολίες της. Στη χώρα μου, δεν μπορούσα να εκφραστώ ελεύθερα, ενώ, από την πρώτη στιγμή που πάτησα σε ελληνικό έδαφος, μου δημιουργήθηκαν θετικά συναισθήματα και πήρα την απόφαση να μείνω εδώ. Στη ζωή μου έχω μάθει να παλεύω και ξέρω ότι πολλές φορές χρειάζεται να αγωνίζεσαι ακόμη και ενάντια στον εαυτό σου για να πετύχεις αυτό που θέλεις. Το ίδιο θα κάνω και τώρα και πιστεύω ότι όλα θα πάνε καλά στο τέλος.

Ήδη, με τη βοήθεια της ψυχολόγου που με στηρίζει, έχω καταφέρει να γεμίζω την ημέρα μου με δραστηριότητες και να μαθαίνω καινούργια πράγματα. Αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί μου δίνει δύναμη. Η μέρα μου ξεκινάει από νωρίς το πρωί, στο σπίτι. Αφού κάνω την προσευχή μου, παίρνω πρωινό, ακούω μουσική και μελετάω Ελληνικά. Στη συνέχεια, ανάλογα με το πρόγραμμα κάθε ημέρας, πηγαίνω στο μουσείο για το πρόγραμμα στο οποίο συμμετέχω, ύστερα στο μάθημα Ελληνικών, και το απόγευμα είναι ελεύθερο να κάνω μια βόλτα ή να γυρίσω σπίτι για να συνεχίσω τη μελέτη των Ελληνικών. Σύντομα θα ξεκινήσω και γυμναστική. Κάπως έτσι έχω φτιάξει την καθημερινότητά μου.

Αν και δεν είχα επισκεφτεί ποτέ πριν ένα μουσείο και δεν είχα προηγούμενη επαφή με την τέχνη, τα έργα που βλέπαμε και συζητούσαμε στο Μουσείο¹ μου δημιουργούσαν έντονα συναισθήματα και μου έδιναν την αφορμή να επικεντρωθώ σε θέματα που με απασχολούν πολύ. Τα σκεφτόμουν ακόμα και όταν γύριζα σπίτι. Έβλεπα σε αυτά κομμάτια του εαυτού μου, κομμάτια της ζωής μου.

Όπως για παράδειγμα το έργο του Βλάση Κανιάρη, *Το κουτσό*, το οποίο αναφέρεται σε ένα παιχνίδι που παίζαμε και εμείς στην Αφρική — κυρίως τα κορίτσια, όχι τα αγόρια. Μέσα από αυτό, ο καλλιτέχνης θέλει να δείξει πώς αισθάνεται ένας ξένος σε μια ξένη χώρα. Δείχνει ανθρώπινες φιγούρες κουρασμένες, ταλαιπωρημένες, που έχουν πλάι τους τις βαλίτσες τους και αγωνίζονται, δίνουν μάχη για να προχωρήσουν στη ζωή τους. Το ίδιο γίνεται και στο παιχνίδι, το κουτσό, που θέλει προσπάθεια για να προχωρήσεις από το ένα τετραγωνάκι στο άλλο — θέλει αγώνα για να κερδίσεις.

Τα *Μποτάρι* της Κιμσούτζα μου θύμισαν τις βάρκες μέσα στις οποίες ξεκινούσαμε όλοι μαζί από την Τουρκία με προορισμό την Ελλάδα. Όπως και *Η σχεδία* του Μπιλ Βιόλα, μου έφερε στο μυαλό τη στιγμή που μόλις φτάσαμε στη στεριά, βγήκαμε από το φουσκωτό και κλαίγαμε όλοι μαζί από χαρά. Είναι ένα πολύ δυνατό συναίσθημα που δύσκολα περιγράφεται. Είναι η στιγμή που συνειδητοποιείς την ύπαρξή σου καθώς και το πόσο κοντά στο θάνατο μπορείς να βρεθείς ανά πάσα στιγμή. Όμως, μόλις πατήσαμε το πόδι στη στεριά, είχαμε ήδη σημειώσει την πρώτη μας νίκη — μια νίκη ενάντια στο θάνατο. Κάτι παρόμοιο είδα να συμβαίνει και στο έργο του Βιόλα, όταν οι τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους άνθρωποι που βρέθηκαν στο ίδιο σημείο δέχτηκαν την ξαφνική επίθεση με το νερό. Το είδα σαν μια θεϊκή παρέμβαση, μια απειλή, ένα σοκ σταλμένο απ’ τον Θεό, ύστερα από το οποίο οι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι πρέπει να είναι ενωμένοι για να αντιμετωπίζουν καλύτερα τον κίνδυνο. Το ίδιο ζήσαμε και εμείς μέσα στη βάρκα, στην αγριεμένη θάλασσα, όπου προσπαθούσαμε όλοι μαζί να σωθούμε.

Αυτό που ζήσαμε ήταν σαν μια μετάβαση από το σκοτάδι στο φως. Αυτό με έκανε να σκεφτώ η εικόνα του έργου της Μόνα Χατούμ, *Fix It*. Το φως συμβολίζει πάντα τη ζωή, την αναγέννηση. Όταν ανάβει το φως σε αυτόν τον χώρο με τα παλιά, σκουριασμένα αντικείμενα, μοιάζει με τη στιγμή που ξαναβγαίνεις στο φως, που ξαναβρίσκεις τον εαυτό σου ύστερα από μια βαθιά στοχαστική ή μια δύσκολη φάση της ζωής σου κατά την οποία έχεις βυθιστεί στο σκοτάδι.

Όμως, το έργο που με επηρέασε περισσότερο από όλα είναι το *Heart in Heart* της Γιάελ Καναρέκ, που μοιάζει με νυφικό κρεμασμένο από γάντζους. Έχει κάτι το σκληρό και βίαιο, δεν είναι καθόλου τρυφερό, χαρούμενο και ευχάριστο. Όταν έμαθα ότι επάνω στις κορδέλες είναι γραμμένες ερωτικές επιστολές δύο ανθρώπων που ζουν

χωριστά, η σκέψη μου ταξίδεψε αμέσως στη δική μου σχέση, στη φίλη μου που έμεινε πίσω. Είναι η πρώτη φορά που βιώνω σχέση από απόσταση και διαπιστώνω πόσο επώδυνο είναι. Σκεφτόμαστε η μία την άλλη, επικοινωνούμε με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Όσο όμως περνάει ο καιρός απελπίζομαι, γιατί βλέπω ότι στην ουσία δεν μπορεί να υπάρξει σχέση. Όταν ζεις με τον άνθρωπό σου, όσο δύσκολο κι αν είναι κάποιες φορές και όσα προβλήματα κι αν υπάρχουν, έχεις τη δυνατότητα να τα αντιμετωπίσεις. Όταν είσαι μακριά, το πρόβλημα είναι μόνιμο. Δεν ξέρω ποιος εφηύρε τον έρωτα, αλλά είναι το πιο δύσκολο πράγμα πάνω στη γη. Στο Καμερούν λένε και κάτι άλλο: «ο έρωτας είναι ανόητος». Προκαλεί προβλήματα, σε αναστατώνει, μπορεί να σου κάνει ακόμη και κακό, ενώ οι όμορφες στιγμές είναι λίγες. Και ποιος δεν έχει κλάψει εξαιτίας του; Εγώ πάντως κλαίω συχνά. Για να μην σκέφτομαι, λοιπόν, την αγαπημένη μου, προσπαθώ να γεμίζω τον χρόνο μου με διάφορες δραστηριότητες ή δουλειές στο σπίτι. Κι έτσι ξεχνιέμαι.

Παρότι οι σκέψεις αυτές με έκαναν να κλαίω, τελικά, αισθάνθηκα θετικά. Μου δημιουργήθηκε ακόμη πιο έντονη επιθυμία να εργαστώ, να κερδίσω χρήματα και να μπορέσω να πάω για λίγες μέρες να δω την αγαπημένη μου και ύστερα να επιστρέψω πάλι στην Ελλάδα.

Ξέρω ότι όταν ζητάμε κάτι από τον Θεό με όλη μας τη δύναμη, εκείνος θα μας το δώσει. Και ξέρω ακόμη ότι η ευτυχία βρίσκεται πάντα μέσα μας και μας τη στέλνει ο Θεός.

^[1] Αναφέρεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

I come from Cameroon. Through Turkey, I arrived in Lesbos, where I stayed for three weeks, and for the last four months I've been living in Athens. I like being here because I feel I have more options and more freedom. I believe that things will get even better for me when I learn the language and can communicate, and eventually be able to work.

I have a strong desire to make it here and that's why I started Greek language courses. I am aware that things will not be easy and I believe this is not [just] about Greece. In any European country, it would have been difficult at first. Anyway, every new beginning has its difficulties. In my country, I couldn't express myself freely, but from the moment I set foot in Greece, I felt positive, and I decided to stay here. In my life I have learned how to fight and I know that sometimes you need to struggle, even against yourself, to achieve what you want. I will do the same now, and I think everything will turn out well in the end.

Already, with the help of a psychologist who's supporting me, I've managed to fill my days with activities and learning new things. This is very important because it gives me strength. My day starts early in the morning, at home. After praying, I have breakfast, listen to music and study Greek. Then, depending on my schedule for the day, I go to the Museum for the programme I participate in, do the Greek course, and in the evening I'm free to take a walk or go back home and continue studying Greek. Soon I will start going to the gym, too. That's how I've organized my everyday life.

Although I had never visited a museum before and I had no previous contact with art, the projects and the discussions at the Museum¹ created strong emotions and gave me the opportunity to focus on issues that concern me a lot. I kept thinking about them even after I got home. I saw in them pieces of myself, pieces of my life.

For example, Vlassis Caniaris' work, *Hopscotch*, which is about a game we used to play in Africa, too—mainly girls, not boys. Through it, the artist wants to show that he feels like a stranger in a foreign country. It shows human figures who are tired and worn out, with their suitcases by their side, struggling to start their lives again. The same thing happens in the game hopscotch, where you need to make an effort to move from one square to another—you have to try your best to win.

Kimsooja's *Bottari* reminded me of the boats we all started out in when we left Turkey for Greece. *The Raft* by Bill Viola brought to mind the time we got ashore; we left the inflatable and were so happy we all cried. It is a very powerful feeling, hard to describe. It is the moment when you become aware of your own existence and how close to death you can be at any moment. But once we set foot on land, we had already had our first victory—a victory over death. I saw something like that happening in Viola's work, when all these different people, who were standing together in the same space, were suddenly hit by a jet of water. I saw it as a divine intervention, a threat, a shock sent by God, after which the people realized they needed to come together to better face the danger. We, too, faced this danger in the boat in the rough sea, when we all tried to save ourselves.

What we experienced was a transition from dark to light. This is what Mona Hatoum's work *Fix It* made me think. Light always symbolizes life, regeneration. When light lights up in this space with the old, rusty objects, it resembles the moment you turn back to light, you find yourself after a deeply thoughtful or difficult phase of your life when you have sunk in the dark.

But the work that influenced me most of all is *Heart in Heart* by Yael Kanarek, which looks like a wedding dress hanging from hooks. There is something hard and violent about it, far from gentle, cheerful and pleasant. When I learned that the love letters of two people living apart from each other are written on the ribbons, my thoughts immediately travelled to my relationship, to my girlfriend who stayed back. It is the first time I've had a relationship from a distance and I can see how painful it is. We think about each other, we communicate through social media. But as time goes by, I feel despair, because I see that, in fact, there can be no relationship. When you live with your partner, however difficult it is sometimes and whatever problems there are, you have the chance to face them. When you are apart, the problem is permanent. I do not know who invented love, but it is the hardest thing on

earth. In Cameroon they say that “love is a fool.” It causes problems, it upsets you, it can even hurt you, while the beautiful moments are few. Who hasn't cried over it? I do, often. In order not to think about her, I try to fill my time with activities or housework. And that takes my mind off things.

Although thinking about all this made me cry, in the end I felt positive. I was even keener to work, earn money and be able to go for a few days to see my girlfriend and then return to Greece.

I know that when we ask something from God with all our might, He will give it to us. And I still know that happiness is always within us and God sends it to us.

---

¹ Refers to the National Museum of Contemporary Art, Athens.

Reem
26 ετών / ΣΥΡΙΑ
26 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 185 εκ. / cm
2017

Από την πρώτη στιγμή που είδα το έργο του Βλάση Κανιάρη, *Το κουτσό*, κατάλαβα ότι οι φιγούρες που δείχνει είναι πρόσφυγες, περιορισμένοι στο πλαίσιο που ορίζει η χώρα στην οποία βρέθηκαν. Τα όνειρά τους, η δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης, όλα καθορίζονται από το πλαίσιο που ορίζει η χώρα υποδοχής. Βλέπουμε μόνο άντρες γύρω από ένα παιχνίδι που καλούνται να παίξουν, όπως ακριβώς συνέβαινε αρχικά και στη Συρία: έφευγαν μόνο οι άντρες και ύστερα από δύο ή τρία χρόνια ακολουθούσαν και οι γυναίκες τους. Στη δική μου περίπτωση, αναγκάστηκα να παίξω αυτό το παιχνίδι μόνη μου. Έπρεπε να εγκαταλείψω την πατρίδα, το σπίτι, την οικογένειά μου. Και, βέβαια, δεν ήταν καθόλου εύκολη απόφαση. Ξέρετε, στη Συρία όλοι μας έχουμε χάσει κάποιο κοντινό μας πρόσωπο είτε στον πόλεμο, είτε στη θάλασσα, είτε επειδή βρίσκεται σε άλλη χώρα και έχουμε χάσει τα ίχνη του. Και οι περισσότεροι από εμάς που έχουμε φύγει και έχουμε φτάσει ως εδώ σώοι, έχουμε αφήσει πίσω τους γονείς μας που είναι ηλικιωμένοι και για αυτό δεν μπόρεσαν να κάνουν το ταξίδι. Τώρα δεν ξέρουμε καν αν ποτέ θα τους ξαναδούμε.

Θα μπορούσα να είμαι η φιγούρα του έργου στο βάθος δεξιά, εκείνη που δεν έχει καμία βαλίτσα στο πλάι της. Πέρασα μια τεράστια περιπέτεια μέχρι να φτάσω στην Ελλάδα. Διασχίζοντας τα βουνά της Συρίας, χρειάστηκε να περάσω από μία πόλη την οποία έχει καταλάβει ο ISIS, όπου έμεινα για δύο περίπου μήνες. Ήταν οι χειρότερες μέρες της ζωής μου. Έπρεπε να προσποιούμαι τη μουσουλμάνα. Έβγαλα το σταυρό που μου χάρισε η μητέρα μου πριν φύγω, φόρεσα μπούρκα και κρυβόμουν από σπίτι σε σπίτι, γιατί αν καταλάβαιναν ότι είμαι χριστιανή θα με εκτελούσαν στην πλατεία. Φοβόμουν πολύ, δεν κοιμόμουν καθόλου. Μέσα σε αυτό το διάστημα, ο διακινητής έκλειψε την τσάντα με όλα μου τα πράγματα: τα ρούχα, το κινητό, την ταυτότητα, όλα τα προσωπικά μου αντικείμενα. Ακόμα και τα αναμνηστικά που μου είχαν δώσει οι αδερφές μου, ακόμα και το σταυρό της μητέρας μου. Του ζήτησα να κρατήσει όλα τα άλλα και να μου δώσει πίσω τον σταυρό, αλλά εκείνος δεν το έκανε γιατί ήταν χρυσός.

Τώρα μένω σε ένα κτίριο στο κέντρο της Αθήνας. Ζήτησα να είμαι μόνη στο δωμάτιο, χωρίς συγγάτοικο, για να αισθάνομαι πιο άνετα. Έτσι έχω τον προσωπικό μου χώρο όπου ηρεμώ και αισθάνομαι ασφάλεια. Ακόμα και αν αυτόν τον χώρο δεν τον θεωρώ σπίτι μου — για μένα σπίτι είναι μόνο εκεί που βρίσκεται η μητέρα μου — εκεί, μετά από τόσες δύσκολες καταστάσεις που πέρασα, καταφέρνω να ονειρεύομαι. Όνειρό μου είναι να μπορέσω να τελειώσω τις σπουδές μου και να αποκτήσω ένα κοριτσάκι που θα το ονομάσω Μεριέμ, το όνομα της Παναγίας.

Το έργο της Μπίας Ντάβου¹ με έκανε να νιώσω όπως ακριβώς ένιωθα μέσα στη βάρκα με την οποία ταξίδεψα από την Τουρκία στην Ελλάδα. Δεν είχε βέβαια πανί, αλλά η αίσθηση που μου δημιούργησε το έργο ήταν ακριβώς η ίδια. Μπορεί να σας κάνει εντύπωση αλλά αυτό είναι κάτι που νιώθουμε εμείς οι Σύριοι και, όπως φαντάζομαι, [νιώθουν] όλοι όσοι έχουν βιώσει παρόμοιες καταστάσεις: όποτε βλέπουμε κάποια εικόνα που δείχνει θάλασσα, θυμόμαστε το ταξίδι μας [και], όταν βλέπουμε μια βαλίτσα, θυμόμαστε τα πράγματα που πήραμε μαζί μας από την πατρίδα. Είναι μια δύσκολη ψυχολογική κατάσταση. Χρειαζόμαστε χρόνο για να την ξεπεράσουμε. Για αυτό, οτιδήποτε βλέπουμε, το συνδέουμε με τον πόλεμο και την περιπέτειά μας. Ακόμα και τώρα πετάγομαι στον ύπνο μου και νιώθω ότι βρίσκομαι στη Σύρια. Χρειάζομαι λίγο χρόνο ακόμη για να συνηθίσω και να το ξεπεράσω.

Μου αρέσει που βλέπουμε έργα γυναικών καλλιτεχνών. Πιστεύω πως κάθε γυναίκα, όπου κι αν ζει, θέλει να είναι δημιουργική και να συμβάλλει στο να αλλάξουν κάποια πράγματα ως προς τη θέση και το ρόλο της στην κοινωνία. Ακόμα και στις αραβικές χώρες, όπου οι γυναίκες παντρεύονται πολύ νωρίς και πρέπει να μένουν στο σπίτι — πολλές φορές από την ηλικία των έντεκα ετών — κάνουν όνειρα και προσπαθούν να αλλάξουν κάποια πράγματα, πρώτα μέσα τους κι έπειτα έξω, στην κοινωνία. Φυσικά, αυτό δεν είναι εύκολο. Κάθε κορίτσι μαθαίνει από τη μητέρα του πώς να φροντίζει το σπίτι και την υπόλοιπη οικογένεια και αυτό περνάει από γενιά σε γενιά. Όμως, όποια παντρεμένη νέα κοπέλα κι αν ρωτήσεις ποιο είναι το όνειρό της, θα σου απαντήσει πως είναι να τελειώσει το σχολείο, να πάει στο πανεπιστήμιο και να συνεχίσει να ονειρεύεται το μέλλον της. Μόνο που μετά τον γάμο τα όνειρα αυτά τελειώνουν. Πραγματικά θα ήθελα να μάθω ποια είναι η άποψη των αντρών στην παρέα μας σχετικά με τον ρόλο της γυναίκας στη σημερινή κοινωνία.

Πάντως, πιστεύω ότι η γυναίκα, ακόμα και να βγει από το σπίτι, και να εργάζεται, ποτέ δεν θα έχει τα ίδια δικαιώματα με τους άντρες. Στο τέλος, θα πρέπει να είναι στο σπίτι, να μαγειρεύει, να πλένει, να μεγαλώνει τα παιδιά, δηλαδή και πάλι όλη η πίεση του σπιτιού θα είναι επάνω της. Ακόμα και η θρησκεία αντιμετωπίζει διαφορετικά τα δύο φύλα.

Εγώ είμαι χριστιανή. Η θρησκεία μου [μού] λέει ότι, άμα αρρωστήσει η γυναίκα, ο άντρας έχει το δικαίωμα να ξαναπαντρευτεί. Το αντίθετο όμως δεν ισχύει. Γνωρίζω πολλές γυναίκες στη Συρία που έχουν χάσει τον άντρα τους και συνεχίζουν τη ζωή τους και μεγαλώνουν τα παιδιά τους, χωρίς καμία υποστήριξη, χωρίς να έχουν ξαναπαντρευτεί.

Μια που ανέφερα τη θρησκεία, το έργο με τον Παρθενώνα, του Αλέξανδρου Γεωργίου², με έκανε να σκεφτώ ότι ακόμη και σήμερα, σε συνθήκες κρίσης ή πολέμου, εξακολουθούμε να καταφεύγουμε στους ναούς — είτε πρόκειται για τζαμί, είτε για εκκλησία — και να προσευχόμαστε. Κι ενώ όλοι έχουμε κοινό αυτό το αίσθημα πίστης προς τον Θεό, συμβαίνουν πολύ άσχημα πράγματα. Θα σας πω ένα παράδειγμα από αυτά που συμβαίνουν στη Συρία: η οικογένειά μου και εγώ είχαμε τη συνήθεια κάθε Κυριακή να πηγαίνουμε στην εκκλησία. Μας συμβούλεψαν να μην πηγαίνουμε όλοι στην ίδια εκκλησία, αλλά ο καθένας σε διαφορετική, γιατί συχνά γίνονται επιθέσεις. Οποιαδήποτε στιγμή μπορεί να συμβεί έκρηξη σε μία εκκλησία, ιδιαίτερα τις ημέρες των εορτών, κι έτσι μπορεί να χαθεί ολόκληρη η οικογένεια. Πηγαίναμε, λοιπόν, σε διαφορετικές εκκλησίες, ξέροντας ότι υπήρχε η πιθανότητα κάποιο μέλος της οικογένειας να μην επιστρέψει σπίτι. Ήταν τρομερό! Ιδιαίτερα το τελευταίο διάστημα, πηγαίναμε για εκκλησιασμό παρά πολύ φοβισμένοι.

Αυτά συμβαίνουν στην πατρίδα μου. Εδώ στην Αθήνα βλέπω να συμβαίνουν άλλα δυσάρεστα. Για παράδειγμα, βλέπω στο πεζοδρόμιο ενέσεις πεταμένες και νέα παιδιά να κάνουν χρήση ναρκωτικών. Αυτό είναι κάτι που δεν είχα ποτέ ξαναδει και με τρομάζει. Θέλω όμως να πω, πως, όπως στο γκρίζο έργο του Γεωργίου, ο Παρθενώνας ξεχωρίζει με το λαμπερό κίτρινο χρώμα του, έτσι και καθένας από εμάς, σε όποια θρησκεία κι αν πιστεύει, πρέπει να προσπαθήσει για μια θετική αλλαγή καταρχήν μέσα του. Και πως όσο σκοτεινός και αν είναι ο δρόμος που έχουμε μέχρι τώρα διανύσει, πάντα στο τέλος του θα υπάρχει ένα φως.

^[1] Αναφέρεται στο έργο Ιστία, 1981-1982.

^[2] Αναφέρεται στο έργο Αθήνα, Παρθενώνας, 2007-2008.

The first time I saw Vlassis Caniaris' work, *Hopscotch*, I realized that the figures were refugees, confined within the frame defined by the country they arrived at. Their dreams and possibility of professional rehabilitation are all determined by the frame defined by the host country. We see only men around a game to be played, exactly as it initially happened in Syria: only men were leaving, followed by their wives after two or three years. In my case, I was forced to play this game by myself. I had to leave home and my family. And, of course, it was not an easy decision. You know, in Syria we've all lost someone close either in war, in the middle of the sea, or because they are in another country and we've lost track of them. Also, most of us who have left and have reached safety here have left our parents behind, who are elderly and therefore unable to make this trip. Now we do not even know if we'll ever see them again.

From the figures in the work, I could be the one at the back, on the right, the one without luggage. I had a huge adventure until I got to Greece. Crossing the Syrian mountains, I had to go through a city occupied by ISIS, where I stayed for about two months. These were the worst days of my life. I had to pretend to be a Muslim. I took off the cross my mother had given me before I left, I wore a burqa and I was hiding from house to house because if anybody realized that I was a Christian, they would kill me in public. I was afraid, I could not sleep. Within this period, the smuggler stole my bag with all my belongings: clothes, mobile phone, identity card, everything. Even the souvenirs my sisters had given me, even my mother's cross. I asked him to keep everything else and give me back the cross, but he did not because it was gold.

Now I live in a building in the centre of Athens. I asked to be alone in the room, without a roommate, to feel more comfortable. So, I have my personal space, where I can relax and feel safe. Even if I don't feel this place is like home - for me home is only where my mother is - there, despite the difficulties I endured, I still manage to dream. My dream is to be able to finish my studies and have a little girl whom I will call Meriem, the name of Virgin Mary.

Bia Davou's work¹ made me feel just the way I felt in the boat, travelling from Turkey to Greece. There weren't any sails, of course, but the feeling was exactly the same. This may surprise you, but it is something that we Syrians feel and, I imagine, anybody who has experienced similar situations: when we see an image of the sea, we remember our journey, [and] when we see a suitcase, we remember the things we brought with us from back home. Psychologically, it's a difficult situation. We need time to get over it. That's why everything we see is connected with war and our adventures. Even now, I wake up and feel like I'm in Syria. I need some more time to get used to it and get over it.

I like seeing works created by female artists. I believe that every woman, wherever she lives, wants to be creative and to contribute to changing things about her place and role in society. Even in Arab countries, where women get married early and have to stay at home—often at the age of eleven—make dreams and try to change some things, first inside them and then outside, in society. Of course, this is not easy. Every girl learns from her mother how to take care of the house and the rest of the family and this passes from generation to generation. But any newly married girl you ask, what her dream is, her answer would be to finish school, go to university and continue to dream of the future. It is only that, after marriage, these dreams have to end. I'd really like to know what the men in our group think about the role of women in today's society.

Still, I believe that women, even if they leave home and work, will never have the same rights as men do. In the end, they will have to be at home, to cook, to wash, to raise the children, meaning that all the responsibility for the home will still be hers. Even religion treats men and women differently. I am a Christian. My religion tells me that when a woman gets sick, her husband has the right to get married again. But the opposite is not the case. I know many women in Syria who have lost their husband and continue their lives, raising their children without any support, without getting married again.

Speaking of religion, the work about Parthenon by Alexandros Georgiou² made me think that even in our days, in times of crisis or war, people still resort to their temples - be it a mosque or a church - and pray. And while we all

have this common feeling of faith in God, very bad things happen. I'll tell you an example of what is happening in Syria: my family and I used to go to church every Sunday. We were advised not to go all together to the same church, but each to a different one, as attacks are frequent. Any moment an explosion can happen in a church, especially on feast days, so an entire family could be lost. We then started going to different churches, knowing that there was the possibility that a member of the family may not return home. It was terrible! Especially lately, we were going to church feeling tremendously afraid.

This is the situation in my country. Here, in Athens, I see other unpleasant things happening too. For example, I see young people doing drugs on the pavements. This is something I have never seen before and it scares me. But I want to say that, as in Georgiou's grey work, the Parthenon stands out in its shiny yellow colour, and each of us, whatever our religion, must strive for a positive change within. And dark as the way here has been, at the end of the tunnel there will always be light.

---

¹ Refers to *Sails*, 1981-1982.

² Refers to *Athens, Parthenon*, 2007-2008.

Yaser
27 ετών / ΣΥΡΙΑ
27 years old / SYRIA

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
160 x 120 εκ. / cm
2017

Δεν γνωρίζω την ετυμολογία της λέξης “πρόσφυγας” σε άλλη γλώσσα· στη δική μου γλώσσα πρόσφυγας είναι αυτός που αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πατρίδα του επειδή εκεί δεν είναι ασφαλής, αναζητώντας προστασία — άσυλο — σε μια άλλη χώρα επειδή υπάρχει σοβαρός λόγος. Γι’ αυτόν τον λόγο, δεν μπορώ να καταλάβω γιατί να ντρέπεται κάποιος που είναι πρόσφυγας. Εγώ είμαι πρόσφυγας επειδή θέλω ασφάλεια για μένα και την οικογένειά μου και κυρίως για να σώσω το μέλλον του παιδιού μου. Έχω και ένα τατουάζ στο χέρι μου που δηλώνει την ιδιότητά μου ως πρόσφυγας και γράφει: «Ένας πρόσφυγας χωρίς επιστροφή».

Πιστεύω ότι ένας πρόσφυγας πρέπει να είναι θετικός προς την κοινωνία και το περιβάλλον που τον υποδέχεται. Διαφορετικά, δεν θα μπορέσει να προσαρμοστεί και η κοινωνία δεν θα τον αποδεχτεί. Ακόμα και αν στην αρχή δεν γνωρίζει τη γλώσσα, με τη συμπεριφορά του μπορεί να δώσει μια θετική εικόνα του εαυτού του ώστε να γίνει αποδεκτός, επειδή, κατά την άποψή μου, η αποδοχή από τους άλλους εξαρτάται από τη συμπεριφορά που δείχνει κάποιος.

Με αφορμή το έργο του Βλάση Κανιάρη¹, θέλω να πω ότι υπάρχουν περιπτώσεις που φεύγει κανείς από την πατρίδα του επειδή δεν έχει ελευθερία λόγου ή άλλες μορφές ελευθερίας. Ο λόγος, όμως, που εγώ, έχοντας κουρδική καταγωγή, αναγκάστηκα να φύγω από τη Συρία αφότου ξέσπασε πόλεμος, είναι τελείως διαφορετικός και όσα πέρασα μέχρι να φτάσω ως εδώ είναι αδύνατον να τα ξεχάσω, όσος χρόνος κι αν περάσει. Μαζί μου στη βάρκα είχα τη γυναίκα μου και τον γιο μου που ήταν τότε μωρό. Ξαφνικά, η μηχανή της βάρκας σταμάτησε, μείναμε καταμεσής της θάλασσας και κανείς δεν μπορούσε να την κάνει να ξαναπάρει μπρος. Όλοι πανικοβληθήκαμε. Νομίζαμε ότι θα μείνουμε εκεί και θα πεθάνουμε. Το μόνο που σκεφτόμουν εκείνη τη στιγμή ήταν το πώς θα σώσω τον γιο μου. Έπρεπε κάτι να κάνω. Έτσι, χωρίς να ξέρω κάτι σχετικό, δοκίμασα να βάλω μπρος τη μηχανή και, όπως φαίνεται, η δύναμη της θέλησης με έκανε να το πετύχω.

Ο γιος μου, ο Amar, είναι όλη μου η ζωή. Αυτό γράφει το δεύτερο τατουάζ που έχω: «Είσαι όλη μου η ζωή». Το έκανα την ημέρα που γεννήθηκε.

Στο έργο *Ιστία*², το οποίο θυμίζει ταξίδι στη θάλασσα, υπάρχουν πανιά διαφορετικού χρώματος. Το καφέ χρώμα δείχνει κάτι παλιό. Τα μαύρα πανιά αντιπροσωπεύουν το σκοτάδι όσων βιώσαμε. Διακρίνω και ένα άσπρο. Είναι το μόνο πανί που δεν γέρνει δεξιά ή αριστερά αλλά στέκει κάθετο. Θα λέγαμε ότι κοιτάει προς τα πάνω. Αυτό [το πανί] μεταδίδει την ελπίδα.

Μου φάνηκε ενδιαφέρον που άκουσα ότι αυτό το έργο κάνει αναφορά στην Οδύσσεια του Ομήρου, στο ταξίδι του Οδυσσέα αλλά και στη γυναίκα του, την Πηνελόπη που τον περίμενε, υφαίνοντας, να επιστρέψει στην πατρίδα. Αναγνωρίζω πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της γυναίκας σε ένα σπίτι. Μια γυναίκα είναι σύζυγος, μητέρα, αδερφή, δηλαδή πάντα το πιο σημαντικό μέλος μιας οικογένειας. Όταν είχα τραυματιστεί σοβαρά, η γυναίκα μου στάθηκε στο πλευρό μου και με στήριξε. Οι γιατροί έδιναν δέκα τοις εκατό πιθανότητες να μπορέσω να ξανασηκωθώ από το κρεβάτι. Της έλεγα να με αφήσει και να συνεχίσει τη ζωή της χωρίς εμένα. Όμως, εκείνη στάθηκε πολύ δυνατή δίπλα μου μέχρι που τελικά ανάρρωσα. Προσωπικά, τρέφω μεγάλο σεβασμό προς όλες τις γυναίκες.

Δεν θέλω να σχολιάσω πώς η κάθε θρησκεία ορίζει τη θέση των γυναικών στην κοινωνία. Άλλωστε, κάθε τόπος και κάθε κοινωνία έχουν τα δικά τους ήθη και έθιμα. Κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος να πιστεύει σε όποια θρησκεία θέλει. Θα ήθελα, όμως, να αναφέρω ότι και οι αραβικές χώρες, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν αναδείξει πολλές σημαντικές γυναίκες οι οποίες έχουν διακριθεί σε όλους τους τομείς, στις επιστήμες, στην Τέχνη και στον αθλητισμό. Παραδείγματα, η διακεκριμένη αρχιτέκτονας Zaha Hadid που ήταν από το Ιράκ, η νεαρή Raha Moharrak που κατέκτησε την κορυφή του Έβερεστ που είναι από τη Σαουδική Αραβία και άλλες περιπτώσεις.

Σχετικά με το έργο του Ντο-Χο Σου³, αναρωτιέμαι γιατί ο καλλιτέχνης, από όλα τα μέρη του πατρικού σπιτιού του, επέλεξε να αναπαραστήσει τη σκάλα. Ίσως να θέλει να δηλώσει την προσπάθειά του να φτάσει κάπου. Όμως, όπως βλέπουμε, δεν έχει βάλει τη σκάλα να ακουμπάει στο πάτωμα. Μπορεί με αυτό να θέλει να δηλώσει ότι φοβάται να φτάσει εκεί που στοχεύει ή, ίσως, να αναφέρεται σε κάποιο όνειρο που έχει· άλλωστε και το ροζ χρώμα του έργου στα όνειρα παραπέμπει.

Στο σπίτι όπου ζω σήμερα στην Αθήνα, νιώθω το ίδιο άνετα όπως ένοιθα στο σπίτι μου στην πατρίδα. Εδώ βέβαια ζω μαζί με μία ακόμη οικογένεια, αλλά αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα για μένα. Σεβόμαστε ο ένας τον άλλον και έτσι μπορούμε να ζούμε καλά κάτω από την ίδια στέγη. Σημασία έχει η αίσθηση της ασφάλειας που νιώθω μέσα στο σπίτι και ότι έξω δεν πέφτουν πύραυλοι.

Ο πόλεμος είναι ο λόγος για τον οποίο έχει καταστραφεί η χώρα μου, όπως και άλλες αραβικές χώρες. Όπου υπάρχει πόλεμος, σταματάει η πρόοδος, παύονται οι ελευθερίες των ανθρώπων και η ανάπτυξη του πνεύματος. Σταματούν όλα και η χώρα και το μέλλον των ανθρώπων καταστρέφονται. Πριν από τον πόλεμο, είχα τα πάντα στη Συρία: σπίτι, αυτοκίνητο, μεγάλη και δεμένη οικογένεια, σπουδές. Σπουδαζα Νομική. Δεν μου επιτράπηκε, όμως, κατά τη διάρκεια του πολέμου να συνεχίσω στο τρίτο έτος των σπουδών μου επειδή είμαι κουρδικής καταγωγής. Ύστερα από αυτό, τι μέλλον να περιμένω για τον γιο μου σ’ εκείνη τη χώρα;

Αυτή είναι η χώρα μου, η Συρία. Όμως, τώρα είμαι εδώ και είμαι έτοιμος «να σπάσω την ταυτότητά μου», να ζήσω και να συνεισφέρω σε μία χώρα που να μπορεί να μου προσφέρει ισότιμα ό,τι προσφέρει σε κάθε πολίτη και να εξασφαλίσει το μέλλον του παιδιού μου.

¹ Αναφέρεται στο έργο *Το κουτσό*, 1974.

² Αναφέρεται στο έργο της Μπίας Ντάβου, *Ιστία*, 1981-1982.

³ Αναφέρεται στο έργο *Σκάλα II*, 2004.

I don't know the origin of the word "refugee" in other languages. In my language, a refugee is someone who's not safe in his own country and is forced to leave and seek protection—asylum—in another country. That's why I can't understand how someone could feel ashamed of being a refugee. I'm a refugee because I want my family and me to be safe and most of all to save the future of my child. I have a tattoo on my hand that shows my status as a refugee. It says: "A refugee with no return".

I believe that a refugee should feel positive about the society and environment that takes him in. Otherwise, he won't be able to adjust and be accepted in that society. Even if he doesn't know the language at first, he can still present a positive image of himself through his behaviour and be accepted, because, in my view, how you behave determines whether you're accepted by others.

Thinking about Vlassis Caniaris' work¹, I want to say that there are times when a person leaves their country because there's no freedom of speech or other civil liberties. As a person of Kurdish descent, I was forced to leave Syria when the war broke out for an entirely different reason, and as long as I live I'll never forget what I went through to get here. My wife and my son, who was a baby at the time, were with me in the boat. Suddenly, the engine stopped, stranding us in the middle of the sea. No one could get it started again. We all panicked. We thought we'd be left there to die. The only thing I could think about was saving my son. I had to do something. And so, without really knowing how, I tried starting the engine and it seems that willpower drove me to succeed.

My son, Amar, is my whole life. That's what my second tattoo says: "You are my whole life". I got it the day he was born.

In the artwork *Sails*², which brings to mind a sea voyage, the sails are different colours. The brown suggests something old. The black sails represent the darkness of the things we experienced. I can see a white one, too. It's the only sail that isn't leaning left or right but is standing up straight. You could say it's looking upward. This [sail] conveys hope.

It was interesting to learn that this work makes reference to Homer's *Odyssey*, to Odysseus' journey and to his wife, Penelope, weaving as she waits for him to return home. I recognize the importance of the woman's role in the home. Wife, mother, sister—a woman is always the most important member of the family. When I got seriously injured, my wife was at my side to support me. The doctors said I had a 10% chance of ever getting out of bed again. I told her to leave me and get on with her life. But, instead, she showed great strength and stood by me until I finally got well. Personally, I have great respect for women.

I don't want to comment on how different religions define the place of women in society. Anyway, each land and each society has its own customs and beliefs. People should be free to choose whatever religion they like. I'd like to mention, though, that Arab countries, despite the problems they've been facing in recent decades, can point to many important women who have distinguished themselves, in science, in the arts, in sport—in all areas; the famous architect Zaha Hadid, for example, who's from Iraq, and Raha Moharrak, a young woman from Saudi Arabia who scaled Mount Everest, and other cases.

Regarding Do-Ho Suh's work³, I wonder why, out of all the places in the family house he could have shown, the artist chose to depict the staircase. Maybe he wanted to represent his effort to get somewhere. But as we can see, the staircase isn't touching the floor. Maybe this is meant to show his fear of reaching his goal or it could refer to a dream he had; besides the work's pink colour is suggestive of dreams.

In the house I'm living in Athens today, I feel as comfortable as I did in my house back home. Of course, here I live with another family, but I don't find that a problem. We respect each other and so we can live well under the same roof. The important thing is that I feel safe in the house and there are no bombs falling outside.

War has destroyed my country, as well as other Arab countries. When there's war, progress ends, and civil liberties

and intellectual activity cease. Everything comes to a halt, and the country and its people's future are ruined. Before the war, I had everything in Syria: a house, a car, a large and loving family, an education. I was studying law. But during the war I wasn't allowed to continue for the third year of studies because I'm Kurdish. After that, what kind of future can I expect for my son in that country?

Syria is my country. But I'm here now and ready to "break my identity", to live and contribute to a country that can offer me on an equal basis what it offers every citizen, and to ensure my son's future.

¹ Refers to *Hopscotch*, 1974.

² Refers to Bia Davou's work, *Sails*, 1981-1982.

³ Refers to *Staircase II*, 2004.

Zainab
16 ετών / ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ
16 years old / AFGHANISTAN

Ψηφιακή εκτύπωση μελάνης αρχειακών προδιαγραφών / Giclée fine art print
120 x 120 εκ. / cm
2017

Το έργο της Τζανίν Αντονί με τον αργαλειό¹ μου θύμισε το Αφγανιστάν, όπου υπάρχει ακόμα και σήμερα αυτό το εργαλείο και το χρησιμοποιούν ιδιαίτερα στα χωριά. Στο Αφγανιστάν, ο κόσμος ασχολείται με την τέχνη του αργαλειού εδώ και πολλά χρόνια. Φτιάχνουν χάλια και μοκέτες με λουλούδια και διάφορα άλλα πολύ ωραία σχέδια σε πολλά ωραία χρώματα. Απ' ό,τι γνωρίζω, αυτά τα χαλιά είναι ακριβά και τα πιο πολλά τα στέλνουν σε άλλες χώρες, στο εξωτερικό. Πιο πολύ οι γυναίκες ασχολούνται με τον αργαλειό, όχι οι άντρες, γιατί οι γυναίκες ξέρουν πιο πολλά σχετικά με τα χρώματα και τα σχέδια, ξέρουν να σχεδιάζουν καλύτερα. Εξάλλου, στο Αφγανιστάν, λόγω της κουλτούρας, οι γυναίκες δεν βγαίνουν συχνά από το σπίτι. Έτσι, υπάρχει ένας αργαλειός σε κάθε σπίτι ώστε η νοικοκυρά να έχει κάτι με το οποίο να ασχοληθεί και να μπορέσει να βοηθήσει οικονομικά την οικογένειά της.

Όπως η καλλιτέχνης μιλάει στο έργο της για τα όνειρα, έτσι κι εγώ έχω τα δικά μου όνειρα, έχω τους δικούς μου στόχους. Προσπαθώ να τελειώσω τις σπουδές μου, είτε εδώ στην Ελλάδα είτε σε μια άλλη χώρα, και, όταν τις τελειώσω, τότε θα αποφασίσω τι ακριβώς θα κάνω. Πάντως, θέλω να γίνω μια γυναίκα χρήσιμη για την κοινωνία, για το περιβάλλον και για όλον τον κόσμο, για όλες τις χώρες. Ίσως, μετά τις σπουδές μου, να ανοίξω μια επιχείρηση. Ακόμα δεν έχω πάρει την απόφασή μου για το τι είδους επιχείρηση θα είναι, πάντως είμαι σίγουρη ότι αυτό θα κάνω. Και έχω ένα όνειρο: να βοηθήσω τη χώρα μου, το Αφγανιστάν, που δεν βρίσκεται σε καθόλου καλή κατάσταση. Γι' αυτό ελπίζω μια μέρα να βοηθήσω και να προσφέρω κάτι στη χώρα μου.

Στο Αφγανιστάν, λόγω της κατάστασης που έχει επικρατήσει εκεί, η γυναίκα δεν έχει την αξία που θα έπρεπε. Ελπίζω να έρθει η μέρα όπου η χώρα θα φτάσει στο σημείο να αναγνωρίσει την αξία που κάθε γυναίκα πρέπει να έχει. Το άλλο που σκέφτομαι είναι ότι υπάρχουν πολλά ασυνόδευτα παιδιά, ορφανά λόγω του πολέμου, που δουλεύουν στους δρόμους, μαζεύουν σκουπίδια για να καλύψουν τα έξοδά τους, και έχουν μείνει πίσω στο σχολείο. Θέλω να βοηθήσω πολύ τη χώρα μου σε αυτό το κομμάτι, να βοηθήσω τα παιδιά να μπορέσουν να πάνε σχολείο, να μην έχουν ανάγκη να γυρνάνε στο δρόμο και να μην αναγκάζονται να κάνουν τις δουλειές που κάνουν. Θέλω, λοιπόν, να χτίσω ένα μέρος, έναν ξενώνα, για να μένουν εκεί και σε καλές συνθήκες τα παιδιά που δεν έχουν οικογένεια. Να τα βοηθήσω να πάνε σχολείο, να τελειώσουν τις σπουδές τους και να μην μείνουν έτσι αμόρφωτα στο δρόμο. Να μην τα αναγκάζει κανείς να δουλεύουν στους δρόμους και στα φανάρια. Προφανώς, μόνη μου δεν μπορώ να κάνω πολλά για να βοηθήσω αυτή την κατάσταση. Μπορώ όμως να πετύχω τα σχέδιά μου και να συμβάλλω στη βελτίωση της κατάστασης.

Στην οικογένειά μου είμαστε έξι αδέρφια. Εγώ είμαι το μόνο κορίτσι της οικογένειας και ζω στην Ελλάδα μαζί με τους γονείς μου και τον μικρότερο αδερφό μου. Τα μεγαλύτερα αδέρφια μου ζουν στη Γερμανία όπου έχουν καταφέρει να φτιάξουν τη ζωή τους. Φύγαμε όλη η οικογένεια από το Αφγανιστάν εξαιτίας των πολλών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η χώρα. Δεν έχω περάσει καλά στη χώρα μου, δεν έχω ευχάριστες αναμνήσεις από εκεί. Εννοείται πως με ενοχλεί που η χώρα μου βρίσκεται σε αυτή την κατάσταση. Κάθε φορά, βλέπω στις ειδήσεις ότι γίνονται επιθέσεις στο Αφγανιστάν και ότι χάνονται ανθρώπινες ζωές και επιθυμώ να αλλάξει η κατάσταση. Γιατί η χώρα μου είναι σαν δεύτερη μητέρα μου, έτσι τη βλέπω.

Όμως, δεν έχουν τελειώσει όλα. Εμείς, τα νέα παιδιά, ίσως πρέπει να πάρουμε το βάρος επάνω μας, να χτίσουμε ξανά τη χώρα και να ξεκινήσουμε μια καινούργια ζωή εκεί, προσφέροντας ο καθένας ό,τι μπορεί. Για αυτό θέλω πάνω από όλα να χτίσω το μέλλον το δικό μου και το μέλλον των άλλων παιδιών, για να προσφέρουμε όλοι μαζί κάτι. Αυτή είναι η βαθύτερη επιθυμία μου, να βοηθήσω για ένα καλύτερο μέλλον.

Δεν σας λέω ότι σκεφτόμουν πάντα έτσι. Όμως, από τότε που ήρθα εδώ και είδα πώς είναι οι συνθήκες σε μία άλλη χώρα, άρχισα να σκέφτομαι γιατί άραγε και οι άνθρωποι στο Αφγανιστάν να μην μπορούν να ζήσουν σε συνθήκες ειρήνης; Γιατί να μην έχουν ασφάλεια; Αυτά σκεφτόμουν και πήρα την απόφαση, και έβαλα στόχο να γίνω μια χρήσιμη γυναίκα, ένας χρήσιμος άνθρωπος για τη χώρα μου και για όλο τον κόσμο.

Μπορεί μια μέρα να φύγω από την Ελλάδα, να πάω να ζήσω σε μία άλλη χώρα. Τον στόχο μου όμως δεν θα τον ξεχάσω ποτέ. Και έχω ακόμα πολλά στο μυαλό μου, αλλά το μέλλον θα δείξει.

Βρίσκομαι ακόμα στην αρχή του δρόμου.

Janine Antoni's work with the loom¹ reminded me of Afghanistan, where they still use this device, especially in the villages. People in Afghanistan have practiced the art of the loom for ages. They weave rugs and carpets with flowers and other beautiful designs and lots of beautiful colours. As far as I know, these rugs are very expensive and most of them are sent to other countries abroad. It's mostly women and not men who work the loom, because women know more about colours and designs and they can draw better. Besides, because of the culture, women don't often leave the house. So, every home has a loom so that the woman of the house can have something to do that will also help her family financially.

Just like the artist talks about her dreams through her work, I have my dreams, too, my own goals. I'm trying to finish my education, whether in Greece or in another country, and when that happens, I'll decide exactly what I want to do. Whatever it is, I want to be a woman who is of help to society and the environment and every country in the whole world. Maybe I'll start a business after my studies. I haven't decided yet what kind of business it'll be, but I'm sure that's what I'll do. And I have a dream: to help my country, Afghanistan, where things aren't so good now. That's why one day I want to help and offer my country something.

Because of the situation in Afghanistan, women aren't valued the way they should be. I hope one day my country gets to the point where it will recognize the value every woman has. I also think about the children who are on their own, who became orphans because of the war. They are falling behind in school because they have to work on the streets collecting garbage to get by. This is something I want to help my country with, to help kids go to school and not have to wander the streets and do the kinds of jobs they're doing. I mean, I want to build a place, a shelter, where children who don't have a family can live in decent conditions. I want to help them go to school and finish their studies so that they don't wind up uneducated and on the street. And so that nobody forces them to work on the streets and at the traffic lights. Of course, I know I can't do much on my own to change the situation. But maybe if I achieve what I plan to do, I'll be able to help improve things.

I'm the only girl in my family. I have five brothers. I live with the youngest one in Greece with my parents. My older brothers live in Germany, where they're making a life for themselves. The whole family left Afghanistan because of all the problems in the country. I had a difficult life in my country and I don't have nice memories from that time. Of course, I'm upset by what's happening in my country now. Every time I see on the news there's been a violent attack in Afghanistan and people have lost their lives, I want things to change. Because my country is like a second mother to me. That's how I see it.

But it's not all over yet. We young people have to take up the burden ourselves to rebuild the country and start a new life there, each of us in our way. That's why, more than anything else, I want to build my future and the future for other children, too, so we can all offer something together. That's my deepest wish, to help make a better future. I'm not saying I've always thought like that. But since I got here and saw what conditions are like in another country, I started thinking, why can't people in Afghanistan live in peace? We can't we be safe? Thinking about that made me decide to set a goal for myself to become a woman who's of use to her country and the rest of the world.

Maybe one day I'll leave Greece to go and live in another country. But I'll never forget this goal. I have a lot more things in mind, but we'll see what the future brings.

I'm still at the start of my journey.

¹ Αναφέρεται στο έργο *Slumber*, 1994.

¹ Refers to *Slumber*, 1994.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΡΓΩΝ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΕΜΣΤ ΠΟΥ ΑΞΙΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
LIST OF WORKS FROM THE EMST COLLECTION THAT WERE USED IN THE PROJECT

TZANIN ANTONI
(Φρίπορτ, Μπαχάμες, 1964. Ζει και εργάζεται στη Νέα Υόρκη)

Slumber, 1994
Εγκατάσταση
Αργαλειός από σφένδαμο, νήμα από μαλλί, κρεβάτι, νυχτικό,
κουβέρτα, καταγραφή του REM της καλλιτέχνης σε μηχανογραφικό
χαρτί, αποκωδικοποιητής REM
Μεταβλητές διαστάσεις
Δωρεά από "The Dakis Joannou Collection", 2014
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 876/14

JANINE ANTONI
(Freeport, Bahamas, 1964. Lives and works in New York)

Slumber, 1994
Installation
Maple loom, wool yarn, bed, nightgown, blanket,
artist's REM reading on computer paper,
REM decoder
Variable dimensions
Donated by the Dakis Joannou Collection, 2014
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),
Inv. No. 876/14

ΚΩΣΤΗΣ ΒΕΛΩΝΗΣ
(Αθήνα, 1968. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα)

Σουηδικό ιπτάμενο χαλί, 2001
Ξύλο, κρότσι
8,5 x 80 x 200 εκ.
Δωρεά του καλλιτέχνη, 2002
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 221/02

KOSTIS VELONIS
(Athens, 1968. Lives and works in Athens)

Swedish Flying Carpet, 2001
Wood, fringe
8.5 x 80 x 200 cm
Donated by the artist, 2002
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),
Inv. No. 221/02

ΜΠΙΛ ΒΙΟΛΑ
(Νέα Υόρκη, 1951. Ζει και εργάζεται στο Λονγκ Μπιτς της Καλιφόρνιας)

Η σχεδία, 2004
Βίντεο - ηχητική εγκατάσταση
Ηλεκτρονικός υπολογιστής, έγχρωμο, εικόνα κινηματογραφικού φορμά υψηλής ευκρίνειας, διάρκεια: 10' 30", περιβάλλον ήχος 5.1, βιντεοπροβολέας, προβολή σε τοίχο αναλογίας 16:9, διαστάσεις προβολής: 396,2 X 223 εκ., 5 αυτοεनिσχυόμενα ηχεία και ένα ηχείο χαμηλών συχνοτήτων
Έκδοση 1/3
Δανεισμός από τον Ο.Π.Ε.Π. στο ΕΜΣΤ στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας,
Αρ. Εισ. 538/04

BILL VIOLA
(New York, 1951. Lives and works in Long Beach, California)

The Raft, 2004
Video - sound installation
Computer server, colour, high-definition video format, duration: 10' 30", 5.1 surround sound system, high-definition video projector, projection on wall in 16:9 ratio, projection dimensions: 396.2 X 223 cm, 5 self-powered speakers and one subwoofer
Edition 1/3
Loan from HCO to EMST, within the framework of the Cultural Olympiad,
Inv. No. 538/04

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

(Αθήνα, 1972. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα και τη Νέα Υόρκη)

Αθήνα, Παρθενώνας, 2007-2008

Από τη σειρά *Χωρίς δικό μου όχημα III: Αθήνα*, 2007-2008

Μικτής τεχνικής επεξεργασμένη φωτογραφία

90 x 60 εκ.

Έκδοση 3/5

Δωρεά του καλλιτέχνη, 2014

Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,

Αρ. Εισ. 911/14

ALEXANDROS GEORGIOU

(Athens, 1972. Lives and works in Athens and New York)

Athens, Parthenon, 2007-2008

From the series *Without my own vehicle III: Athens*, 2007-2008

Mixed media on photograph

90 x 60 cm

Edition 3/5

Donated by the artist, 2014

National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),

Inv. No. 911/14

ΓΙΑΕΛ ΚΑΝΑΡΕΚ

(Νέα Υόρκη, 1967. Ζει και εργάζεται στη Νέα Υόρκη)

Heart in Heart, 2004

Κορδέλα από αραχνοϋφαντη οργάντζα, δύο μεταλλικοί γάντζοι,

συρματόσκοινο

Μεταβλητές διαστάσεις

Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,

Αρ. Εισ. 642/09

Yael Kanarek

(New York, 1967. Lives and works in New York)

Heart in Heart, 2004

Sheer organza ribbon, two metal meathooks, aircraft cable,

Variable dimensions

National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),

Inv. No. 642/09

ΒΛΑΣΗΣ ΚΑΝΙΑΡΗΣ
(Αθήνα, 1928 – 2011)

Το κουτσό, 1974
Περιβάλλον
6 ανθρώπινες φιγούρες, 9 βαλίτσες, ένα κλουβί, βάση από πιασάχαρτο και σχέδιο κουτσού ζωγραφισμένο με κιμωλία
155 x 440 x 600 εκ.
Αγορά 2000
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 3/2000

VLASSIS CANIARIS
(Athens, 1928 – 2011)

Hopscotch, 1974
Environment
6 human figures, 9 suitcases, 1 cage, a tar paper base and a hopscotch chalk drawing
155 x 440 x 600 cm
Purchased in 2000
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),
Inv. No. 3/2000

ΚΙΜΣΟΥΤΖΑ
(Νταεγού, Νότια Κορέα, 1957. Ζει και εργάζεται στη Νέα Υόρκη)

Μποτάρι, 2005-2017
Εγκατάσταση in situ
6 μποτάρι από παραδοσιακά κορεάτικα κλινσκεπάσματα και μεταχειρισμένα ρούχα από την Αθήνα και το Κάσσελ
Μεταβλητές διαστάσεις
Η εγκατάσταση δωρήθηκε με αφορμή τον εγκαινιασμό του νέου κτηρίου του ΕΜΣΤ το 2017
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 1098/17

KIMSOOLJA
(Daegu, South Korea, 1957. Lives and works in New York)

Bottari, 2005-2017
Site-specific installation
6 Bottari made from traditional Korean bed covers and used clothes from Athens and Kassel
Variable dimensions
This installation was donated by the artist on the occasion of the inauguration of the EMST's new museum building in 2017
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),
Inv. No. 1098/17

ΜΠΙΑ ΝΤΑΒΟΥ
(Αθήνα, 1932 – 1996)

Ιστία, 1981-1982
Εγκατάσταση
Ύφασμα, μελάνι
Μεταβλητές διαστάσεις
Δωρεά του Ζάφου Ξαγοράρη, 2002
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 259-260/02

BIA DAVOU
(Athens, 1932 – 1996)

Sails, 1981-1982
Installation
Fabric, ink
Variable dimensions
Donated by Zafos Xagoraris, 2002
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),
Inv. No. 259-260/02

ΝΤΟ-ΧΟ ΣΟΥ
(Σεούλ, 1936. Ζει και εργάζεται στη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο)

Σκάλα II, 2004
Εγκατάσταση
Διαφανές νάιλον
Μεταβλητές διαστάσεις
Δανεισμός από τον Ο.Π.Ε.Π. στο ΕΜΣΤ στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας,
Αρ. Εισ. 537/04

DO-HO SUH
(Seoul, 1936. Lives and works in New York and London)

Staircase II, 2004
Installation
Translucent nylon
Variable dimensions
Loan from HCO to EMST, within the framework of the Cultural Olympiad,
Inv. No. 537/04

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΟΚΛΗΣ
(Αθήνα, 1930. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα)

Πορτρέτα, 1986
5 έγχρωμες βιντεοπροβολές επάνω σε 5 πίνακες με ακρυλικό σε
ύφασμα διαστάσεων 300 x 220 εκ. έκαστος
1. Αλέξανδρος Ιόλας
2. Μάκης Παπαμιχαήλ
3. Σπύρος Σακκάς
4. Ελένη Τσόκλη
5. Μάνος Περάκης
Δωρεά του καλλιτέχνη, 2002
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 473/02

Το καμακωμένο ψάρι, 1985
Βιντεοεγκατάσταση
Βίντεο, έγχρωμο χωρίς ήχο, ακρυλικό χρώμα σε καμβά, μέταλλο
Διαστάσεις μεταβλητές
Δωρεά του καλλιτέχνη, 2017
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης,
Αρ. Εισ. 1075/17

COSTAS TSOCLIS
(Athens, 1930. Lives and works in Athens)

Portraits, 1986
5 video projections in colour on 5 paintings with acrylic on cloth,
300 x 220 cm each
1. Alexandros Iolas
2. Makis Papamichail
3. Spyros Sakkas
4. Eleni Tsocli
5. Manos Perakis
Donated by the artist, 2002
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST)
Inv. No. 473/02

Harpooned Fish, 1985
Video installation
Colour video, without sound, painted canvas, metal
Variable dimensions
Donated by the artist, 2017
National Museum of Contemporary Art, Athens (EMST),
Inv. No. 1075/17

MONA HATOUM
(Βηρυτός, 1952. Ζει και εργάζεται στο Λονδίνο και το Βερολίνο)

Fix It [Φτιάξτο], 2004
Εγκατάσταση
Εργοστασιακά αντικείμενα και έπιπλα, λάμπες φωτισμού, προγραμματιζόμενος
φωτισμός, ηλεκτρικό καλώδιο, ενισχυτής, μείκτης, 2 ηχεία
Μεταβλητές διαστάσεις
Δανεισμός από τον Ο.Π.Ε.Π. στο ΕΜΣΤ στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας,
Αρ. Εισ. 533/04

MONA HATOUM
(Beirut, 1952. Lives and works between London and Berlin)

Fix It, 2004
Installation
Factory fixtures and furnishings, light bulbs, programmable
lighting equipment, electric cable, amplifier, mixer, 2 speakers
Variable dimensions
Loan from HCO to EMST, within the framework of the Cultural Olympiad,
Inv. No. 533/04

